

STRATEGIJA RAZVOJA GRAD LJUBUŠKI 2021.-2027.

(Prilagođena i revidirana za period 2019-2023)

Svibanj, 2021

Sadržaj

1.	Uvod.....	3
1.1	Pristup izradi strategije razvoja.....	3
2.	Strateška platforma	5
1.2	Situacijska analiza	5
a)	Geografski položaj i prirodne karakteristike	5
b)	Demografske karakteristike i kretanja uključujući stanje dijaspore	5
c)	Pregled stanja i kretanja u ekonomiji uključujući i dijasporu	8
d)	Pregled stanja i kretanja na tržištu rada	19
e)	Pregled stanja i kretanja u oblasti društvenog razvoja	21
f)	Stanje javne infrastrukture i javnih usluga	32
g)	Zaštita okoliša/životne sredine uključujući smanjenje rizika od katastrofa/nesreća	36
h)	Stanje prostorno planske dokumentacije	39
i)	Analiza budžeta i projekcije sredstava za financiranje realizacije strategije razvoja.....	39
1.3	SWOT analiza i strateško fokusiranje	43
1.4	Vizija razvoja i strateški ciljevi, sa indikatorima	47
3.	Prioriteti i mjere sa indikatorima	50
4.	Ključni strateški projekti.....	53
5.	Provjera međusobne usklađenosti strateških dokumenata	55
6.	Indikativni financijski okvir.....	59
7.	Okvir za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije razvoja.....	61
8.	Prilozi.....	64
8.1	Sažeti pregled strategije razvoja	64
8.2	Detaljan pregled mjera	71

1. Uvod

Strategija razvoja Grada za razdoblje 2021 - 2027. godine (Strategija), nastala kao prilagođeni i revidirani tekst Strategije za period 2019-2023, je ključni strateško-planski dokument, koji treba poticati budući rast i razvoj zajednice. Strategija razvoja obuhvaća društvenu, ekonomsku i sferu zaštite životne sredine, poštujući prostorni plan Grada. Strategija je izrađena kao okvir za definiranje zajedničkih ciljeva, poticanje lokalnih snaga, kao i odgovor na izazove budućeg razvoja Grada i sveukupnog života u njemu. Strategija informira sveukupnu javnost i potencijalne ulagače o razvojnom putu Ljubuškog i predstavlja osnovu za izradu detaljnih planova i programa u pojedinim sektorima, kreira podlogu za praćenje napretka te potiče suradnju i dogovor u planiranju različitih razina vlasti i društveno-ekonomskih partnera.

Strategija je izrađena od strane radnih tijela koje je imenovao gradonačelnik, uz puno učešće predstavnika javnog, privatnog i nevladinog sektora.

1.1 Pristup izradi strategije razvoja

Grad Ljubuški je prosincu 2013. godine usvojio Strategiju razvoja za planski period 2014-2024 godina. Strategija je rađena sukladno MiPRO metodologiji. U sklopu strategije rađeni su detaljni sektorski planovi za period 2014-2018 godina. Po isteku ovog ciklusa urađena je evaluacija strategije i revidiranje za planski period 2019-2023 godina. Kako je u međuvremenu usvojen Zakon o razvojnom planiranju FBiH i Uredba o strateškom planiranju koja predstavlja novu metodologiju planiranja i vremenskog usklađivanja strateških dokumenata sa EU ciklusom planiranja, pristupilo se je prilagodbi i revidiranju Strategije za vremenski period 2021-2027. Strategiju razvoja Grada Ljubuški je pripremio Razvojni tim uz tehničku i stručnu podršku osiguranu kroz Projekat integriranog lokalnog razvoja (ILDP), a koji predstavlja zajednički projekat Vlade Švicarske i Razvojnog programa Ujedinjenih nacija u BiH (UNDP). Sam proces izrade Strategije slijedio je principe otvorenosti i partnerstva što je prodrumijevalo i aktivno učešće lokalnog partnerstva za razvoj u vidu Partnerske grupe. Članovi radnih tijela i ostali zainteresirani sudionici su imali mogućnost da uključivanjem u proces izrade Strategije, te kroz predlaganje konkretnih mjera i projekata, pruže vrijedan doprinos kako bi ovaj dokument bio što kvalitetniji te kako bi u najvećoj mogućoj mjeri bio odraz stvarnih potreba stanovnika Grada.

Polaznu osnovu za definiranje ključnih pravaca budućeg ravoja Ljubuškog predstavlja strateška platforma koja obuhvata sažetak situacijske analize, strateške fokuse, viziju razvoja i strateške ciljeve. Izradi Strategije se pristupilo s nastojanjem da se na temelju sveobuhvatne analize stvori kvalitetna podloga za promišljanje o budućim pravcima razvoja. U okviru tog procesa identificirane su ključne snage i slabosti te su iste stavljene u širi kontekst prilika i prijetnji sa kojima se Grad suočava. Na bazi urađene situacijske analize i strateške platforme definirani su prioriteti budućeg razvoja u oblastima ekonomije, društvenog razvoja i zaštite životne sredine, nakon čega su dalje razrađene konkretne mjere, te definirani strateški projekti.

Finalna faza izrade dokumenta je podrazumijevala izradu konkretnog operativnog plana uz definiranje financijske konstrukcije predloženih mjera i nositelja odgovornosti za njihovu

implementaciju, uključujući i plan razvoja organizacijskih i ljudskih potencijala lokalne uprave kako bi se nadzor nad implementacijom strateškog dokumenta osigurao u punom kapacitetu.

Prilikom izrade Strategije vodilo se posebno računa o tzv. horizontalnoj i vertikalnoj usklađenosti Strategije sa planskim dokumentima na višim nivoima. Naročita pažnja je posvećena onim oblastima i pitanjima koja se međusobno snažno isprepliću, a neodvojivi su dio koncepta održivog razvoja, prije svega pitanja bolje uključenosti osjetljivih društvenih grupa, te uvažavanja aspekta ravnopravnosti polova. Tijekom pripreme strateškog dokumenta uzeti su u razmatranje i širi razvojni pravci uspostavljeni kroz nacrt Okvira za ciljeve održivog razvoja u BiH, na način da je provjerena usuglašenost ove Strategije sa utvrđenim prioritetima i pokretačima održivog razvoja čime se nastoji dati doprinos u postizanju i praćenju općih ciljeva za Bosnu i Hercegovinu iz Agende 2030. Također, tijekom pripreme Strategija Grada Ljubuški uzeti su u razmatranje i strateški pravci, prioriteti i mjere Strategije razvoja Županije Zapadnohercegovačke za razdoblje 2021-2027. godine.

Strategija razvoja Grada Ljubuški za razdoblje 2021.-2027. godina prezentirana je putem javnih konsultacija u periodu ožujak-travanj 2021. godine i usvojena na sjednici Gradskog vijeća 28.05.2021. godine.

2. Strateška platforma

1.2 Situacijska analiza

a) Geografski položaj i prirodne karakteristike

Ljubuški je grad u Zapadnohercegovačkoj županiji u Bosni i Hercegovini koji zauzima površinu od 292,7km² i ima 35 naseljenih mjesta. Nalazi se u samom zapadu Hercegovine uz granicu Republike Hrvatske. Susjedne općine su Čapljina prema jugu, Čitluk prema istoku, Grude i Široki Brijeg prema sjeveru, te s hrvatske strane Metković i Vrgorac prema zapadu.

Grad Ljubuški se nalazi na značajnim prometnicama prema Mostaru (36 km), Makarskoj (55 km), Splitu (120 km), Dubrovniku (130 km) i Sarajevu (170 km). Ima dobar geostrateški položaj i dobru prometnu povezanost. U promatranom vremenskom razdoblju (2015-2019) nije bilo značajnijih promjena koje bi mogle umanjiti ovu činjenicu. U narednom razdoblju, ova pozicija se samo može dodatno poboljšati izgradnjom planirane brze ceste Mostar-Split za čiju je izgradnju inicijativa već pokrenuta i odobreni prvi novci od strane Vlade Federacije BiH.

b) Demografske karakteristike i kretanja uključujući stanje dijaspore

Prema službenim statističkim podacima koje je objavljivao Federalni zavod za statistiku, a prema popisu stanovništva iz 2013. godine Grad Ljubuški ima 28.184 stanovnika od čega su 14.162 žene, a 14.022 su muškarci. U starosnoj strukturi stanovništva najveći je udio stanovništva u dobi od 15-19 godina starosti (7,4%), potom stanovništva u dobi od 45-49 (7,3%) i 50-54 (7,3%) godine starosti. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku procjena stanovnika u 2019. godini u Gradu Ljubuškom iznosila je 27.275 ili za 3,23% manje. Po broju stanovnika, u ukupnom broju stanovnika Županije, Grad sudjeluje sa 29,2%.

Tabela 1. Broj stanovnika općina ŽZH (2013-2019) (Izvor: FZS)

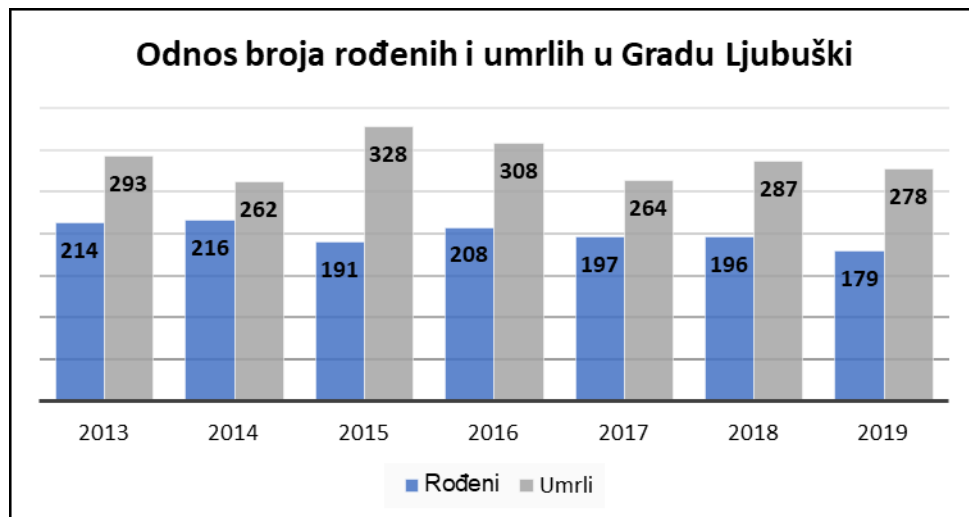
Stanovništvo	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Grude	17.308	17.308	17.308	17.038	17.308	16.866	16.805
Ljubuški	28.184	28.184	28.184	28.184	28.184	27.379	27.275
Posušje	20.477	20.477	20.477	20.477	20.477	20.334	20.341
Široki Brijeg	28.929	28.929	28.929	28.929	28.929	28.950	28.964
ŽZH	94.898	94.898	94.898	94.628	94.898	93.529	93.385

Gustoća naseljenosti Grada iznosi 93,1 st/km² i u odnosu na 2013. godinu, kada je iznosila 96,3st/km², je nešto manja. Ljubuški je najgušće naseljena općina u ŽZH gdje je gustoća naseljenosti 68,5 st/km².

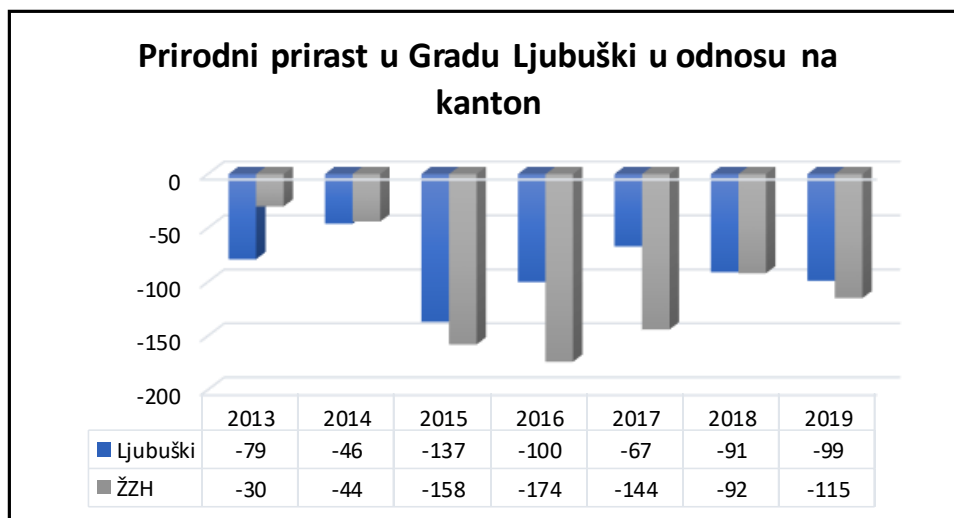
Prirodno kretanje stanovništva još uvijek nema pozitivan trend. U promatranih pet godina odnosno od 2015. do 2019. godine broj umrlih i broj rođenih je promjenjiv s tim da broj umrlih od 2015. godine ima trend smanjenja. Prirodni prirast je negativan tijekom cijelog petogodišnjeg razdoblja. U odnosu na 2013. godinu smanjio se i broj umrlih ali i broj

rođenih. Stopa prirodnog prirasta je konstantno negativna i u 2017. godini bilježi najmanju vrijednost (-67). U 2019. godini iznosni -99 što je više nego stopa prirodnog prirasta u 2013. godini kada je bila -79.

Slika 1 - Odnos rođenih i umrlih u Gradu Ljubuški (2013-2019) (Izvor: FZS)

Slika 1 – Prirodni prirast (2013-2019) (Izvor: FZS)

Postotak odseljenih je u 2019. godini manji za 19% u odnosu na 2015. godinu. U 2015. godini je bilo 191 evidentiranih odseljenih osoba dok je taj broj u 2019. godini 154. Ljubuški je druga općina/grad na nivou ŽZH po broju odseljenih stanovnika, i u 2019. godini 30% ukupno odseljenih stanovnika županije je sa područja Ljubuškog.

Tabela 2 – Broj odseljenih stanovnika (2015-2019) (Izvor: FZS)

Odseljeni	2015	2016	2017	2018	2019
Široki Brijeg	165	185	228	228	208
Ljubuški	191	164	176	140	154
Grude	113	115	79	67	85
Posušje	83	91	82	64	61
ŽZH	552	555	565	499	508

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku od ukupnog broja odseljenih iz Grada Ljubuškog u 2019. godini je 27,9% odseljeno u inozemstvo. Ovaj postotak je veći nego 2015. godine (25,7%). Također, veći je od županijske i federalne razine (na razini kantona, postotak je 25,6% u 2019. godini, a na razini ŽZH 25,6%).

Tabela 3 - Postotak odseljenih u inozemstvo (2015-2019) (Izvor: FZS)

% odseljenih u inozemstvo	2015	2016	2017	2018	2019
Široki Brijeg	18,2	20,5	11,4	10,5	14,9
Ljubuški	25,7	36,6	22,7	21,4	27,9
Grude	31,0	27,0	20,3	34,3	11,9
Posušje	22,9	20,9	25,6	18,8	29,5
ŽZH	24,1	26,7	18,2	17,8	25,6
FbiH	10,4	11,1	12,5	11,7	11,4

Grad Ljubuški kontinuirano radi na unapređenju svoje web stranice poboljšavajući usluge kako za stanovništvo na području Grada tako i za dijasporu (e-matičar i baza podataka dijaspore-registar dijaspore). Grad Ljubuški nema službenu bazu podataka o dijaspori, te se svaki podatak vezan za dijasporu temelji na slobodnoj procjeni koja zasigurno mnogo ne odstupa od stvarnih podataka.

Zaključak

Grad Ljubuški kroz promatrano vremensko razdoblje bilježi pad broja stanovnika, gustoću naseljenosti i konstantan negativan prirodni prirast. Također, trend odseljavanja stanovnika je u porastu i viši je i od županijske i federalne razine. Povoljna geografska pozicija Grada, općine podloga je za brži i usmjereniji razvoj u gospodarskom, društvenom, te okolišnom pogledu koji predstavlja i način zaustavljanja odliva stanovništva u inozemstvo. Blizina granice i graničnih prijelaza omogućuje bolju i bržu povezanost sa Republikom Hrvatskom što je posebno važno iz aspekata brzine protoka robe te u segmentu turizma.

c) Pregled stanja i kretanja u ekonomiji uključujući i dijasporu

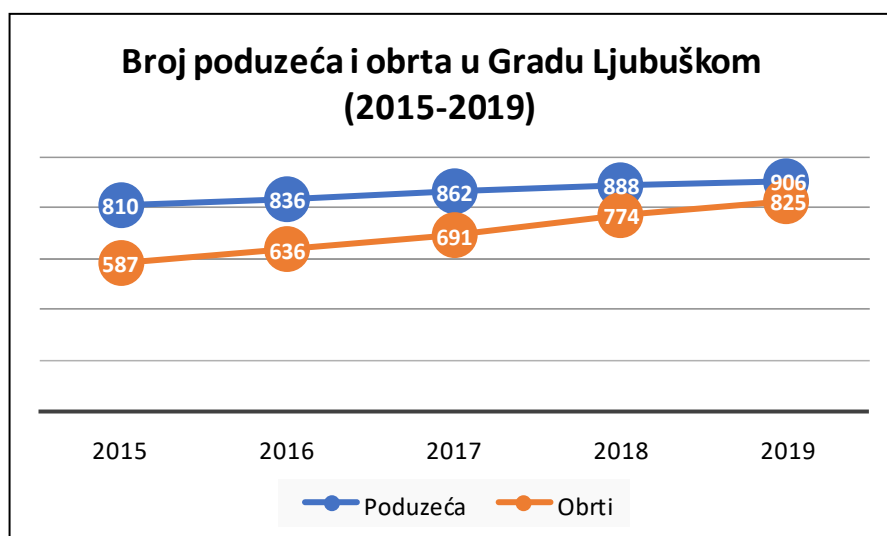
Gospodarstvo Grada Ljubuškog u proteklih pet godina (2015-2019), za potrebe izrade strategije prikazat ćemo kroz sljedeće pokazatelje: broj i struktura gospodarskih subjekata, prihodi, vanjskotrgovinska razmjena turizam i poljoprivreda.

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku o razvijenosti jedinica lokalne samouprave, Grad Ljubuški je na 38. mjestu po razvijenosti u FBiH sa indeksom razvijenosti za 2019. godinu od 0,86. U odnosu na godinu ranije Grad Ljubuški je pao za 5 mjesta, sa 33. na 38. mjesto. Padu je najviše doprinio pad indikatora kretanja stanovništva sa 0,89 u 2018. na 0,84 u 2019. godini, odnosno, smanjenje procijenjenog broja stanovnika 2019. u odnosu na 2013. godinu za 909, dok je u 2018. smanjenje bilo 705 stanovnika, kao i nedovoljno povećanje zaposlenosti stručne radne snage, uprkos smanjenju nezaposlenosti.

Broj i struktura gospodarskih subjekata

Prema podacima Federalnog zavoda za programiranje razvoja broj gospodarskih subjekata u Gradu Ljubuškom od 2015. godine bilježi kontinuiran porast. Broj pravnih osoba u 2019. godini u odnosu na 2015. godinu je povećan za 11%, dok je broj obrtnika u istom razdoblju povećan za 40%. Kada usporedimo iste pokazatelje sa ŽZH vidjet ćemo kako je rast broja obrtnika veći u Gradu Ljubuškom nego prosječni rast ŽZH (na razini ŽZH je rast samo 19%) dok je rast broja poduzeća sličan (10% na razini ŽZH).

Slika 3 - Broj poduzeća i obrta u Ljubuškom (Izvor: FZS)

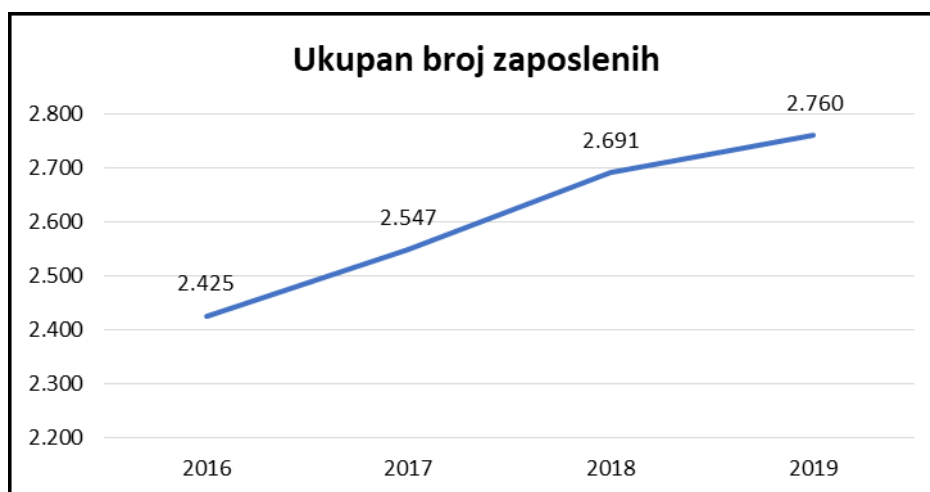
U Gradu Ljubuškom, od ukupnog broja poduzeća koja su predala završne račune za 2019. godinu (297), najveći broj poduzeća bavi se trgovinom na veliko i malo i to 42,09% (125 poduzeća), dok se na drugom mjestu najzastupljenijih djelatnosti nalazi prerađivačka industrija sa 15,49% (46 poduzeća). Sa 9,09% (27 poduzeća) na trećem mjestu nalaze se poduzeća koja se bave stručnom, znanstvenom i tehničkom djelatnošću što predstavlja sličnu strukturu na području Grada kroz promatrano vremensko razdoblje (2016-2019).

Tabela 4 – Pregled podataka privrednih subjekata Grada Ljubuški (2016-2019) (Izvor: Bisnode)

	2016	2017	2018	2019
Broj poduzeća	278	284	312	297
Ukupni prihodi (KM)	554.053,819	566.541.912	598.737.971	620.934.673
Neto dobit (KM)	36.286.372	35.118.242	32.398.129	40.618.245
Broj zaposlenih	2.425	2.547	2.691	2.760

U tvrtkama koje su predale završne račune za 2019. godinu u Gradu Ljubuškom ukupno je zaposleno 2.760 zaposlenih. Taj broj je veći za 385 ili 15% nego 2016. godine. Najveći broj zaposlenih je u trgovini na veliko i malo, na drugom mjestu po broju zaposlenih je prerađivačka industrija, a slijedi je umjetnost, zabava i rekreacija. Kroz promatrano razdoblje 2016-2019. godine, odnos zaposlenih po sektorima je gotovo nepromjenjen. Iako je u odnosu na 2018. godinu došlo do pada broja poduzeća koja su predala završni račun, broj zaposlenih je u konstantnom porastu.

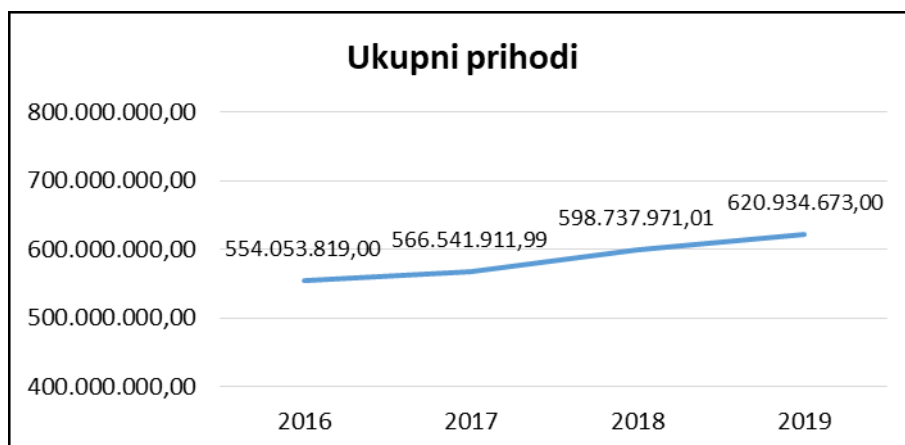
Slika 4 – Ukupan broj zaposlenih u poduzećima koja su predala završne račune u Ljubuškom za razdoblje 2016-2019. godine (Izvor: Bisnode)

Od ukupnog broja poduzeća koja su predala završne račune za 2019. godinu (297) samo 14 (4,7%) ih ima preko 50 zaposlenih (za 4 više nego 2017. godine, te 3 više nego godinu ranije). Najviše poduzeća ima do 10 zaposlenih i to 248 poduzeća što je 83,5 % ukupnog broja poduzeća i za 20 više nego godinu ranije.

Ukupni prihodi poduzeća koja su predala završne račune su se povećavali kroz cijelo promatrano razdoblje (2016-2019) i u odnosu na 2016. godinu, ukupni prihodi su veći za 13,5% (vrijednosti su prikazane u tabeli iznad). Na razini ŽZH, iako su u konstantnom porastu (porast prihoda u 2019. u odnosu na 2018. godinu je 13,06%), Grad Ljubuški ima najniže ostvarnje ukupnih prihoda poduzeća.

Slika 5 – Ukupni prihodi poduzeća koja su predala završne račune u Ljubuškom za razdoblje 2016-2019. godine (Izvor: Bisnode)

Neto dobit na području Grada Ljubuškog kroz cijelo promatrano razdoblje (2016-2019) je u porastu za 11% ili 4,33 miliona KM, iako je u razdoblju od 2016-2018. godine bilo u konstantnom padu, u 2019. godini bilježi povećanje od 20% ili 8,22 miliona KM u odnosu na prethodnu 2018. godinu.

Slika 6 – Neto dobit poduzeća koja su predala završne račune u Ljubuškom za razdoblje 2016-2019. godine (Izvor: Bisnode)

U narednom strateškom razdoblju očekuje se realizacija značajne gospodarstvene investicije Mesne industrije braće Pivac koji kreću sa gradnjom proizvodnog kompleksa koji će u samom početku zapošljavati 50 do 70 radnika. Investicija će obuhvatiti sve aspekte proizvodnog procesa – od pogona rasijecanja, preko prerade, proizvodnje mesnih prerađevina, sušare pa sve do transporta i maloprodaje.

U jeku pandemije koronavirusa Grad Ljubuški je bio među prvim gradovima u BiH koji je isplatio novčane pomoći za oporavak gospodarstva na temelju objavljenih javnih poziva za isplatu naknada plaća i povrata poreza. U prvom pozivu na osnovu javnog poziva za podnošenje zahtjeva za dodjelu proračunskih sredstava Grada Ljubuškog radi isplate naknada plaća za mjesec travanj 106.600KM, a u drugom 67.200KM.

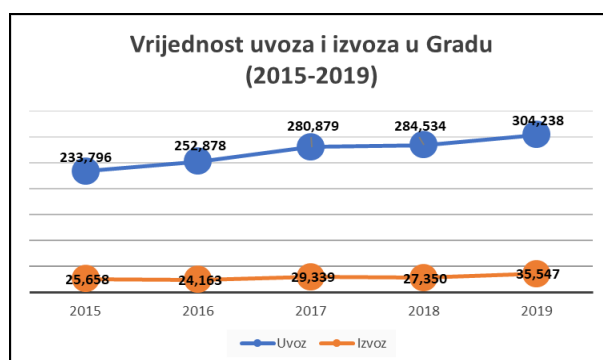
Vanjskotrgovinska razmjena i prihodi

Kao što je vidljivo iz strukture poslovnih subjekata, većina poslovnih subjekata u Gradu Ljubuškom je orijentirana prema trgovini tako da je i vanjskotrgovinska razmjena odraz te strukture gospodarstva. Uvoz je za više od 8,5 puta veći od izvoza, a što je rezultat velikog broja trgovačkih poduzeća koja se bave trgovinom na veliko i malo i pokrivaju cijelu BiH.

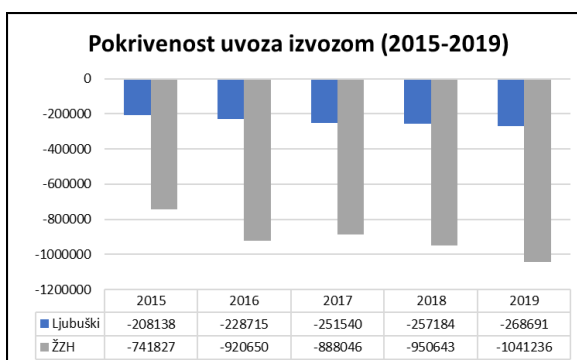
Uvoz je u 2019. godini u odnosu na 2015. godinu viši za 30% dok je u odnosu na 2017. godinu veći za 8,5%.

Pokrivenost uvoza izvozom na području Grada Ljubuškog se smanjuje kroz promatrano vremensko razdoblje i manja je za 29% u 2019. u odnosu na 2015. godinu. Situacija je ista na razini županije kao i svih općina unutar županije.

Slika 7 - Odnos uvoza i izvoza (Izvor: FZS)

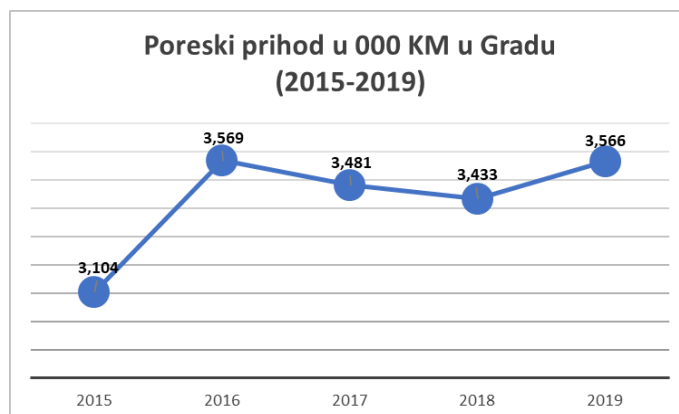
Slika 8 – Pokrivenost uvoza izvozom (Izvor: FZS)

Najveći izvoznici u Gradu Ljubuškom u 2019. godini su Jur Prom doo, Mucić&Co doo, Eurocompany99 doo, EKOFILM doo i Sport Servis MM doo, i zapošljavaju 224 radnika, a ostvarili su oko 26,7 milijuna izvoza. U odnosu na 2016. godinu, zabilježen je blagi pad ukupnog izvoza, ali i blagi rast ukupno zaposlenih. Naime, u 2016. godini iste tvrtke su ostvarile oko 29 milijuna izvoza i zapošljavale su 220 radnika.

Glede poreznih prihoda, prema podacima Federalnog zavoda za programiranje razvoja, kroz prethodno petogodišnje razdoblje odnosno od 2015. do 2019. godine bilježi se rast poreznih prihoda u Gradu. Ukupan porast poreznih prihoda u 2019. godini u odnosu na 2015. godinu je 14% dok na razini Županije ovaj rast iznosi 5,5%. Međutim, u 2017. i 2018. godini je zabilježen lagan pad poreznih prihoda u odnosu na 2016. godinu.

Slika 9. Poreski prihodi u Gradu Ljubuškom (Izvor: FZS)

Broj poduzeća na 1000 stanovnika u Gradu Ljubuški je 73 i kroz promatrano vremensko razdoblje se povećavao (58 u 2015. godini) i viši je nego na razini županije (68 u 2019. godini) kao i na federalnoj razini (66 u 2019. godini) koji također kroz promatrano razdoblje bilježe trend rasta.

Uvoz po glavi stanovnika je također u konstantom porastu, ali je niži i od županijske te viši od federalne razine. U 2019. godini iznosio je 11.150KM ili za 34% više nego u 2015. godini, dok je na županijskoj razini uvoz po glavi stanovnika u 2019. godini iznosio 17.860KM, a na federalnoj razini 6.320KM. U isto vrijeme izvoz po glavi stanovnika je također u porastu u promatranom vremenskom razdoblju sa 910,37KM u 2015. godini na 1.303KM u 2019. godini iako je znatno niži od istog na županijskoj odnosno federalnoj razini (na razini županije izvoz po glavi stanovnika iznosio je 6.709KM, a na razini FBiH 3.435KM).

Poslovna infrastruktura

Grad Ljubuški je u okviru projekta „Jačanje investicijskih potencijala ŽZH“ izradio dvojezičnu investicijsku brošuru za Grad i urađen je kratki promotivni video.

- Poslovna zona Zvirici – Izgrađen i otvoren Poslovni inkubator. Poslovni inkubator je u funkciji, trenutno u njemu djeluju samo 1 firma, dok ih je u 2017. godini bilo 7. U mjesecu svibnju 2020. godine otvoren je skladišno distributivni centar za poljoprivredu u području poslovne zone Zvirici.
- Mostarska Vrata - u poslovnoj zoni Mostarska Vrata do sada je uređen dio infrastrukture, a zauzetost poslovne zone je 80%, dok je izgrađenost objekata odnosno investicija u poslovnu zonu manja od 80%. U poslovnoj zoni Mostarska Vrata uređen je dio cestovne infrastrukture. Izgrađen je restoran u poslovnoj zoni Mostarska Vrata.

U rujnu 2020. godine, GV Ljubuški donijelo je Odluku o pružanju financijske potpore investitorima na neizgrađenom građevinskom zemljištu u gospodarskim zonama Zvirici i Mostarska Vrata. Odlukom se određuje visina i način pružanja financijske potpore investitorima na neizgrađenom građevinskom zemljištu kojega su izravno kupili od Grada Ljubuškog u gospodarskim zonama Zvirici i Mostarska Vrata. Njome se Grad obvezuje isplatiti iznos financijske potpore od 20 % do maksimalno 60% od uplaćene prodajne cijene na neizgrađenom građevinskom zemljištu ukoliko je investitor ishodio uporabnu dozvolu u roku od tri godine od dana kupnje zemljišta. Visina potpore zavisi od broja zaposlenih od kojih više od polovice mora imati prebivalište na području Grada Ljubuškog. Od usvajanja ove odluke Grad Ljubuški je potpisao dva ugovora o investicijama u poslovne zone. Jedan je s mesnom industrijom PIVAC koja je u poslovnoj zoni Mostarska vrata izgraditi poslovni kompleks. Drugi ugovor je potpisan s njemačkom firmom Simtech koja će u poslovnoj zoni Zvirici izgraditi tvrtku koja će proizvoditi elektroniku, odnosno elektoničke uređaje i dijelove.

Turizam

U odnosu na razdoblje prije donošenja postojeće Strategije razvoja najveća promjena se dogodila u segmentu turizma. Naime, u 2015. godinu su registrirana samo dva smještajna objekta koja su zajedno imala 18 soba. Hotel Hum je imao 8 soba, dok je Motel Most imao 10 soba. Međutim, u 2018. godini je stavljen u funkciju novootvoreni hotel Bigeste koji ima četiri zvjezdice i 22 sobe, tako da Grad Ljubuški u 2019. godini ima ukupno 76 registriranih ležajeva što je porast od 49% u odnosu na 2015. godinu kada je bilo 37 ležajeva. Hotel

Bigeste ima u planu proširenje svojih smještajnih kapaciteta s još 12 dvokrevetnih soba. Hotel Bigeste je stari privatizirani hotel koji je obnovljen privatnim kapitalom i svojim obnovljenim izgledom doprinosi i boljem urbanom uređenju Grada. (Grad ne raspolaže podacima o broju noćenja). Glede obiteljskog smještaja napravljen je pomak u odnosu na 2015. godinu. Za potrebe izrade strategije izvršen je pregled jedne od najvećih OTA platformi (Online Tourism Agency) www.booking.com. U studenom 2020. godine je bilo ukupno 28 objekata koji su bili prisutni na Bookingu (2018. godine taj broj je iznosio 14, podatke za ranije godine nemamo) od čega su 2 hotela i 1 motel. Od ostalih 25 objekata 13 su apartmani, 1 je stan na dan, 9 je vila i 2 vikendice. Od 28 objekata prisutnih na Bookingu samo 5 nemaju recenzije što navodi na zaključak da nisu bili aktivni ili se nije dogodila rezervacija. Iz ovoga se može zaključiti da je razvoj i promocija turizma i turističke ponude u Gradu Ljubuškom već rezultirao privatnim inicijativama u obiteljskom smještaju. Prisutnost određenih objekata na online sustavima rezervacije pokazuju kako interes za turizam raste.

U zadnje tri godine se u Gradu Ljubuškom dogodio značajan napredak u segmentu razvoja turizma posebno kada govorimo o infrastrukturi. Kroz strateške intervencije uređena je turistička infrastruktura na vodopadu Kravica i Koćuša, uređene su pristupne ceste na lokacijama tvrđava Herceg Stjepan i rimskom vojnom logoru Bigeste na Gračinama, te je uveden model upravljanja turističkim potencijalima i lokalitetima, tj. upravljanje svim turističkim potencijalima je povjereno JP „Parkovi“ Ljubuški koje se brine o održavanju, promociji i ukupnom upravljanju ovim lokacijama. Ovdje je riječ o rimskom vojnom logoru Bigeste, tvrđavi Herceg Stjepana Kosače, vodopadima Kravica i Koćuša i upravljanje kinom Radnik. U poslovnoj jedinici Kravica definirana je naplata, organizacija i način naplate parkiranja, ulaska posjetitelja i korištenja sanitarnih čvorova na turističkoj zoni. Grad je u posljednjih 5 godina implementirao razne projekte na području turizma u okviru kojih je izgrađen pristupni put prema tvrđavi Herceg Stjepana Kosače. Na lokalitetu rimskog vojnog logora Bigeste na Gračinama uređena je pristupna cesta i postavljena je studentska instalacija, piknik stol, klupe i kante za otpatke kao i biljke. Sve ove intervencije su rezultirale time da je Grad Ljubuški u 2019. godini ostvario preko 400.000 registriranih turističkih posjeta što je mjereno brojem prodanih ulaznica od strane JP Parkovi koje upravlja turističkom infrastrukturom. Prema procjenama za 2014. godinu Grad je posjetilo 79.000 posjetitelja.

Također, početkom 2018. godine izrađeni su idejni projekti za Posjetiteljski centar na Gračinama kao i za Stari grad Ljubuški. Izrađen je i glavni projekt rehabilitacije (konzervatorski projekt) za lokalitet Graditeljska cjelina Stari grad Ljubuški. Ovi dokumenti su preduvjet za kvalitetnu prijavu projekata prekogranične suradnje i ostalih izvora financiranja. U 2019. godini Gradu Ljubuškom odobren je projekt prekogranične suradnje u okviru IPA programa prekogranične suradnje Bosna i Hercegovina-Crna Gora. Nositelj projekta je Grad Ljubuški a partneri su Razvojna agencija županije Zapadnohercegovačke Herag, Centar za inicijative iz oblasti održivog turizma i Nacionalna turistička organizacija Crne Gore. Ukupna vrijednost projekta je 470.000,00 eura, od čega Europska unija financira 400.000,00 eura. Jedna od značajnih aktivnosti ovog projekta su konzervatorsko-restauratorski radovi koji će biti izvedeni na Starom gradu Ljubuški. U Županiji Zapadnehercegovačkoj u tijeku je provedna projekta „CYCLING RURAL“- Biciklističke rute za unapređenje prirodne i kulturne baštine Hercegovine i Crne Gore.

JP „Parkovi“ d.o.o. Ljubuški je tijekom 2019. godine aktivno sudjelovalo na promociji vlastitih djelatnosti i usluga na lokalnim, regionalnim i međunarodnim sajmovima turizma i

zaštite okoliša. Pored promocije najznačajnijih turističkih lokaliteta i atrakcija, kao što su vodopad Kravica i Koćuša, odnosno dio kulturno-povijesne baštine, arheološki muzej franjevačkog samostana na Humcu, tvrđava herceg Stjepana Kosače i rimski vojni logor na Gračinama, na štandovima su se mogli pronaći i lokalni gastronomski proizvodi, a sve u cilju poticaja, promocije i razvoja Ljubuškog gospodarstva.

Što se tiče broja ostvarenih noćenja podaci za Grad ne postoje jer Turistička zajednica ŽZH više nije u funkciji. Županija Zapadnohercegovačka je na desetoj redovnoj sjednici skupštine ŽZH održanoj 30. kolovoza 2019. godine usvojila Zakon o turizmu ŽZH koji između ostalog, omogućava da se turistička zajednica može formirati na nivou općina u cilju promoviranja turizma i novih vidova turizma i praćenja broja noćenja. Na temelju ovog Zakona Grad Ljubuški je osnovao u 2019. godini Turističku zajednicu grada Ljubuškog. Turistička zajednica i JP „Parkovi“ d.o.o u mjesecu lipnju 2020. pokrenuli su mobilnu aplikaciju „LJUBUSKI TOUR GUIDE“ koja predstavlja svojevrsan turistički vodič koji će korisnicima omogućiti jednostavan pristup informacijama koje su važne pri turističkoj posjeti grada Ljubuškog. Radi se o aplikaciji koja će povezati korisnike turističkih proizvoda i sve one koji čine turistički proizvod grada Ljubuškog, a to su smještajni objekti, ugostiteljski objekti, muzeji, kulturno povijesna i prirodna baština, pojedinci koji organiziraju privatne ture i sl. Isto tako može služiti turističkim posrednicima (agencijama, turoperatorima) kao alat za pronalaženje turističkog sadržaja (smještaj, gastronomija, atrakcije itd.) za turiste.

Galerija fotografija, opisni tekstovi, audio zapisi, podaci o lokacijama turističkih objekata, atrakcija i javnih ustanova te ostale važne informacije o gradu su elementi koji sačinjavaju aplikaciju. Aplikacija je dostupna na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku, te se planira dodavanje drugih stranih jezika.

Vodopad Kravica

U razvoju turizma, posebna pažnja se poklanja vodopadu Kravica gdje se pored standardne brige o samome lokalitetu Kravica koja uključuje redovito održavanje sanitarnih čvorova, brigu o okolišu, održavanje silazne staze niz stepenice, kao i prostor oko samoga vodopada, došlo je i do znatno većih ulaganja koja pridonose boljoj budućnosti. Tamponiran je i proširen postojeći parking koji se nalazi sa desne strane ulaza u sam lokalitet. Prostor ispred gornjeg wc-a je urađen od kamenih ploča, a i sami vanjski dio wc-a je obložen kamenom. Okretišta vlakića su tamponirana i proširena, a i sami dio plaže uz vodopad je nasut rizlom. Postavljeno je nekoliko dodatnih klupa da bi turisti mogli sjesti prilikom čekanja vlakića, a postavljene su i oko samoga vodopada. Zbog što bolje zaštite okoliša postavljene su dodatne kante za smeće na prostoru gornjeg parkinga, uz prostor oko vodopada, kao i stazom prema maloj Kravici. Na pojedinim dijelovima je ponovno obojana i učvršćena ograda, a postavljene su i mnoge info table koje ukazuju na samo ponašanje unutar lokaliteta. Stazom prema maloj Kravici su postavljene putokazne drvene table. Na samome vodopadu postavljene su signalne plutače kako bi turistima onemogućili prilaz sedronosnim barijerama. Radi očuvanja reda i mira i zaštite osobne imovine i osobnih stvari na području PJ. Kravica organizirana je usluga fizičke zaštite. Na sami ulaz kao i na prostor parkinga su postavljene dodatne kamere. Zbog što većeg priljeva gostiju uz stalno zaposlene djelatnike na naplati i djelatnicu na održavanju sanitarnih čvorova došlo je do dodatnih sezonskih zapošljavanja.

U promatranom vremenskom razdoblju, posebno 2019.-2020. godine se radilo dosta na promidžbi samog lokaliteta. Pored jumbo plakata Kravica „Oaza u kamenu“, koji su bili postavljeni diljem BiH, isti su postavljeni i diljem Hrvatske. Uz već postavljene reklame

Kravica na Međunarodni aerodrom Sarajevo, na ulazna vrata JP Međunarodna zračna luka aerodrom Mostar, reklame Kravica su postavljene i na prostoru zračnih luka Zadar i Dubrovnik. Promidžba Kravica je vršena putem određenih propagandnih video filmova, reklamiranjem putem oglasnog prostora na vozilu (autobusu linija Ljubuški-Mostar-Ljubuški), na nepokretnom oglasnom prostoru. Također u pojedinim mjesecima je vršena reklama Kravica na HRT-u, na Našoj tv i na RTV slon iz Tuzle. Reklame Kravica su postavljene na naplatnim kućicama u Lučkome, a i vršili smo promidžbu putem raznih radija od kojih ćemo istaknutu radio Dalmaciju. Već spomenute brošure sa osnovnim podacima o lokalitetu su dijeljene prilikom ulaska na lokalitet, kao i na području Dalmacije i Hercegovine, posebno u Međugorju. Broj posjetitelja, mjereno putem prodaje ulaznica i vaučera na samom ulasku u lokalitet, je u konstantnom porastu i prema podacima JP Parkovi, u protekloj 2019. godini iznosio je 306.509 turista što je za 88% više nego 2016. godine kada je broj prodatih ulaznica iznosio 163.000 (2017. godine taj broj je iznosio 206.000, a 2018. godine 279.000 ulaznica).

Treba napomenuti da su određeni prihodi ostvareni i od najma etno kućica koje se nalaze na vidikovcu, na samome ulazu u lokalitet Kravica, ali i održavanja raznih manifestacija, od kojih ističemo Biciklističku utrku u organizaciji BK Ljubuški. U 2019. godini na lokalitetu su snimljeni razni glazbeni videospotovi kako domaćih tako i stranih izvođača, od kojih posebno ističemo snimanje video spota svjetski popularnog DJ-a Alana Walkera za pjesmu „Darkside“ koja je od dana objavljivanja na YouTube kanalu pregledana više od 430 milijuna puta.

Poljoprivreda

U segmentu poljoprivrede je došlo do određenih pomaka u odnosu na 2015. godinu. Površina poljoprivrednog zemljišta je povećana za 5500 ha na temelju Odluke Gradskog vijeća o izdvajanju šumskog zemljišta i pašnjaka u poljoprivredno zemljište na kojemu se podižu trajni nasadi (vinova loza, masline i druge poljoprivredne kulture). Dužina kanala za navodnjavanje je ostala ista. Također, ukupan broj i površina višegodišnjih nasada je povećana:

- Ukupan broj stabala kulture masline je 53.279 komada na površini od 177,59 ha, te je došlo do povećanja u odnosu na 2015. godinu za 6%;
- Ukupan broj trsova vinove loze je 1.205.397 komada na površini od 301,34 ha, te je došlo do značajnog povećanja u odnosu na 2015. godinu za gotovo pet puta (486%) kada je bilo 2.480 trsova;
- Ukupan broj sadnica smilja je 14.757.820 komada na površini od 491,92 ha, te je ovo potpuno nova kultura koja nije bila zastupljena na plantažama u 2015. godini;
- Ukupan broj voćaka je 55.018 komada na površini od 122,26 ha, te je u odnosu na 2015. godinu došlo do povećanja broja stabala za 8%.

Ukupna površina pod povrtlarskim kulturama u promatranom vremeskom razdoblju je konstantna, bez značajnih izmjena, i zauzima 871,48 ha od čega 30,16 ha otpada na površine u zaštićenim prostorima (plastenici i dr.). Pod krumpirom se nalazi 392,29 ha, zatim pod kupušnjacima se nalazi 147,01 ha. Rajčica zauzima 97,66 ha, dok crveni luk zauzima 85,86 ha, a slijedi ga bijeli luk sa 32,74 ha površina. Na kulturu lubenice i bostana otpada 85,76 ha.

Broj grla stoke u Gradu Ljubuškom je sljedeći: ovce (5858), svinje (4104), goveda (538), konji (20), magarci (68), pčelinje zajednice (10.765 komada) i u posmatranom vremeskom razdoblju je konstantan.

Proizvodnja slatkovodne ribe zasnovana je na 4 ribogojilišta sa ukupnom godišnjom prosječnom proizvodnjom od 457 tona ribe i na istoj je razini kao 2018. godine.

Ukupan broj poljoprivrednih gospodarstava u Gradu Ljubuškom koji su upisani u registar je 1416 što je povećanje za 15% u odnosu na 2015. godinu. Od tog broja je 557 aktivnih gospodarstava koji apliciraju na županijske i federalne poticaje. Broj poljoprivrednih obrta koji su registrirani kao osnovna/dopunska djelatnost i koji su upisani u RPG je 17. Ove dvije kategorije mogu aplicirati na poticaje. Ukupan broj poljoprivrednih obrta koji se vodi u Odsjeku za gospodarstvo grada je 171, ovi obrti se registriraju sukladno Zakonima o obrtu¹.

U registar poljoprivrednih gospodarstava upisuju se poljoprivrednici koji žele ostvariti pravo na poticaje, obiteljska poljoprivredna gospodarstva koja prodaju svoje vlastite poljoprivredne proizvode. Znači, u Gradu Ljubuškom broj aktivnih gospodarstava koja apliciraju na županijske i federalne poticaje je 557 i oni svake godine moraju ažurirati svoje podatke da bi ostvarili pravo na poticaje u tekućoj godini.

Broj poljoprivrednih gospodarstava u Gradu Ljubuškom koji se bave biljnom proizvodnjom u promatranom razdoblju je konstantan i iznosi 408 čija struktura je sljedeća: Povrće na otvorenom i u zatvorenom prostoru (321), Ljekovito i aromatično bilje (73), Maslinici (9), Vinogradi (5).

Broj poljoprivrednih gospodarstava u Gradu Ljubuškom koji se bavi animalnom proizvodnjom je 149 i takođe je konstantan kroz promatrano vremensko razdoblje, a struktura je sljedeća: Pčelinje zajednice (118), Krave i junice (14), Sustav krava-tele (3), Ovce (4), Ribnjaci (2). Od autohtonih pasmina stanje je sljedeće: Magarci (5), Buše (3).

Ako pribrojimo broj poljoprivrednih obrta ukupnom broju registriranih u RPG/RK onda možemo reći da je broj registriranih poljoprivrednih gospodarstava, bilo po jednom ili drugom osnovu, 1570, što je više od polovine ukupnog broja PG upisanih u RPG u Županiji.

Ako uzmemo da prosječna obitelj broji 4 člana onda možemo zaključiti da 1570 obitelji sa prosječno 4 člana daje broj od 6280 osoba koji se aktivno i registrirano bave poljoprivredom što čini preko 20% ukupnog broja stanovnika Grada. Ovdje nisu uračunate obitelji koje nisu registrirale svoja poljoprivredna gospodarstva, znači osobe koje se bave poljoprivrednom proizvodnjom za vlastite svrhe. Znači registri podataka koji su relevantni su proizvođači koji su upisani u RPG i RK registra klijenata koji se nalazi u bazi Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i poljoprivredni obrti koji se registriraju u Službi za gospodarstvo i financije kao samostalna ili dopunska djelatnost sukladno Zakonu o obrtima.

Ako uzmemo podatak iz popisa stanovništva u BiH provedenog 2013. godine ukupan broj kućanstava koja su tada obavljala poljoprivrednu aktivnost bio je 2302. Te godine, broj kućanstava koja obavljaju poljoprivrednu aktivnost i bave se prodajom poljoprivrednih proizvoda iznosio je 766. Tijekom posljednjih pet godina Grad Ljubuški je proveo veći broj projekata na području unapređenja poljoprivredne proizvodnje. U suradnji s dijasporom provedena su dva projekta. Prvi se odnosio na brendiranje poljoprivrednih proizvoda i

¹ RPG predstavlja registar poljoprivrednih gospodarstava FBiH (podaci o nositelju, površinama, proizvodnji broju i vrsti stoke). RK je registar klijenata FBiH (podaci o nositelju i njegovom računu u banci preko kojeg ide potpora). PG- poljoprivredno gospodarstvo .

obuku poljoprivrednih proizvođača. Kroz nastavak ovog projekta sa GIZ-om izvršeno je brendiranje mladog krumpira i zaštićen je oznakom zemljopisnog podrijetla. Drugi projekt je bio uvezivanje domaćih poljoprivrednika s dijasporom u okviru kojeg su nabavljene prskalice i dodatna oprema u svrhu zaštite od prirodnih nepogoda (mrza i hladnoće). Također, Grad Ljubuški je u mjesecu listopadu 2018. godine pokrenuo Javni poziv za dodjelu plastenika od 100 m² s dodatnom opremom. Prednost pri dodjeli su imale osobe mlađe od 35 godina i socijalno ugrožene kategorije stanovništva. Dodijeljeno je 20 plastenika. U sklopu aktivnosti koje je provodila njemačka nevladina organizacija ASB i skladu s potpisanim ugovorom između grada Ljubuške i ASB-a na području grada Ljubuškog u 2019. godini dodijeljeno je 15 plastenika korisnicima Centra za socijalni rad Ljubuški.

Gradsko vijeće grada Ljubuškog usvojio Odluku o mjerama pomoći poljoprivrednicima radi ublažavanja negativnih ekonomskih posljedica pandemije uzrokovanih koronavirusom. Na temelju te odluke Grad Ljubuški poljodjelicima je isplatio 200.000 KM potpore za proljetnu sjetvu na osnovu natječaja kojeg je u travnju 2020. godine raspisalo Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Za ovu potporu se prijavilo 278 poljoprivrednih gospodarstava na području Ljubuškog, a od ukupnog iznosa, po 100.000 osigurali su Grad Ljubuški i resorno ministarstvo. U tijeku je obrada prijava poljoprivrednih proizvođača prijavljenih za potporu jesenskoj sjetvi u iznosu od 100.000 KM, od čega će Grad Ljubuški osigurati 30.000 KM, a Federacija BiH 70.000 KM. Na temelju sporazuma Grada Ljubuškog i Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva osigurana su sredstva za potporu poljodjelicima s ciljem ublažavanja šteta nastalih pandemijom koronavirusa i poticanja domaće proizvodnje. Glavni uvjet za dobivanje potpore je bio da su poljodjelci upisani u registar poljoprivrednih gospodarstava i Registar klijenata. Kriterij za dobiveni iznos potpore bila je površina posjeda koji je prijavljen za proljetnu sjetvu. Poljodjerci će dobiti otprilike po 450 KM po prijavljenom hektaru što će im pomoći olakšati prevladavanje situacije s koronavirusom koja je i njih pogodila.

GV Grada Ljubuškog usvojio je Elaborat o procjeni štete o procijenjenoj šteti nastaloj djelovanjem prirodne nesreće na prostoru Grada Ljubuškog uzrokovane niskim temperaturama – mrazom 02.04.2020. godine.

Potpore za sjetvu samo je jedna u nizu različitih vrsta pomoći Grada Ljubuškog prema poljoprivrednicima u posljednje vrijeme. U okviru projekta razvoja ruralne konkurentnosti Grad Ljubuški je izradio projekt „Proizvodnja, otkup i prodaja ranog krompira –Ljubuški rani“ i isti je odobren od strane IFARD-a. Projekt je bio podijeljen u tri komponente: Sufinanciranje proizvodnje mladog krumpira – starter paketi za sezonu 2019., 2. izgradnja sabirno-distribucijskog centra i 3. Obnova i rekonstrukcija vodonatapnog kanala. Sabirno distributivni centar za poljoprivredu izgrađen je u poslovnoj zoni Zvirici i dan je na upravljanje poljoprivrednoj zadruzi Plodovi zemlje, a služiti će za skladištenje i distribuciju poljoprivrednih proizvoda, u samom početku krompira a zatim i ostalih kultura. Obnova i rekonstrukcija vodonatapnog kanala Klobuk-Vojnići-Šipovača-Veljaci na lokalitetu Drače završena je u mjesecu ožujku 2021. godine. U samu rekonstrukciju se krenulo jer su procijenjeni gubitci zbog dotrajalosti ovog vodonatapnog kanala dosad bili i do 50% zbog čega su poljoprivrednici u posljednje vrijeme imali velikih poteškoća s natapanjem usjeva, pogotovo u donjim dijelovima „carstva mladog krumpira“.

Budući da je poljoprivreda jedan od strateških fokusa grada Ljubuškog, smatramo da su učinjeni značajni pomaci u ovom području. Uređen je registra poljoprivrednih proizvođača, te je nastavljena realizacija projekta usklađivanja gruntovnice i katastra poljoprivrednog

zemljišta, pružaju se i potpore proljetnoj i jesenskoj sjetvi. U planu je i nova potpora plasteničkoj proizvodnji te nastavak ulaganja u vodonatapni kanal.

Gradsko vijeće Ljubuški je donijelo Odluku o pokretanju postupka o dodjeli koncesija za korištenje poljoprivrednog zemljišta na području Grada Ljubuškog. Riječ je o 349.700 metara četvornih od ukupno 140 hektara zemljišta bivše Hepok vinarije. Odluci Gradskog vijeća prethodila je Odluka Vlade Županije Zapadnohercegovačke o davanju suglasnosti Gradu Ljubuškom za dodjelu koncesije za korištenje poljoprivrednog zemljišta na području Grada Ljubuškog jer je ŽZH nositelj prava posjeda zemljišta bivše Hepok vinarije. Ovim se stiče mogućnost proširenja poljoprivredne proizvodnje na području grada. U 2019. Godini grad je inicirao osnivanje Udruga maslinara i vinara budući da su obe grane iznimno značajne za razvoj poljoprivrede u gradu Ljubuškom.

Dijaspora

Grad Ljubuški od 2014. godine realizira više projekata u suradnji s dijasporom. Uloga dijaspore ogledala se u financijskom doprinosu na način da su realizirana 2 projekta u sektoru poljoprivrede. Također, održana su dva gospodarska foruma u suradnji s dijasporom, jedan u Ljubuškom i jedan u Zagrebu. Na ovim forumima sudjelovali su gospodarstvenici iz Grada Ljubuškog i ljubuške dijaspore. Prezentirane su mogućnosti investiranja u Grad Ljubuški, zakonski okviri kao i planovi na razvoj turizma. Grad Ljubuški je uradio investicijsku brošuru na hrvatskom i engleskom jeziku. U narednim godinama Grad Ljubuški planira raditi na daljnjem razvoju i realizaciji projekata s dijasporom u svrhu prijenosa znanja i vještina.

Zaključak

Prema dostupnim podacima i gospodarskim pokazateljima, gospodarstvo Grada Ljubuškog bilježi konstantan porast kako broja poduzeća i obrtnika, tako i vrijednost izvoza i ukupnih prihoda. Grad ima dvije poslovne zone, a intenzivno radi na donošenju propisa koji za cilj imaju privlačenje proizvodnih investicije od kojih je jedna značajna najavljena za naredno strateško razdoblje.

Grad Ljubuški identificirao je okosnice razvoja turizma na kojima je bilo značajnih aktivnosti u cilju povećanja broja posjetitelja i prihoda lokaliteta. U narednom razdoblju potrebno je nastaviti raditi na unapređenju, uređenju i razvoju specifičnih turističkih proizvoda i sadržaja kako bi se omogućilo ljudima iskorištavanje potencijala i povećanje prihoda, ali i broja zaposlenih u oblasti turizma. Također, jedan od fokusa razvoja Grada je i poljoprivreda koja je u promatranom strateškom razdoblju intenzivirana omogućavajući pretvaranje zemljišta u poljoprivredno te njegovo kultiviranje, riječ je o prenamjeni zemljišta iz šumskog u poljoprivredno u svrhu koncesija i podizanja nasada. Iako je sustav poticaja uspostavljen putem javnih natječaja za jesenju i proljetnu sjetvu, potrebno je razvijati ostale instrumente i načine potpore poljoprivrednoj proizvodnji, a uzimajući u obzir mogućnosti i kapacitete. U fokusu grada Ljubuškog je primarna poljoprivredna proizvodnja, i u tu svrhu grad kontinuirano radi na poboljšavanju uvjeta kroz realizirane projekte koji se odnose na financijsku pomoć za proljetnu i jesensku sjetvu, i sufinanciranje nabave plastenika za plasteničku proizvodnju.

U cilju sprječavanja negativnih posljedica virusa COVID 19 na gospodarstvu, Grad je donio niz odluka kao pomoć gospodarstvenicima i u narednom razdoblju planira institucionalno djelovanje u ovoj oblasti.

d) Pregled stanja i kretanja na tržištu rada

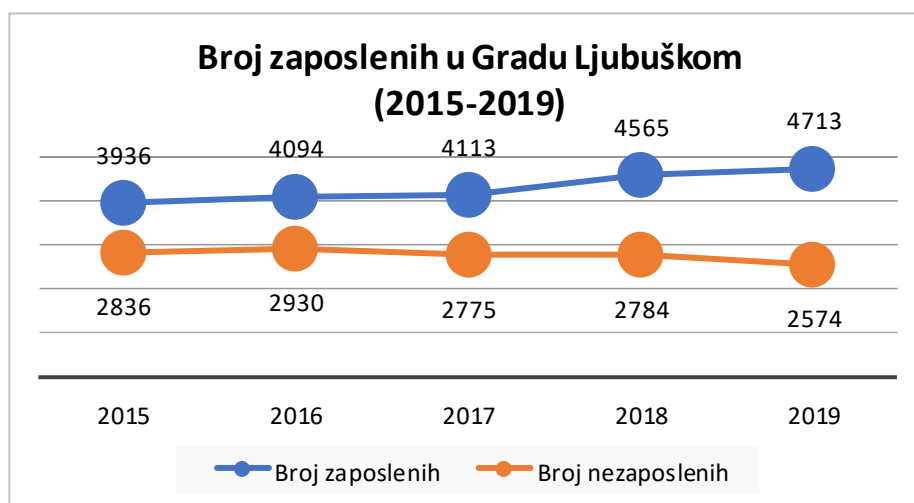
Zaposlenost i nezaposlenost još uvijek predstavljaju ključna pitanja za Grad Ljubuški. U proteklih pet godina, tj. od 2015. do 2019. godine, bilježi se rast broja zaposlenih s tim da je taj rast od 2017. godine nešto veći. U odnosu na 2015. godinu broj zaposlenih se u 2019. godini povećao za 20%, dok je na razini ŽZH taj rast bio 17%. Broj zaposlenih je sa 3936 koliko je zaposlenih bilo u 2015. godini porastao na 4713 koliko je zaposlenih bilo u 2019. godini.

Od ukupnog broja zaposlenih osoba u Gradu Ljubuškom u 2019. godini (4713) 59%, odnosno 2760 je zaposleno u poslovnim subjektima koji su predali završne financijske račune za 2019. godinu. Najviše zaposlenih, 52% je zaposleno u djelatnosti trgovine na veliko i malo te popravak vozila i motocikla što je trend u posmatranom vremenskom razdoblju.

Glede nezaposlenosti bilježi se rast broja nezaposlenih sve do 2016. godine, a u 2017. godini bilježi se pad broja nezaposlenih za 6%. Ovi trendovi prate trendove i na razini ŽZH. Međutim, broj nezaposlenih u 2019. godini u odnosu na 2015. godinu je manji za 9%, što je veće postotno smanjenje u odnosu na ŽZH gdje je broj nezaposlenih u istom razdoblju manji za 5%. Najveći razlog velikog broja nezaposlenih je nepostojanje većih investicija kojima bi se otvorila nova radna mjesta kao i činjenica da se jedan dio osoba iselio iz Grada a još uvijek su evidentirani na Zavodu za zapošljavanje.

Stopa nezaposlenosti na području Grada trenutno iznosi 35,3% što je više i od stope na kantonalnom (34,5%) i federalnom nivou (37,1%) iako u promatranom vremenskom razdoblju opada (2015. godine je iznosila 41,9%).

Slika 10- Odnos zaposlenih i nezaposlenih u Ljubuškom (Izvor: FZS)

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje ŽZH u Gradu Ljubuškom je u 2019. godini, nezaposlenih osoba u dobi do 35 godina starosti bilo 51% od ukupnog broja nezaposlenih

osoba. Od ukupnog broja nezaposlenih osoba u Gradu Ljubuškom 54% čine žene (u 2015. godini postotak je također iznosio 54%) od čega je opet 50% nezaposlenih žena u dobi do 35 godina starosti.

Prema stručnoj spremi najviše je nezaposlenih KV radnika (42% ili 1.101 što je u odnosu na 2015. smanjenje za 2%) te potom SSS (26% ili 712, što je u odnosu na 2015. godinu smanjenje za 3%), pa NKV (15% ili 379, što je povećanje u odnosu na 2015. godinu za 3%). Nezaposlenih sa visokom stručnom spremom u 2019. godini ima 9% (249) te je na istoj razini kao i 2015. godine.

Prosječna primanja

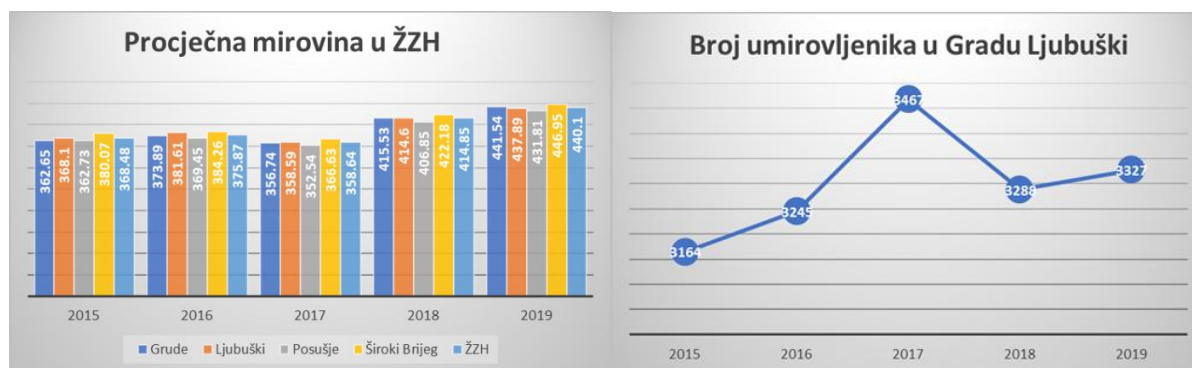
Prosječna plaća u Gradu Ljubuškom u 2019. godini je iznosila 925 KM i nešto je veća nego visina prosječne plaće na razini ŽZH. U odnosu na ostale Jedinice lokalne samouprave u ŽZH jedino je veća prosječna plaća u Općini Grude. Međutim, kada promatramo trend visine prosječne plaće u zadnjih pet promatranih godina vidjet ćemo da visina prosječne plaće pada sve do 2019. godine kada opet raste. U odnosu na 2015. godinu visina prosječne plaće u 2019. godini u Gradu Ljubuškom je veća za 6%. Prosječna plaća u Gradu Ljubuškom u 2015. godini je bila 870 KM.

Tabela 5 – Prosječna neto plaća (Izvor: FZS)

PROSJEČNA NETO PLAĆA U KM					
	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Općina Grude	834,00	837,00	925,00	937,00	1022,00
Grad Ljubuški	870,00	861,00	836,00	844,00	925,00
Općina Posušje	658,00	656,00	671,00	705,00	759,00
Grad Široki Brijeg	710,00	717,00	754,00	749,00	799,00
ŽZH	759,00	759,00	789,00	796,00	861,00
FbiH	830,00	839,00	860,00	889,00	928,00

Prosječna mirovina u Gradu Ljubuškom je u 2019. godini iznosila 437,89 KM te ima trend rasta. Visina prosječne mirovine skoro je ista kao i na razini ŽZH (u 2019. godini na nivou Županije je iznosila 440,10KM). Broj umirovljenika u promatranih pet godina ima trend rasta tako da je broj umirovljenika u 2019. godinu (3327) veći za 5% u odnosu na broj umirovljenika u 2015. godini (3164). Grad Ljubuški u ŽZH ima najmanji broj zaposlenih na jednog umirovljenika (1,42) dok je to na razini ŽZH 1,74.

Slika 11. Visina prosječne mirovine (Izvor:FZS) Slika 12. Broj umirovljenika u Ljubuškom (Izvor:FZS)

Zaključak

Iako su na tržištu rada prisutni pozitivni trendovi u smislu rasta broja zaposlenih i pada broja nezaposlenih, stopa nezaposlenosti je i dalje dosta visoka. Prisutan je konstantan rast prosječne plaće koji je drugi po veličini u Županiji, ali i na federalnoj razini, mada je i dalje nedovoljan i ne prati razvoj gospodarstva. Broj umirovljenika je u porastu što je trend na razini Županije, a prati ga skroman rast prosječnih mirovina koje su na razini županijskih. U sljedećem planskom razdoblju ključno je prije svega raditi na povećanju zapošljavanja kroz aktivne mjere zapošljavanja, te programe edukacija i raditi na uspostavi aktivne suradnje između javnog i privatnog sektora.

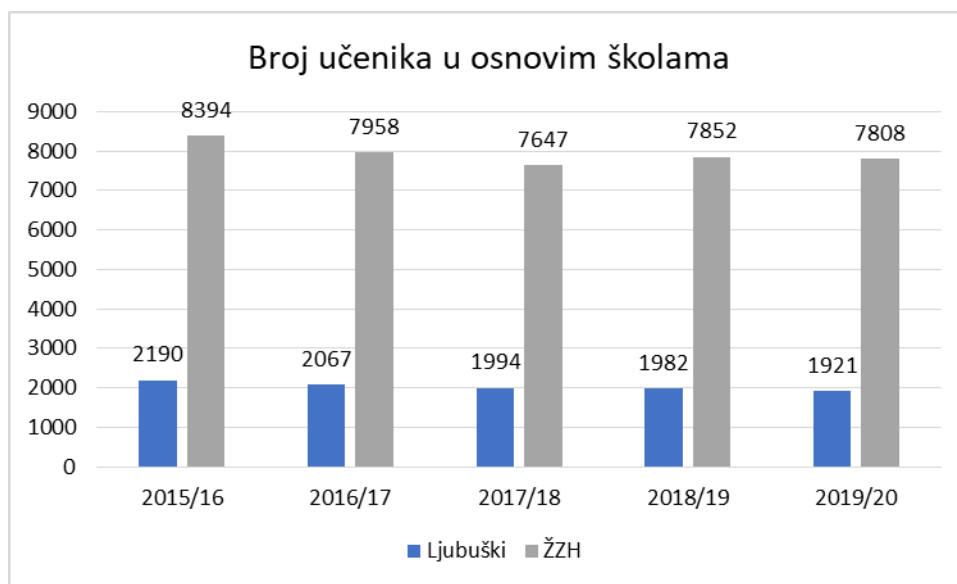
e) Pregled stanja i kretanja u oblasti društvenog razvoja

Obrazovanje

Predškolsko obrazovanje - U Gradu Ljubuškom postoji 5 dječjih vrtića od čega je 1 javni, a 4 privatna u kojima je ukupno u 2019. godini upisano oko 319 djece. U gradski vrtić je u 2019. godini upisano 120 djece što je za 4% manje nego 2015. godine kada je bilo upisano 125 djece, dok je u privatne vrtiće upisano 199 djece što je za 18% više nego u 2015. godini kad je u privatnim vrtićima bilo 162 djece. Gradski Dječji vrtić Ljubuški je u 2016. godini uređen i opremljen te je stavljen u funkciju drugi kat objekta čime je povećan kapacitet vrtića za 100%. Objekt je u potpunosti klimatiziran, a uređen je i novi park ispred vrtića. Zgrada vrtića trenutačno obuhvaća osam dnevnih boravaka opremljenih novim namještajem, četiri spavaonice, kabinet za jezike, unutarnju igraonicu na površini od 200 m² s umjetnom travom, predvorje od 200 m², kuhinju i blagovaonicu, te knjižnicu s više od 800 naslova dječje literature.

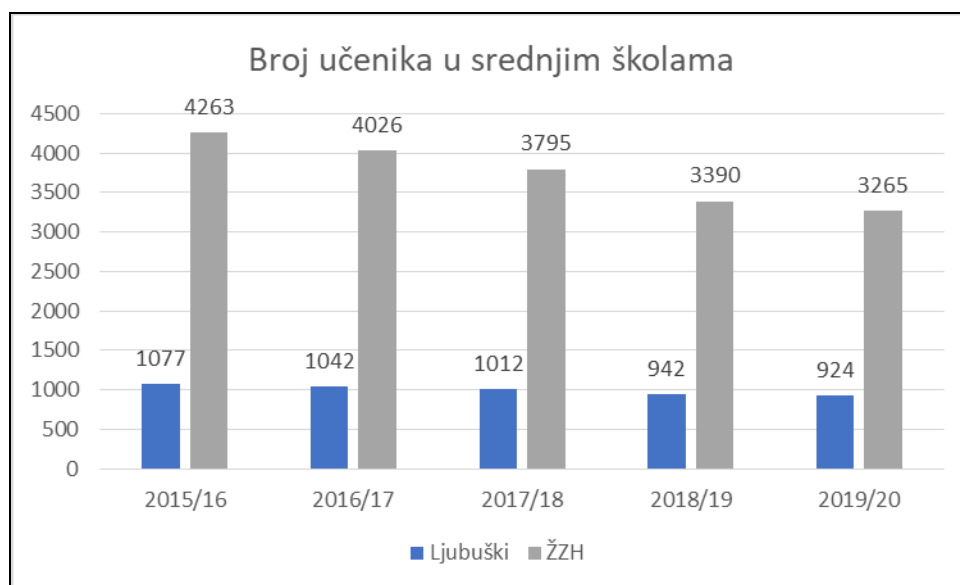
Osnovno obrazovanje - Promatrajući pokazatelje osnovnoškolskog obrazovanja možemo vidjeti kako je broj učenika osnovnog obrazovanja u kontinuiranom padu. Broj upisanih učenika u osnovnu školu u 2019./20. godini u odnosu na 2015./16. godinu u Gradu Ljubuškom je manji za 269 učenika ili 12,28%. Situacija je slična i na razini Županije gdje je također, broj učenika u konstantnom opadanju kroz promatrano razdoblje (za 7%). Trend smanjenja broja učenika se nastavlja i u školskoj 2020/2021. godini kada je u Ljubuškom ukupno upisano 1903 učenika ili za 18 manje nego godinu ranije. U okviru projekta energetske učinkovitosti od 2015. godine obnovljene su 3 od 18 škola: Osnovna škola Ivana

Slika 13 - Broj učenika osnovnog obrazovanja u Ljubuškom (2015/2016-2019/2020) (Izvor: FZS)

Srednjoškolsko obrazovanje - Kao i kod osnovnoškolskog obrazovanja i u srednjim školama je vidljivo smanjenje broja učenika. U Ljubuškom je u promatranom razdoblju, tj. u 2019./20. godini u odnosu na 2015./16. godinu u srednju školu upisano 153 učenika manje ili 14,21% manje upisanih učenika. Situacija je ista i na razini Županije, gdje je u promatranom razdoblju broj učenika upisanih u srednje škole manji za 998 učenika ili 23,41%. U trenutnoj školskoj 2020/21. godinu upisano je 899 učenika što je za 25 manje nego godinu ranije.

Slika 14 - Broj učenika srednjeg obrazovanja u Ljubuškom (2015/2016-2019/2020) (Izvor: FZS)

Grad Ljubuški je u 2016-2017. godine, a na temelju istraživanja tržišta, uveo zanimanje medicinske sestre/tehničara, dok je ukinuo četiri zanimanja: tehničar cestovnog prometa, strojarski tehničar, prodavač i frizer. Interesovanje za ove smjerove postoji, ali Grad Ljubuški ne raspolaže podacima o zaposlenju djece koja su završila srednju školu ovih usmjerenja.

Glazbena škola - Pored redovnog osnovnog i srednjeg obrazovanja u Gradu Ljubuškom postoji i Osnovna te Srednja glazbena škola. Broj upisanih učenika u glazbenu školu je u porastu. U 2020/21. godini upisano je 177 učenika od čega je 148 upisano u osnovnu i 29 u srednju glazbenu školu, što je za 12 više nego godinu ranije (2019./20. godini upisano je 165 učenika, od čega je 146 upisano u osnovnu i 19 u srednju glazbenu školu). Povećanje broja upisanih učenika rezultat je preseljenja u nove prostorije što je popraćeno intenzivnom i pozitivnom medijskom pozornošću.

U proteklom razdoblju osiguran je novi prostor za Glazbenu školu. Nove prostorije za Osnovnu glazbenu školu osigurane su iz sredstava Grada Ljubuškog i to je dio strateških intervencija definiranih u strategiji. Glazbena škola sada na raspolaganju ima: dvoranu za skupno muziciranje, kabinet za solfeggio, 3 kabineta za klavir, kabinet za flautu, kabinet za violinu, kabinet za gitaru, kabinet za trubu, kabinet za harmoniku, odvojene toalete za učenike i nastavnike, te zbornicu i arhiv. Svaka prostorija i kabinet su prikladno opremljeni sa neophodnim namještajem i nastavnim pomagalicama. U podrumu se nalazi postrojenje za centralno grijanje koje je u funkciji, te je dovedeno u svaku prostoriju u zgradi. Ukupna površina prostora koju škola ima na raspolaganju je 350,53 m², za razliku od prijašnjih 30-ak m² koje su bili na raspolaganju u OŠ Marka Marulića. Međutim, prostorije nisu klimatizirane što otežava izvođenje nastave u vrijeme vrućina.

Škola ima 12 učitelja i 3 uposlena u upravi i administraciji, što zadovoljava potrebe i OGŠ i SGŠ, sukladno trenutnom broju učenika kao i budućim procjenama.

U provedenoj internoj anketi među učenicima IV., V. i VI. razreda na koncu školske godine 2016./17., 14-ero učenika izjasnilo se da planiraju upisati Srednju glazbenu školu, a 9-ero „možda“ (niži razredi nisu anketirani). Uzmemo li u obzir da u puno većim sredinama gdje SGŠ djeluje desetljećima, broj učenika varira od 20-30, onda su naši trenutni pokazatelji natprosječno visoki. Također, za očekivati je da će se taj broj povećavati sukladno povećanju ukupnog broja učenika u Glazbenoj školi posljednjih godina ali i zbog sada znatno poboljšanih uvjeta rada, te na koncu i zbog pojave mogućnosti pohađanja SGŠ u svom Gradu (princip ponude i potražnje). Navedeni podaci rezultirali su odlukom GV Grada Ljubuškog o osnivanju Srednje glazbene škole (Službeni glasnik Grada Ljubuškog 3 /2018 od travnja 2018.). Osnivanje Srednje glazbene škole u Ljubuškom rezultirat će profiliranjem mladih, zrelih umjetnika koji će imati potrebnu razinu stečenog znanja i vještina da uz mentorstvo profesora ali i samoinicijativno, formiraju, sudjeluju, i vode komorne ansamble, orkestre, zborove i sl. Izvođačka razina na koncertima će se znatno podići, te će i publika u tom smislu narasti kvalitativno i kvantitativno, a učenici SGŠ mogu značajno doprinijeti i participirati na ozbiljnim društvenim manifestacijama. Krajnji cilj je da svaki učenik koji prođe kroz ovu Glazbenu školu, bez obzira koju profesiju i karijeru odabrao, u svom djelovanju i življenju bude prvenstveno kulturno osviještena osoba, sa uvijek izraženim osjećajem za lijepo, etično i moralno.

Učenicima osnovnih i srednjih škola s područja Grada Ljubuškog u ovoj školskoj godini prijevoz će biti u potpunosti besplatan sukladno zaključku o financiranju troškova prijevoza učenika osnovnih i srednjih škola s područja Grada Ljubuškog u školskoj 2020./2021. godini.

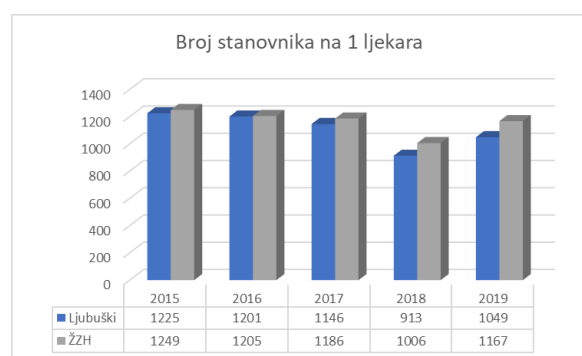
Zaključkom su obuhvaćeni svi učenici koji imaju prebivalište na području Grada Ljubuškog. Kako bi ostvarili pravo na korištenje potpuno besplatnog prijevoza, roditelji učenika su dužni popuniti odgovarajuću izjavu i dostaviti je u školu najkasnije do 18. rujna ove godine. U ove svrhe biti će izdvojeno 800.000,00 KM.

Također, 2020. godine Grad Ljubuški je na osnovu Javnog poziva za dodjelu jednokratnih financijskih potpora za 154 bruceša, odnosno studenta koji prvi put upisuju prvu godinu studija državnih sveučilišta sa područja Grada, osigurao jednokratnu novčanu pomoć u iznosu od 500,00KM, a jednokratne potpore će po prvi put ove godine dobiti i svi redovni studenti javnih sveučilišta po okončanju postupka javnog poziva.

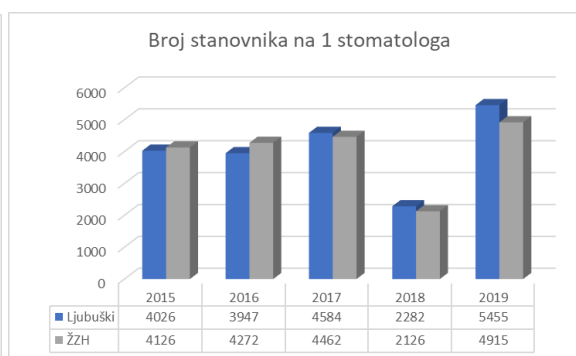
Zdravstvena i socijalna zaštita

Prema dostavljenim informacijama od Doma Zdravlja Ljubuški, u Gradu Ljubuškom se nalazi jedan Dom zdravlja i dvije područne ambulante. U Gradu nema javne ljekarne, ali ima 8 privatnih. Također, postoji i 7 timova obiteljske medicine i 1 savjetovanište koje radi na unaprjeđenju zdravstvene zaštite kroz prevenciju i edukaciju. U 2019. godini, Grad Ljubuški je imao 26 ljeknika (3 više nego 2015. godine) i 5 stomatologa (2 manje nego 2015. godine), 40 medicinskih tehničara i 46 ostalog osoblja. Na području Grada, broj stanovnika na jednog ljekara 2019. godine je manji nego na županijskoj razini, a u promatranom vremenskom razdoblju (2015-2019) je u opadanju za 14% sa 1225 na 1049 zbog smanjenja broja stanovnika i povećanja broja ljekara za 1. Broj stanovnika na jednog stomatologa je u porastu za 35% (sa 4026 u 2015. godini na 5455 u 2019. godini), osim 2018. godine kada je kako na županijskoj tako i na razini Grada bio značajno manji. Ovo iz razloga jer je broj stomatologa kako na razini Grada tako i na razini Županije te godine bio u velikom porastu (12 u Ljubuškom u odnosu na 7 u godinama prije, te 44 u ŽZH u odnosu na 15-17 u ostalim godinama).

Slika 15. Broj stanovnika na 1 ljekara (2015-2019) (Izvor: FZS)

Slika 16. Broj stanovnika na 1 stomatologa (2015-2019) (Izvor: FZS)

Broj korisnika pomoći u 2019. godini koja se isplaćuje putem Centra za socijalni rad bio je 259 i u odnosu na 2015. godinu ovaj broj je veći za 76%. Najveći broj korisnika je zabilježen kod jednokratnih novčanih pomoći gdje je sa 147 korisnika u 2015. godini broj korisnika porastao na 259 u 2019. godini. Broj korisnika stalne novčane pomoći u istom razdoblju, manji je za 19%, odnosno smanjen je broj korisnika sa 186 u 2015. godini na 156 u 2019. godini. Razlozi ovog smanjenja nisu dodatno istraženi i nisu poznati.

Što se tiče novčanih izdvajanja isplaćenih putem Centra za socijalni rad zabilježen je pad izdvajanja u 2019. godini za 62% u odnosu na iznos u 2015. godini. Najveće smanjenje izdvajanja zabilježeno je kod naknada umjesto plaće roditelju koji nije u radnom odnosu (90%), te kod izdvajanja za stalnu novčanu pomoć (44%). Rast izdvajanja je zabilježen kod izdvajanja za drugu materijalnu pomoć (9%) te kod troškova smještaja u ustanove socijalne zaštite (25%).

Kod ranjivih skupina u kategoriji maloljetnih osoba došlo je do smanjenja broja djece bez roditeljskog staranja (sa 3 na 1), odgojno zanemarene i zapuštene djece (sa 21 na 17), te djece čiji je razvoj ometen obiteljskim problemima (sa 113 na 67). U promatranom razdoblju došlo je do smanjenja broja djece sa mentalnim i fizičkim smetnjama (sa 37 na 9) zbog činjenice da određena djeca više ne spadaju u navedenu dobnu skupinu. Kod odraslih je došlo do povećanja broja osoba koje su ometene u psihičkom i fizičkom razvoju i osoba sa invaliditetom (sa 277 na 363), te kod osoba i obitelji u stanju socijalne potrebe kojima je uslijed posebnih okolnosti potrebna pomoć (sa 262 na 287). Međutim, smanjio se broj materijalno neosiguranih i za rad nesposobnih osoba (sa 143 na 102), starih osoba bez obiteljskog staranja (sa 128 na 95), te osoba sa društveno negativnim ponašanjem (sa 157 na 139).

U promatranom razdoblju, tj. od 2015. do 2019. godine bilježi se rast prihoda Centra za socijalni rad s tim da se bilježi smanjenje udjela Grada, a povećanje udjela Županije. Rashodi također bilježe rast. Detaljan prikaz prihoda i rashoda prikazan je u tabeli ispod.

Tabela 6 - Pregled prihoda i rashoda Centra za socijalni rad (Izvor: Grad)

Prihodi	2015	2016	2017	2018	2019
Ostvareni prihodi (KM)	802.220	806.992	876.358	1.268.261	1.288.176
% udio Grada	44%	47%	42%	27%	27%
% udio Županije	52%	46%	52%	68%	68%
% učešća prihoda ostvarenih vlastitom djelatnošću ustanove	0	0	0	0	0
% učešća drugih izvora	4	6	5	5	3
Rashodi	2015	2016	2017	2018	2019
Planirani rashodi	1.315.000	1.301.939	1.273.834	1.416.480	1.427.430
Ostvareni rashodi	802.120	804.313	876.937	1.268.255	1.288.711
Transferi korisnicima	490.663	480.305	538.200	913.973	933.527
Troškovi Centra za socijalni rad	311.457	324.008	338.737	345.282	349.183

U Gradu Ljubuškom učinjeni su značajni pomaci na području socijalne i zdravstvene zaštite. Tako je u mjesecu rujnu 2017. godine otvoren Edukacijsko rehabilitacijski centar za djecu, mlade i odrasle osobe s poteškoćama u razvoju. Centar se nalazi na Bučinama, prostire se na površini od 500 m² s mogućnošću nadogradnje. Ima 30 prostorija različitih namjena. Projekt je financijski potpomognut od strane Vlade Republike Hrvatske, Vlade FBiH,

Federalnog ministarstva rada i socijalne politike i UNICEF-a. Javna ustanova Edukacijsko-rehabilitacijski centar za djecu, mlade i odrasle osobe s teškoćama u razvoju omogućava individualne terapije po pitanju logopedskih, defektoloških i fizioterapeutskih tretmana, te poludnevno zbrinjavanje starijih dobnih uzrasta. Trenutno broji 65 korisnika.

Tijekom prve godine Grad je osigurao sredstva za izgradnju rehabilitacijskog bazena. Također, izgrađena je i senzorna soba čime je napravljen veliki iskorak po pitanju rehabilitacije. Senzorna soba će uvelike pomoći osobama sa poremećajima osjetila vida, sluha, dodira, ravnoteže, okusa, njuha i sl. Putem rehabilitacije svi navedeni podražaji se poboljšavaju i osoba ih može mnogo lakše primijeniti u stvarnom životu. Senzorna soba je namijenjena hipersenzibilnim i hiposenzibilnim osobama, a dobna granica za rehabilitaciju nije definirana.

U rujnu 2016. godine otvoren je Starački dom Ljubuški za smještaj osoba treće životne dobi izgrađen po modelu domova četvrte generacije koji podrazumijeva bolju integraciju korisnika i njihovo sudjelovanje u svakodnevnim aktivnostima. Starački dom je javna ustanova osnovana temeljem odluke Vlade FBiH. Dom je smješten u mirnom dijelu Ljubuškog kraja, raspolaže s 3 680 m² unutarnjeg prostora i 20 930 m² dvorišta. Kapacitet Doma iznosi 100 ležajeva. Kapaciteti su trenutno 80% popunjeni. Sobe su koncipirane kao jednokrevetne, dvokrevetne i trokrevetne te posjeduju TV prijemnik, WiFi, dojavni sustav (SOS poziv) i mnoge druge pogodnosti. U sklopu Doma nalazi se multifunkcionalna dvorana pogodna za kino i TV projekcije, te dvorane za radnu i fizikalnu terapiju. Dom je u potpunosti klimatiziran i opremljen s dva dizala. Park Doma je lijepo i funkcionalno osmišljen prostor sa sadržajem primjerenim osobama treće životne dobi. Glavni cilj otvaranja Doma je podmirenje potrebe za održavanjem primjerne kvalitete života i u starosti. Dom pruža usluge zdravstvene skrbi, fizikalne terapije, radne terapije i slobodnih aktivnosti.

U kategoriju ranjivih i isključenih skupina u Gradu Ljubuškom možemo ubrojiti osobe slabijeg imovinskog stanja i socijalno ugrožene osobe, te djecu i odrasle s posebnim potrebama. Grad je u suradnji s JU za djecu s posebnim potrebama nabavio specijalizirano vozilo za potrebe doma. U narednom strateškom razdoblju, Grad će se i dalje nastavljati surađivati sa Javnom ustanovom u svrhu poboljšanja usluga korisnicima.

Kultura i šport

U odnosu na 2015. godinu Grad Ljubuški je bogatiji za jedan zaštićeni spomenik kulturne baštine koji se nalazi na UNESCO-voj listi. Naime, srednjovjekovna nekropola stećaka Dilić-Bijača uvrštena je na UNESCO-vu listu svjetske baštine od 2016. godine, dok je od 2010. godine bila zaštićena kao Nacionalni spomenik.

Dosadašnjim aktivnostima u suradnji sa Varšavskim institutom za arheologiju odnosno Odjelom za arheologiju Filozofskog fakulteta u Mostaru provedena su inicijalna nedestruktivna geofizička istraživanja kao i sustavna arheološka iskapanja rimskog vojnog logora na Humcu u razdoblju od 2016.-2017. godine. Radovi na konzervaciji arhitekture i uređenju pristupnih šetnica, tj. prezentacije lokaliteta financirani su kroz nekoliko Javnih poziva Federalnog ministarstva kulture i športa, odnosno kroz EU projekt „Connecting separated“ riješen je imovinsko-pravni status zemljišta zamjenom-otkupom privatnih parcela u dijelu Nacionalnog spomenika. Osobito je važan podatak o otkupu privatne kuće na prilazu lokalitetu sa idejom izgradnje posjetiteljskog centra koji će uključivati između ostalog, *in situ* arheološku zbirku, vidikovac, depo, prostor za analizu materijala i dr.

prostorije kojim će biti stvoreni preduvjeti za kontinuiran i dugogodišnji rad na istraživačkim, konzervatorsko-restauratorskim i inim aktivnostima. Grad Ljubuški je izradio idejnu dokumentaciju i pozitivno stručno mišljenje od Zavoda za zaštitu nacionalnih spomenika, te je aplicirao u okviru programa prekogranične suradnje Hrvatska-Bosna i Hercegovina - Crna Gora s projektom „Heritage Revived“. Krajem 2019. godine odobren je projekt, ugovor je potpisan u prvom kvartalu 2020. godine i projekat je u tjeku sprovedbe. Projekat će financirati obnovu bedema tvrđave herceg Stjepana i posjetiteljski centar na Gračinama. Glavni cilj projekta je diverzificirati i promovirati kulturnu turističku ponudu povijesnih gradova zajedničkom izgradnjom kapaciteta u upravljanju kulturom i turizmu, novim i poboljšanim turističkim objektima i turističkoj infrastrukturi.

Lokalitet „tvrđava Herceg-Stjepana Kosače“ predstavlja najmonumentalniji arheološki lokalitet na širem prostoru Ljubuškog. Nažalost, uslijed seizmološkog djelovanja i dugogodišnjeg izostanka konzervatorsko-restauratorskih aktivnosti lokalitet je u poprilično lošem arhitektonskom stanju. Aktivnosti na revitalizaciji započele su izradom Idejne tehničke dokumentacije koju čini plan konzervacije, restauracije, rekonstrukcije i arheoloških istraživanja, zatim tehnički opis radova te predmjer i proračun radova. Sa aktivnostima izrade projektne dokumentacije započelo se u siječnju 2017. godine. U 2018. godini izrađena je idejna a u 2019. godini glavna projektna dokumentacija za konzervaciju i restauraciju graditeljske cjeline „Stari grad Ljubuški“. Pored ovih najznačajnijih, obavljen je čitav niz terenskih pregleda, sondažnih i sustavnih istraživanja na manje poznatim lokalitetima koji pripadaju različitim povijesnim razdobljima. U tijeku je realizacija projekta „FORT NET - Od srednjovjekovnih utvrda u Hercegovini do AustroUgarskih utvrda u Crnoj Gori“ kojim će se do kraja 2020. izvršiti konzervacija i restauracija dva jugositočna bedema.

U ožujku 2020. godine, organizirana je terenska nastava studenata arheologije sa Odjela za arheologiju Filozofskog fakulteta u Mostaru. Terenska iskopavanja su organizirana na arheološkom nalazištu Mrljanovac (Nekropola helenističkog tipa, g. Radišići – Ljubuški). Na lokalitetu je otkriveno pet (5) novih grobnih cjelina koji imaju spiralnu, kružnu ili kvadratnu arhitekturu. Pokojnici su položeni u prostor sa zasebnom ljevkastom arhitekturom ili položeni samostalno na živac kamen. Među priložima prepoznajemo brojne ulomke keramike, nakita, stakla, republikanskih kovanica i oružja koje datiramo u razdoblje od 6. – 2. st. pr. Kr.

Također, u 2020. godini provedena je šesta kampanja projekta “Vojnici, veterani i civili u zaleđu rimske kolonije – Istraživanje antičkog kulturnog i društvenog krajolika na širem području Ljubuškog sa upotrebom nedestruktivnih metoda arheološkog istraživanja“. Projekt je u ovoj kampanji imao specifičan cilj sustavnih geofizičkih istraživanja na mikrolokaciji Crkvina (Studenci), za koju pretpostavljamo da odgovara ranocarskom gospodarskom objektu – villa rusticae. Rezultati ukazuju na kompleks objekata u dimenzijama 50 x 40 metara, a svojom formom nesumljivo odgovaraju prethodno spomenutom karakteru antičkih zgrada. Ipak, konačni zaključak će donijeti buduća arheološka istraživanja. Osim toga, geofizička istraživanja obavljena su i na drugim mikrolokacijama, poput Teskere, Crveni Grm, Studenci, Humac i dr.

Od kulturnih događaja u Ljubuškom mogu se izdvojiti sljedeći značajniji događaji:

- Dječiji festival "Na jedrima glazbe" koji se održava više od dvije decenije i predstavlja lijepu glazbenu večer gdje posjetitelji mogu uživati u obilju pjesme i zabave
- „Dani kruha i zahvalnosti za plodove zemlje“ održavaju se od 2007. godine u mjesecu listopadu. Sudionici ovog događaja su učenici osnovnih škola s područja Grada Ljubuškog koji na Trgu domovinske zahvalnosti izlažu svoje proizvode te iste prodaju u humanitarne svrhe
- "Ljubuški karneval" je prvi put održan 1999. godine. Manifestaciju organizira karnevalsko društvo „Prolog“ u suradnji s Gradom.

U odnosu na 2015. godinu došlo je do povećanja broja kulturnih manifestacija sa 15 na 20 manifestacija godišnje. Od 2015. godine pokrenute su sljedeće manifestacije i događaji:

- U sklopu obilježavanja Dana Grada održava se projekt "Najčitatelj" za učenike osnovnih i srednjih škola s područja Grada, čiji je cilj promicanje čitanja kod učenika osnovnih i srednjih škola, te razvijanja ljubavi prema knjizi kao izvoru znanja,
- Pjesnička večer srednjoškolaca „Ljubuški u meni pjesma“,
- Knjižnica Ljubuški je pokrenula 2 akcije besplatnog učlanjenja za osnovnoškolce i umirovljenike na osnovu kojih knjižnica broji preko 220 novih članova. Ukupno ima 600 članova,
- Tromjesečni tečaj crtanja i slikanja u kojem polaznici uče osnove crtanja i slikanja,
- Gradska knjižnica Ljubuški postala je dio projekta „Digitalni građanin“ kojim se potiče korištenje digitalnih tehnologija u knjižnicama. Kroz ovaj projekt, 20 knjižnica iz svih dijelova BiH postat će centri digitalnih inovacija te će svojim korisnicima omogućiti i upoznavanje s najnovijim tehnologijama poput mikro računala - micro:bit i BOSON uradi sam kompleta, dok će u drugoj fazi nekima od njih biti donirani i 3D printeri.
- Ljubuško kulturno ljeto- održano je prvi put 2019. Godine u okviru kojeg treba izdvojiti Ljubuški jazz festival.

Procjena je da sve manifestacije godišnje posjeti približno 1200 posjetitelja. Grad nema statistiku za broj posjetitelja u vremenskom razdoblju 2015-2019. godine.

U prethodnom razdoblju započeta je obnova Kulturno-informativnog Centra (KIC) u sklopu kojega će biti i kino. Radovi bi trebali završiti u narednoj godini čime će se stvoriti uvjeti za dodatno obogaćivanje kulturnog života u Ljubuškom.

Od športskih događaja može se izdvojiti športska manifestacija Liga mjesnih zajednica koja se tradicionalno održava u ljetnom razdoblju i koju organizira Javna ustanova "Kulturno-športski centar" Ljubuški. U 2019. godini u Ljubuškom djeluje ukupno 9 športskih klubova koji okupljaju oko 790 mladih iz Grada:

- **Rukometni klub Izviđač** ima dvije sekcije, mušku i žensku. U klubu redovno trenira oko 200 djece svih uzrasta. Muškarci se natječu u slijedećim ligama: SEHA liga, Premier liga, Prva liga FBiH (20+), Prva liga HB (20+), Liga HB Kadeti (20+), Liga HB mlađi kadeti (20+), Liga HB Cicibani (20+), Liga Dalmacije mini rukomet (30+). Žene se natječu u slijedećim ligama: Premier liga, Prva liga HB (20+), Liga Hercegovine (20+), Liga HB za mlade (20+), Liga Dalmacije mini rukomet (30+);
- **Nogometni klub Ljubuški**, nedavno je obnovio svoj rad i preuzeo brigu o Ljubuškom nogometu. U NK Ljubuški trenira 180 dječaka. Limači, početnici, pioniri i kadeti igraju svoje lige, a juniori nastupaju za seniorski sastav NK Ljubuški koji se natječe u Županijskoj ligi;

- **Odbojkaški klub Libero** je klub koji djeluje od 2017. godine. Klub ima samo žensku sekciju. U klubu trenira 65 djevojčica i natječu se u kategorijama 2004 godišta – liga mladih, 2005 i 2006 godišta liga male odbojke i 2007-2012 godišta – mini odbojka;
- **Odbojkaški klub Ljubuški koji također ima samo žensku sekciju.** U klubu trenira od 30-ak do 40 djevojčica, a seniorska ekipa igra 1 Federalnu ligu – Jug;
- **Košarkaški klub Ljubuški** ima 40 dječaka koji se natječu u kategorijama Juniori 2000-2001 godišta, Kadeti 2002-2003 godišta, Predkadeti 2004 i mlađi. Školu košarke pohađa godišta 2006 i mlađi i oni igraju turnirskim načinom. Seniorska ekipa igra natjecanje A1 liga pod patronatom Košarkaškog saveza HB;
- **Ženski košarkaški klub Ljubuški** ima 50 djevojčica koje se natječu u Kadetskom prvenstvu HB i Predkadetskom prvenstvu HB;
- **Karate klub Ljubuški** ima obje selekcije i muške i ženske. U klubu trenira 80 djece. Sve dobne skupine od 8 godina do juniora nastupaju u Karate ligi, u katama i borbama, koja ima 10 kola, a također nastupaju na turnirima i državnim prvenstvima;
- **Boksački klub Ljubuški** se natječe u 1 ligi FBiH. Klub ima i 30 djece, muške i ženske sekcije. Natječu se u kategorijama: Mladi, godišta 2004 – 2005, Juniori 2002-2003, mlađi juniori 2000-2001. Također sve kategorije se natječu i turnirski kao i na državnim prvenstvima;
- **MNK Futsal Ljubuški** ima 125 dječaka koja redovno treniraju. U-14 ekipa igra Ligu mladih BiH, a ostale ekipe idu na turnire.

Ljubuški Outdoor Festival je inovativna i jedinstvena manifestacija u BiH koja će zasigurno u narednom strateškom razdoblju biti značajan poticaj za razvoj i promociju aktivnog destinacijskog turizma u ljubuškom kraju, ali i ostalim sredinama u regiji. Festival u cjelini čini skup sportsko-rekreativnih aktivnosti kojim će se povezati i revitalizirati razasuta kulturno-povijesna i prirodna baština duž natjecateljskih ruta. Paragliding natjecanje, trkačke, biciklističke i trail staze povezuje rijeka Trebižat koja pored svog hidrološkog potencijala baštini i dva prirodna bisera: vodopade Kravica i Koćuša. Ruta povezuje i nacionalne spomenike kulture, rimski vojni logor na Gračinama i tvrđavu Herceg Stjepana Kosače koje predstavljaju posebno bogatstvo ovog festivala. Festival će nizom predavanja promovirati sportski i zdrav način života u prirodnom okruženju. Također, sva udruženja koja se bave sportsko-rekreativnim aktivnostima na otvorenom imat će priliku prezentirati svoje aktivnosti za vrijeme trajanja festivala na vodopadu Kravica. Festival se trebao održati u svibnju 2020. ali je otkazan zbog pandemije KORONA virusa.

Sigurnost građana - Civilna zaštita

Nakon stupanja na snagu Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u ŽZH usvojenog u rujnu 2018. godine, te sukladno Pravilniku o unutarnjem ustrojstvu jedinstvenog tijela uprave Grada Ljubuški, osnovana je Gradska služba za civilnu–protupožarnu zaštitu, koja kao samostalna gradska služba obavlja sve normativno-pravne, stručno–operativne, studijsko–analitičke, administrativno–tehničke, računovodstveno–materijalne i operativno–tehničke poslove iz nadležnosti Službe. Služba za civilnu–protupožarnu zaštitu je izradila sve strateške dokumente koje Grad mora imati sukladno Zakonu o zaštiti i spašavanju:

- Program razvoja zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća za razdoblje 2018.– 2023. godine;
- Procjena ugroženosti od prirodnih i drugih nesreća (prosinac, 2016. godine);
- Procjena ugroženosti od požara Grada Ljubuški (lipanj, 2017. godine);
- Plan zaštite od požara Grada Ljubuški (prosinac, 2017. godine);
- Plan zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća Grada Ljubuški (ožujak, 2018. godine).

Na razini Grada, u sklopu Službe za civilnu – protupožarnu zaštitu djeluje i Gradski Operativni centar koji prikuplja i obrađuje podatke o svim oblicima opasnosti koje mogu dovesti do nastanka prirodne ili druge nesreće, vrši uzbunjivanje i upozoravanje građana, te priprema i šalje izvještaje o poduzetim mjerama i aktivnostima nadležnim organima vlasti. Također je osnovan Stožer civilne zaštite koji obavlja poslove iz svoje nadležnosti, u skladu sa Zakonom o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća („Službene novine Federacije BiH“, broj 39/03, 22/06 i 43/10), Zakonom o zaštiti od požara i vatrogastvu („Službene novine Federacije BiH“, broj: 64/09) i drugim zakonima, propisima i općim aktima kojima su uređena pitanja zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih kulturnih i drugih dobara. Unutar Službe za civilnu – protupožarnu zaštitu djeluje Profesionalna vatrogasna postrojba, koja trenutno broji 9 profesionalnih vatrogasaca, a u slučaju nastanka neke prirodne ili druge nesreće blisko surađuju sa Dobrovoljnim vatrogasnim društvom (DVD) koje za sad ima nepoznat broj članova, i sa Gorskom službom spašavanja (GSS), sa kojima ima potpisane sporazume o suradnji. Do ovih promjena je došlo na temelju Pravilnika o sistematizaciji radnih mjesta u Gradu Ljubuškom koji je usvojen u mjesecu svibnju 2017. godine.

Civilno društvo i javna uprava

U Gradu Ljubuškom su aktivne ukupno 52 Udruge i to u sljedećim kategorijama:

- Kulturno umjetnička društva: HKUD Sveti Marko, Dream team babe, HKUD Sveti Ivan Grab, HKUD Veljaci, HKUD Vrioštica Vitinasa, HKD Napredak, HUD Herceg Stjepan, KUD Studenčica, KUD Radišići, Udruga „Ganga, gusle, diple“. U 2019. za potporu radu Udruga iz gradskog proračuna je izdvojeno oko 41.000 KM.
- Športska udruženja: Karate klub Ljubuški, Karate klub Klobuk, RK Izviđač, NK Ljubuški, ŽNK Ljubuški, ŽOK Ljubuški (odbojka), Klub tajlandskog boksa, Taekwando klub, HKK Ljubuški (košarka), ŽKK Ljubuški, MNK Futsal Ljubuški, Boksачki klub Ljubuški, Bočarski klub Ljubuški, Bočarski klub Rastok, Biciklistički klub Ljubuški, Motoklub Bigeste, Paraglading klub Ljubuški, ŽOK Libero. Grad je u 2019. godini za potporu športskim klubovima iz proračuna izdvojio oko 146.800 KM.
- Udruge proistekle iz Domovinskog rata: Branitelji oboljeli od PTSp-a, Maloljetni branitelji, Zaboravljeni branitelji, HVIDRA LJUBUŠKI, Udruga PPN L. Pavlović, Udruga udovica i roditelja hrvatskih barnitelja, Udruga udovica i djece hrvatskih branitelja, Udruga dragovoljaca HOS-a, Udruga nositelja odličja, Udruga za zaštitu prava branitelja. Grad je u 2019. godini za potporu udrugama proisteklim iz Domovinskog rata iz proračuna izdvojio gotovo 93.400 KM.
- Ostale udruge: Udruga roditelja djece s posebnim potrebama, Udruga pčelara Kadulja, Udruga športskih ribolovaca Kravica, Udruga za uzgoj i zaštitu životinja,

Udruga politički zatvorenici, Eduktivno kulturna udruga Dječji svijet, GSS Ljubuški, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Udruga oboljelih od celijakije, Udruga slobodnog letenja Obale Radišići, Udruga lovaca, Vijeće mladih grada Ljubuškog, WW Team Ljubuški, Udruga mladih Agape. Grad je u 2019. godini za potporu ovoj skupini udruga iz proračuna izdvojio gotovo 33.500 KM.

U odnosu na 2015. godinu nije bilo povećanja broja udruga, a ni značajnijih odstupanja u izdvajanju iz proračuna, ali je važno napomenuti da su za sve veći broj projekata koji se sprovede na području općine, partneri NVO. Ovdje se prije svega misli na projekte uspostave Edukacijskog centra za djecu i odrasle s posebnim potrebama i projekte koji imaju za cilj da ožive i uspostave novu turističku ponudu.

Kao rezultat tehničke potpore koju je ILDP pružio Gradu Ljubuškom, a u cilju jačanja funkcije upravljanja razvojem, u ožujku 2017. godine donesen je novi Pravilnik o unutarnjem ustrojstvu Jedinog općinskog tijela uprave općine Ljubuški (Pravilnik) u kojem su definirani poslovi koji se tiču upravljanja razvojem. Jedinica za razvoj (JURA) uspostavljena je u okviru Stručne službe za poslove gradonačelnika (stručna služba).

U sklopu unutarnjeg ustrojstva Grada nalazi se pet Gradskih službi koje po potrebi pružaju potporu u procesima upravljanja razvojem, ali kroz Pravilnik o unutarnjoj organizaciji nisu u potpunosti predviđene uspravne i vodoravne poveznice između JURA-e i gradskih službi. U svim gradskim službama zaposleno je 78 djelatnika. Kroz Pravilnik ova veza je najizraženija sa Službom za gospodarstvo. Kada govorimo o zakonodavnoj vlasti, Gradsko vijeće je putem Predsjednika Gradskog vijeća povremeno uključeno u procese upravljanja razvojem, najviše kroz privlačenje vanjskih sredstava za realizaciju značajnih projekata i proces revidiranja strategije. Gradsko vijeće razmatra Izvješće o realizaciji strateških dokumenata Grada, uključujući i Revidiranu integriranu Strategiju razvoja kao vodeći strateški dokument koji je osnova za kreiranje i usvajanje svih ostalih razvojnih politika Grada. U tijeku je priprema izmjene Pravilnika o unutarnjem ustrojstvu i sistematizaciji radnih mjesta.

Zaključak

Na području Grada Ljubuškog organizirano je predškolsko, osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje, te osnovna i srednja glazbena škola. Broj učenika je u konstantnom opadanju osim u glazbenoj školi koja zbog proširenja kapaciteta i novih prostorija ima mogućnost upisa većeg broja učenika. U sljedećem razdoblju potrebno je proširiti kapacitete javnih predškolskih ustanova, nastaviti sa rekonstrukcijom i podizanjem energetske efikasnosti objekata kao i raditi na opremanju kabineta škola.

Grad Ljubuški ulaže u mlade i obrazovanje, a rezultat toga je da od ove godine svi učenici s područja Ljubuškog imaju besplatan prijevoz, svim brucovima kao i redovnim studentima viših godina studija su osigurane novčane potpore.

U segmentu zdravstva, grad je dobro organiziran i provodi se dobro opremljenom Domu zdravlja i obiteljskim ambulancama. Sustav socijalne zaštite, također, je dobro razvijen i putem Centra za socijalni rad korisnicima je omogućeno ostvarivanje svojih zakonskih prava.

Klutura i šport na području grada imaju veliki značaj, te kroz intenzivan rad u proteklom razdoblju bilježe iskorak ka boljem. Planirane su nove značajne regionalne manifestacije koje su odgođene uslijed pandemije, ali će Grad intenzivno nastaviti upotpunjavati kulturne i sportske sadržaje koji doprinose njegovom razvoju. Odnosno, u zavisnosti od situacije koju trenutno diktira pandemija, nastavit će se potpora manifestacijama koje postaju i regionalno priznate.

Civilna zaštita i vatrogasna postrojba djeluju na cijelom području Grada i odazivaju se na sve pozive gdje je neophodna njihova intervencija. Kako bi mogli pravovremeno reagirati i zaštititi građanstvo od prirodnih i svih drugih nesreća potrebno je raditi na dodatnom opremanju vatrogasne jedinice (vozila i oprema) te na obuci njenih djelatnika.

f) Stanje javne infrastrukture i javnih usluga

Prometna infrastruktura

U Gradu Ljubuškom ima ukupno 41,2 km magistralnih i 42 km regionalnih cesta. Magistralna cesta „M6“ (Čapljina-Ljubuški-Imotski) povezuje Grad s najznačajnijim državnim prometnicama koje se pružaju dolinom rijeke Neretve, nekadašnja regionalna cesta „R-424“ (Čitluk-Ljubuški-Ploče) sada je magistralna cesta s oznakom M.17.4. omogućuje direktnu vezu s lukom Ploče, odnosno Mostarom. Grad Ljubuški je sa širim područjem povezan i magistralnom cestom „R-423“ Ljubuški-Metković. Regionalne ceste na području grada Ljubuškog su 4-422 „Vitina Orahovlje“, R-423 „Teskerica Bijača“ i R-425 prolaz kroz Miletinu. Gradu Ljubuškom ima najviše magistralnih cesta od svih jedinica lokalne samouprave u ŽZH (tabela ispod). Stanje prometne infrastrukture je isto kao i u prethodnom razdoblju.

Također, Grad Ljubuški se nalazi unutar dva važna europska koridora (koridor Vc i Jadransko-Jonski koridor). Europski koridor Vc povezuje Baltik s Jadranskom regijom, dok Jonski koridor slijedi obalu Jadranskog mora i povezuje Europu preko Balkana s Bliskim Istokom.

Tabela 7 – Uporedni podaci o prometnoj infrastrukturi (Izvor: FZS)

PROMETNA INFRASTRUKTURA (u km u 2017.)				
	Površina u km²	Željezničke pruge	Magistralni putovi	Regionalni putovi
Općina Grude	221	0	18	31
Grad Ljubuški	293	0	41,2	18
Općina Posušje	461	0	25	60
Grad Široki Brijeg	388	0	27	15
ŽZH	1.362	0	107	148
FbiH	26.110	695	2.008	2.689

Lokalnih cesta u Gradu Ljubuškom ima oko 500 km. Međutim, sva naselja Grada su povezana lokalnim cestama i imaju asfaltirane pristupe na ceste višeg reda. Na godišnjoj

razini, Ljubuški na održavanje lokalne putne infrastrukture progresivno povećava iznos izdvajanja:

- 2015. - 531.479,37 KM
- 2016. - 770.588,53 KM
- 2017. - 1.040.179,95 KM
- 2018. - 1.227.489,64 KM
- 2019. - 1.500.789,00 KM

U Gradu Ljubuškom se nalaze četiri granična prijelaza od kojih su tri za promet putnika (Orahovlje, Crveni Grm-Mali Prolog i Zvirici-Prud), a jedan (Bijača) je za promet putnika i robe.

Ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju između RH i BiH postoje samo dva granična prijelaza za uvoz i izvoz roba. Jedan od njih je granični prijelaz Bijača. Otvorenjem ovog graničnog prijelaza 2013. godine, na dijelovima koridora Vc povećano je prometno opterećenje na cestama M6, R424 i R423 posebice od prijevoza teških tereta. U cilju smanjenja teretnog prometa na području užeg dijela Grada izgrađen je novi kružni tok koji se nalazi na križanju Ulice hrvatskih kraljeva i Ulice hrvatskih branitelja. Kružni tok će povezivati sadašnju postojeću zapadnu obilaznicu s novom zapadnom obilaznicom koja se planira izgraditi sa zapadne strane od magistralne ceste/Vitinske ceste na čijem je ulazu kružni tok koji ide dužinom 1,7 kilometara u pravcu Novog groblja na Humcu gdje će se spajati s novoizgrađenim kružnim tokom. Dužina zapadne obilaznice je 1.700 metara, a u poprečnom presjeku ona zauzima 50 metara sa zaštitnim pojasom. Izgradnja zapadne obilaznice je jedan od prioriteta na području cestovne infrastrukture.

Vodovodna i kanalizacijska infrastruktura

JP „Parkovi“ d.o.o. Ljubuški, sukladno ovlastima koje su im povjerene od strane GV Grada Ljubuškog, zaduženo je za upravljanje vodovodom i kanalizacijom.

JP „Parkovi“ d.o.o. Ljubuški osnovano je temeljem odluke OV na temelju odluke broj 01-02-1225/13 od 25.06.2013. godine. Osnovne djelatnosti su vodovod i kanalizacija, održavanje zelenih površina, pročišćavanje otpadnih voda, održavanje lokalnih i nerazvrstanih cesta.

Ukupna dužina do sada izgrađenog vodoopskrbnog sustava u Gradu Ljubuškom je 390 km, dok je u 2015. godini iznosila 380 km. Ukupno je na vodoopskrbni sustav priključeno 6.150 priključaka od čega je 5.950 domaćinstava i 200 poslovnih subjekata. Pokrivenost stanovništva vodovodnim sustavom je oko 85% (2% više nego 2015. godine). Od svih jedinica lokalne samouprave u ŽZH, Grad Ljubuški ima najveći postotak stanovništva pokriven vodoopskrbnim sustavom. Potrošnja vode u Gradu od 2015. godine raste te je tako u 2019. godini potrošnja vode porasla za 2% u odnosu na 2015. godinu. Potrošnja vode u 2015. godini je iznosila 871.559 m³ dok je u 2019. godini iznosila 890.933 m³. Projekcija potrebnih količina vode u Gradu za razdoblje u narednih 5 godina je oko 930.000 m³ po godini.

Tijekom 2019. godine nastavilo se sa traženjem mjesta curenja na mreži i saniranja istih. Putem uređaja nabavljenog u svrhu traženja kvarova svakodnevno se radi ispitivanje mreže i saniranje utvrđenih kvarova. U 2019. godini poduzeće je dobilo donaciju japanske vlade u vidu uređaja za traženje metalnih i nemetalnih cijevi kao i tragača curenja na vodovodu pa se može očekivati efikasniji rad u narednom razdoblju.

U Gradu Ljubuškom u tijeku je implementacija projekta „Izgradnja vodovodnih objekata na vodovodu Ljubuški – Niska zona – podsustav Vojnići – Vodice – Dole Greda“. Ovim projektom izgradit će se 4 vodospreme i 5 crpnih stanica:

- Crpna stanica Kapel Mala
- Vodosprema Podvodine s crpnim stanicama
- Vodosprema Donje Dole s crpnom stanicom
- Vodosprema Gornje Dole s crpnom stanicom
- Vodosprema Greda s hidrofonskim postrojenjem

Ukupna duljina cjevovoda koji je pružen od Vojnića do Grede iznosi 6000 metara, a razvodna mreža 4000 metara. Iz ovog vodoopskrbnog sustava opskrbljivalo bi se 100 kućanstava koje nisu imale opskrbu gradskom vodom. Završni radovi na izgradnji su u tijeku.

Što se tiče objekata crpnih stanica izvršen je redoviti servis svih prepumpnih stanica, a dvije crpke u CS „Vitina“ servisirane su i montirane tako da je u 2020. godini osiguran puni pogon crpne stanice (servisirane su četiri crpke i četiri zaštitna polja automatskog rada). Minimalni tekući ispadi pogona se uspješno otklanjaju tako da pitanje vodoopskrbe nikada nije u pitanju.

Kao i kod vodoopskrbnog sustava Grad Ljubuški u ŽZH ima i najveći postotak stanovništva pokriven kanalizacijskom mrežom. Ukupna dužina kanalizacijske mreže u Gradu je 15,8 km sa 2152 priključka što predstavlja 28% pokrivenosti stanovništva, i povećanje je u odnosu na 2015. godinu za 16%. Također, u prethodnom razdoblju je povećan i kapacitet prečištača sa 6000 na 12000 EKS.

Kanalizacijska mreža je 2019. godine proširena do industrijske zone Zvirici i naselja Cerna, a nabavljeno je specijalno vozilo za čišćenje kanalizacije i pražnjenje septičkih jama tako da se ta djelatnost podigla na višu razinu. U idućim godinama implementacije strategije glavni prioriteti u ovom području su izgradnja kanalizacijske mreže zapadni krak kojom će se pokriti zapadni dio grada koji nema izgrađenu kanalizacijsku mrežu, budući da je istočni dio grada većim dijelom pokriven kanalizacijskom mrežom.

Javna rasvjeta, parking i zelene površine i energetska učinkovitost

Za javnu rasvjetu, parking i zelene površine odgovorno je Javno poduzeće „Parkovi“ d.o.o. Ljubuški koje je u funkciji od 2014. godine. Javna rasvjeta se nalazi u urbanom dijelu i pokrivenost urbanog dijela javnom rasvjetom je oko 70% površine što je isti postotak kao i 2015. godine. U urbanom dijelu imamo 827 rasvjetnih tijela kroz 19 brojila. U ruralnom dijelu, Grad je na pojedinom lokalitetima financirao ugradnju 725 rasvjetnih tijela, čije održavanje i plaćanje računa vrše mještani. Pokrivenost ruralnog dijela rasvjetom je 50%.

Troškovi javne rasvjete u urbanom dijelu iznose prosječno godišnje 200.000 KM koji se plaćaju iz Proračuna.

Prema odluci Gradskog Vijeća Grada Ljubuškog od 2015. godine, na urbanom području Grada se počelo sa naplatom parkinga. Odlukom je definirano koje ulice ulaze u naplatu, te način upravljanja. Odlukom je određeno da tehničke i organizacijske poslove, naplatu, nadzor nad parkiranjem, blokiranje nepropisno zaustavljenih i parkiranih vozila, održavanje, obilježavanje i druge poslove na javnim parkiralištima s naplatom obavlja JP „Parkovi“ d.o.o Ljubuški.

JP Parkovi je Odlukom o povjeravanju Javnih ovlasti od strane GV Ljubuški između ostalog zaduženo za održavanje javnih parkinga i naplate parkiranja. U Gradu 1. lipnja 2015. godine započelo se s naplatom parkinga. Trenutno se u Ljubuškom u gradskom dijelu nalazi 220 parkirnih mjesta, a u planu je proširenje parking prostora na 270 mjesta. Dnevnu parking kartu je moguće kupiti na 7 parking aparata, a planirana je nabavka još 2 aparata. Osim dnevne parking karte u sustava se nalazi oko 120 korisnika s mjesečnom kartom, a planira se raditi na tome da se broj korisnika s mjesečnom kartom poraste na 150. Naplata se odrađuje preko prekršajnog naloga. Cijena parking karte je 1 KM/h, dnevna karta 10 KM, a mjesečne zavise o kategoriji korisnika.

Što se tiče zelenih površina istom Odlukom o povjeravanju javnih ovlasti JP Parkovi d.o.o. poduzeće je zaduženo za čišćenje i održavanje zelenih površina. Održavanje javnih zelenih površina podrazumijeva:

- košnja travnatih površina
- osnivanje novih površina te održavanje postojećih zelenih površina
- sadnja i održavanje sezonskog cvijeća, trajnica, ruža, grmlja, živica, drveća
- održavanje parkovskih klupa, košarica, fontane
- uređenje grada za Božićno-novogodišnje praznike
- pražnjenje i održavanje kantica za otpad
- održavanje oglasnih ploča sa osmrtnicama
- čišćenje pijeska s ulica nakon obilnih kiša
- ručno pometanje ulica i nogostupa 5 x tjedno, pranje ulica i nogostupa po potrebi
- pražnjenje i održavanje kantica za otpad 5 x tjedno, održavanje oglasnih ploča
- pometanje ulica i nogostupa obavljaju tri djelatnika pri čemu su obuhvaćene ulice užeg dijela grada.

U 2019. godini nastavljeno je uređenje zelenih površina od kojih se izdvaja površina ispred i iza zgrade suda gdje je izvršeno sijanje trave, sadnja biljaka, niskog raslinje, grmova i platana. Također, u 2019. godini JP Parkovi d.o.o. pokrenulo je proizvodnju sezonskog cvijeća sa namjerom da zadovolji vlastite potrebe sadnje cvijeća na zelenim površinama grada.

Od 2015. godine Ljubuški je u okviru Memoranduma o razumijevanju između UNDP-a i Vlade Županije Zapadnohercegovačke sudjelovao u aktivnostima energetske učinkovitosti javnih objekata, te je izvršen energetske pregled osnovne škole "Ivana Brlić Mažuranić". U 2016. godini je kroz energetske učinkovitost obnovljen Dječji vrtić, te je kroz sufinanciranje Grada u iznosu od 50.000 KM proširen kapacitet vrtića za 100%. U 2016. godini je također obnovljena OŠ Ivana Brlić Mažuranić – područna škola Grab. U 2017. godini je kroz energetske učinkovitost izvršena aktivnost na uređenju objekta osnovne škole na Cernu, a i u 2018. godini zgrade Grada Ljubuškog. U ovim objektima su ovi projekti uspješno impementirani. U 2019. godini potpisan je Ugovor o utopljanju Osnovne škole Tina Ujevića – područna škola Klobuk. Ugovor je potpisan između Grada Ljubuškog i Federalnog ministarstva prostornog uređenja. Projekt je uspješno realiziran.

Zaključak

Prometna povezanost općine je veoma dobra i sva domaćinstva imaju pristup asfaltnim putevima. Iako značajno izgrađen vodovodni i kanalizacijski sustav, u narednom razdoblju neophodno je raditi na njihovoj dogradnji i proširenju na kompletom teritoriju Grada. Takođe, planirane su aktivnosti i na povećanju broja korisnika kako na vodovodni tako i na kanalizacioni sustav.

U narednom strateškom razdoblju planiran je i nastavak uređenja javnih površina, parking prostora i postavljanje rasvjetnih tijela, koja iako su na dosta visokom nivou, zahtijevaju kontstantan rad i ulaganje, ali i sprovođenje mjera energetske efikasnosti u pogledu utopljanja objekata i zamjene rasvjete LED rasvjetom.

g) Zaštita okoliša/životne sredine uključujući smanjenje rizika od katastrofa/nesreća

Temeljem procjene ugroženosti područja Grada od prirodnih i drugih nesreća, najveće moguće opasnosti prijete od potresa i s tim vezano eventualno pucanje brane (Peć – Mlini) što bi dovelo do većih materijalnih šteta i mogućih ljudskih žrtava, poplave uzrokovane prelijevanjem brana na akumulacijama „Peć – Mlini“, olujni vjetrovi od 8 i više bofora, visoki snijeg i snježni nanosi, veliki ljetni požari, suše, epidemije, biljne i stočne bolesti i odronjavanje zemljišta.

Kada promatramo poplave, može se konstatirati kako je najugroženije područje Veljačko polje – Rastok – Beriš – Ljubuško polje oko vodotoka T-M-T, te područje Vitinskog polja oko vodotoka Vrioštica. Na ovom području se događaju povremena manja plavljenja uslijed većih kiša, ali u zadnjih pet godina nije bilo velikih poplava i nije bilo šteta uslijed ovih plavljenja.

Posebno obilježje Grada je, da u ljetnom razdoblju dolazi do izuzetno velikih temperatura koje prelaze vrijednosti preko 40 °C, a što posebno pogoduje izbijanju velikih požara na otvorenom prostoru. Veliki problem je gašenje požara u nenaseljenim dijelovima Grada zbog nepostojanja ili neodržavanja protupožarnih cesta i protupožarnih prosjeka, a to su uglavnom granična područja s Republikom Hrvatskom i brdska područja Grada.

U razdoblju 2015.-2019. godine dolazi do porasta intervencija vatrogasaca sa 171 intervencija u 2015. godini na 283 intervencije u 2019. godini. Najviše intervencija je bilo u

2017. godini, čak 283 od čega je najviše bilo požara na niskom raslinju i travi, a primjetan je broj povećanja tehničkih intervencija što dokazuje da na području Grada Ljubuškog djeluje PVP u pravom smislu riječi. Najčešći uzrok požara je ljudski faktor, pa se iz tog razloga sve više građani upozoravaju, provodi se i kontinuirana obuka po školama i vrtićima, a provodi se i kontinuirana medijska kampanja radi podizanja svijesti o načinima zaštite od požara, kao i obuka o ponašanju stanovništva u kriznim situacijama.

Tabela 8- Pregled intervencija Vatrogasne jedinice Ljubuški (Izvor: Grad Ljubuški, Služba CZ)

POŽARI	2015	2016	2017	2018	2019
Nisko raslinje i trava	121	100	168	108	113
Šuma	20	18	8	7	15
Stambeni objekti	5	15	9	6	9
Drugo	10	14	21	18	42
Tehničke intervencije	15	18	35	17	104
UKUPNO	171	164	241	156	283

Prema dostupnim podacima u protekle 2017. i 2018. godine opožarene površine iznosile su po 50ha, dok je ta površina u 2019. godini iznosila 35 ha. U cilju što brže i kvalitetnije intervencije potrebno je obnoviti vozni park CZ i vatrogasaca sa auto cisternom, navalnim vozilom, kliještima za brze intervencije, standardnim setovima opreme za vatrogasce, ali i provoditi redovne specijalističke obuke vatrogasaca iz oblasti zaštite i spašavanja ljudi. U tijeku pandemije COVID-19 u više navrata izvršena je dezinfekcija gradskih cesta i ulica na način da je profesionalna vatrogasna postrojba grada Ljubuškog vršila dezinfekciju, a JP Parkovi pranje gradskih cesta i ulica. Što se tiče mraza i suše u 2020. godini nakon mraza koji je načinio iznimnu štetu ljubuškim poljoprivrednicima, GV je donijelo odluku o proglašenju stanja prirodne nepogode na području grada Ljubuškog. Obiteljska gospodarstva podnijela su ukupno 252 prijave šteta i one se najvećim dijelom odnose na rani krumpir, no podnesene su i za lubenicu, dinju, marelicu i nektarinu, na kojima su štete najveće i isplaćene su odgovarajuće novčane naknade.

Upravljanje otpadom

Prikupljanje otpada u Gradu Ljubuškom povjereno je privatnom poduzeću Alba d.o.o. Kao što je vidljivo iz donje tabele pokrivenost teritorija kao i pokrivenost stanovništva organiziranim prikupljanjem otpada je 100%. Također, zabilježen je i rast količine otpada koji se reciklira. Količina recikliranog otpada u 2019. godini je povećana za 18% u odnosu na 2015. godinu.

Tabela 9 - Pregled prikupljanja otpada (Izvor: JP Parkovi)

	2015	2016	2017	2018	2019
Pokrivenost teritorija (%)	100%	100%	100%	100%	100%
Broj komitenata uključenih	3325	3350	3380	3390	4000

Pokrivenost stanovništva (%)	100%	100%	100%	100%	100%
Recikliranje	345 tona	360 tona	380 tona	390 tona	410 tona

Grad Ljubuški svake godine, u suradnji s poduzećem Alba d.o.o. vrši čišćenje divljih deponija. U 2019. godini uklonjeno je 12 divljih deponija i sve su sanirane, te je prikupljeno 100 tona reciklažnog otpada. Na javnim lokacijama postavljeno je 30 igloa za prikupljanje papira, a u 87 gospodarskih objekata postavljene su kavezi za najlon i papir. Unatoč dobroj pokrivenosti organiziranim upravljanjem otpadom, još uvijek je prisutan veliki broj divljih deponija što manjeg ili većeg obima. Naime, još uvijek nisu registrirane sve divlje deponije u ŽZH, ali je u tijeku provedba projekta koji provodi EKO ŽZH, koji je između ostalog usmjeren na identifikaciju divljih deponija, te se po preliminarnim istraživanjima procjenjuje da je u ŽZH preko 200 divljih deponija. Uzrok ove pojave se najviše može tražiti u neodgovornosti jednog dijela stanovništva, te slaboj svijesti stanovništva o zaštiti okoliša kao i neinformiranosti i neznanju. Projekt „YOUTH DRIVE“ financira Europska unija u okviru programa prekogranične suradnje Bosna i Hercegovina – Crna Gora u iznosu od 232.530 eura, a implementira ga Udruga za razvoj okoliš i kulturu EKO ŽH u suradnji s partnerskom udrugom „Naša akcija“ iz Crne Gore, sa sjedištem u Kotoru.

U okviru projekta na području ŽZH osam škola na području ŽZH dobilo je 8 osam projektora i tableta koja su olakšala pristup mrežnoj nastavi učenicima u ŽZH. 160 specijaliziranih kanti je postavljeno u zgradi Vlade, zgradama općina i gradova, svim osnovnim i srednjim školama, kao i vrtićima. Nastavak je to projektnih aktivnosti s ciljem podizanja svijesti o potrebi očuvanja okoliša i osnaživanja zakonodavaca za djelovanje, kao i pravilno gospodarenje otpadom. Projektom je osigurano i sustavno prikupljanje elektroničkoga otpada i u narednom periodu.

Kriterij za odabir lokacija bio je uključivanje mladih i podizanje svijesti o zaštiti okoliša, te uključenost zakonodavnih tijela u ove aktivnosti. Ukupno 320 specijaliziranih kanti za elektronički otpad će biti postavljeno na području Zapadnohercegovačke županije i Bokotorskog zaljeva, a organizirat će se i akcije prikupljanja otpada na utvrđenim divljim odlagalištima u dogovoru s gradovima i općinama spomenutog područja. Zahvaljujući projektu urađena je i analiza o trenutnom stanju na terenu, na osnovu koje su pripremljene preporuke koje će biti smjernice za buduće aktivnosti. U okviru ove analize utvrđeno je da se na području ŽZH nalazi 150 divljih deponija, od toga je 30 u Ljubuškom. Izrađena je i digitalna karta ilegalnih deponija na kojoj se može pratiti stanje i uklanjanje divljih deponija.

U cilju podizanja kvalitete, kao i brzine obavljanja usluga u 2019. godini JP Parkovi d.o.o. nabavilo je električni komunalni stroj za čišćenje ulica i trgova TSM Itala. Naime, navedeni stroj je idealan za čišćenje pješačkih nogostupa, uskih ulica, pometanje uz rub nogostupa i slično. Ovaj ekonomičan stroj odlično obavlja poslove čišćenja te zamjenjuje do 4 radnika u istom obujmu posla, a uspješno čisti površine od raznih vrsta otpada, kao npr. opušci, otpadni papir, boce, pvc čaše, iglice borova, pijesak i ostali otpad.

Zaštita voda i zraka

Grad Ljubuški prva je jedinica lokalne samouprave na području Federacije BiH potpisnica Deklaracije „Općine bez brana“ i ukupno treća u BiH, a kojom je definirano da se na području Grada Ljubuškog neće graditi male hidroelektrane. U BiH je trenutačno planirano preko 440 ovih objekata čime bi svi vodotoci bili narušeni, a ukupna proizvodnja električne energije iz svih tih objekata zajedno bi bila minorna, odnosno manja od 3% od ukupne proizvodnje električne energije koju danas BiH ostvaruje.

Tijekom 2019. godine od strane Mjesnih zajednica zaprimljeno je preko 30 zahtjeva za radove na čišćenju vodonatapnih kanala kao i zahtjeva za održavanje lokalnih i nerazvrstanih cesta. Izvršena je sanacija vodonatapnih kanala i popravak poljskih putova u svim mjesnim zajednicama (Ljubuški, Vašarovići, C. Grm, Prolog, Otok, Lisice, Šipovača-Kašče, Vitina, Pregrađe, Teskera, Stubica, Radišići, Ligat, Klobuk, Studenci, Lipno, Humac, Hardomilje, Grab, Orahovlje, Proboj, Veljaci, Dole, G. Vrelo). Uz sufinanciranje Hrvatskih voda u protekloj godini završena je rekonstrukcija vodonatapnog kanala Muratovac, kanal se u dužini od 250 m potpuno nanovo izbetonirao, a sustave kojim se upravlja razina vode su stavljene nove.

Na području Grada nema registriranih zagađivača zraka.

Zaključak

Na području grada u proteklih pet godina nisu zabilježene elementarne nepogode, ali kako je broj vatrogasnih intervencija zbog količine šuma veliki, u narednom razdoblju potrebno je djelovati u skladu sa definiranim mjerama zaštite od požara te raditi na opremanju vatrogasne postrojbe dodatnom vatrogasnom opremom. Usvojen je Plan zaštite od požara Grad Ljubuški (ožujak 2021).

Iako Grad ima 100 postotnu pokrivenost stanovništva i teritorija organiziranim prikupljanjem otpada, velika prijetnja za okoliš je postojanje velikog broja divljih deponija, te nedovoljno razvijen sustav reciklaže i selektivnog prikupljanja otpada, tako da je u ovom smislu potrebno ulagati kontinuirane napore kroz kampanje za podizanje svijesti, informiranosti i educiranosti stanovništva u smislu okoliša, nabaviti i postaviti kontejnere koji bi omogućili razdvajanje reciklažnog otpada, te uključiti što veći broj poduzetnika u sistem razdvajanja otpada.

h) Stanje prostorno planske dokumentacije

U Gradu Ljubuškom na snazi je Prostorni plan za razdoblje 2015.-2025. godine koji je usvojen 2015. godine. GV Grada Ljubuškog usvojilo je tri odluke: Odluku o izmjeni i dopuni odluke o usvajanju prostornog plana grada Ljubuški, jednu 2018. i dvije 2019. godine. Odlukama se mijenja namjena šumskog i poljoprivrednog zemljišta i pretvara u građevinsko. U prethodnom razdoblju radilo se na pripremi regulacijskog plana za Kravicu. Plan je u izradi i očekuje se njegovo usvajanje u narednih par godina. Zbog usvajanja Prostornog plana u 2015. godini nije bilo potrebe za izradom drugih regulacijskih planova.

i) Analiza budžeta i projekcije sredstava za financiranje realizacije strategije razvoja

Ukupni prihodi odnosno primitci u Proračunu za 2019. godinu iznosili su 12.531.850,34 KM i veći su za 24,56% u odnosu na 2017. godinu, te čak 50,43 % u odnosu na visinu Proračuna za 2015. godinu. Planirani Proračun za 2020. godinu je veći u odnosu na 2019. godinu za 0,14 %.

Tabela 10. Prikaz omjera poreznih i neporeznih prihoda (Izvor: Proračuni)

Godina	2015	2016	2017	2018	2019
Porezni prihodi	4.249.495	4.729.281	5.260.989	5.499.889	6.700.088
Neporezni prihodi	2.383.721	2.622.395	2.821.962	3.139.822	2.729.680
Grantovi	1.117.211	1.156.300	1.397.957	1.471.998	2.307.200

U razdoblju od 2015.-2019. godine zabilježen je rast i poreznih (za 57%) i neporeznih (za 14%) prihoda kao i grantova (više od dva puta), s tim da je u 2019. godini u odnosu na godinu ranije zabilježen pad neporeznih prihoda za 13% ili 410.142 KM.

U strukturi poreznih prihoda u 2019. godini najveći udio imaju prihodi od neizravnih poreza koji iznose 48,64% od ukupnih poreznih prihoda. Kod neporeznih prihoda najveći udio u 2019. godini su prihodi od naknada i pristojbi i prihoda od pružanja javnih usluga koji čine 71,80% od ukupnih neporeznih prihoda. U strukturi grantova u 2019. godini najveći udio čine primitci od Županije 54,36%, od inozemnih vlada 25,71% te potom od Federacije BiH 19,64%. U strukturi ukupnih prihoda u 2019. godini najveći udio čine porezni prihodi sa 53,46%, pa potom neporezni prihodi sa 21,78%.

Rashodi

U razdoblju od 2015. - 2019. godine rashodi se kreću u rasponu od 8.329.601,69 KM u 2015. godini do 11.988.290,60 KM u 2019. godini. U 2019. godini ostvareni rashodi veći su za 43,92% ili 3.658.689KM u odnosu na 2015. godinu.

U strukturi rashoda najveći udio u rashodima u 2019. godini su izdaci za tekuće grantove i to 30,28% od čega najveći postotak (33,35%) predstavljaju subvencije javnim poduzećima.

Kapitalni izdaci u razdoblju od 2015. - 2019. godine čine u prosjeku oko 12% ukupnih rashoda budžeta. Najviši ostvareni kapitalni izdaci su u 2019. godini (19,07%) i odnose se na rekonstrukciju i investicijsko održavanje.

Kada promatramo trendove po godinama onda možemo vidjeti da izdvajanja za plaće i naknade troškova zaposlenih, materijalne i kapitalne izdatke, kao i izdatke za kamate, iako variraju po godinama u promatranom razdoblju (2015.-2019.) imaju trend opadanja.

Tabela 11. Pregled i struktura rashoda u razdoblju 2015-2019.godine (Izvor: Proračuni)

Vrsta rashoda (%)	2015	2016	2017	2018	2019
PLAĆE I NAKNADE TROŠKOVA ZAPOSLENIH (ukupno)	25,82	20,50	21,33	21,15	19,78
MATERIJALNI IZDACI (ukupno)	23,05	34,47	25,58	26,75	19,31
TEKUĆI GRANTOVI (ukupno)	26,94	25,23	32,13	34,39	30,29
KAPITALNI GRANTOVI (ukupno)	10,28	8,64	11,53	9,23	19,07
IZDACI ZA KAMATE I OSTALE NAKNADE (ukupno)	1,28	1,06	1,13	0,83	0,53
KAPITALNI IZDACI (ukupno)	12,63	10,10	8,31	7,65	11,02

Promatrajući poslovne rezultate općine vidljivo je kroz navedeno razdoblje da su ostvareni prihodi konstantno veći u odnosu na rashode, tako da tokom cijelog promatranog razdoblja Ljubuški ostvaruje suficit budžeta (2019. godine suficit je u iznosu od 533.559,74 KM).

Tabela 12: Odnos budžetskih prihoda i rashoda (Izvor: Proračuni)

Godina	2015	2016	2017	2018	2019
Ukupni ostvareni prihodi	8.330.404,06	10.900.129,61	10.060.761,43	10.371.765,65	12.531.850,34
Ukupno ostvareni rashodi	8.329.601,69	10.392.724,91	9.899.888,58	10.369.783,88	11.998.290,60
Prihodi-Rashodi	802,37	507.404,70	160.872,85	1.981,77	533.559,74

U dosadašnjem petogodišnjem razdoblju provedbe strategije ukupan postotak realizacije planiranih projekata je 80%. Naime, od ukupno 66 projekata iz Strategije planiranih za provedbu u razdoblju 2015.-2019. godine, samo je 28 projekata, odnosno 42,42% projekata u potpunosti provedeno. Udio projekata čija provedba nije ni započeta u ovom razdoblju je 22,73 % (15 projekata), dok je udio djelomično realiziranih ili započetih projekata 34,85% (15 projekata).

Ukupan postotak realiziranih sredstava u odnosu na planirana je 77,27%, te je najveći postotak realiziranih sredstava u sektoru društvenog razvoja 84%.

Tabela 13– Realizirana financijska sredstva za strategiju u razdoblju 2015-2019 (Izvor: Grad)

Sektor	Planirana financijska sredstva za provedbu projekata ^(*)	Realizirana financijska sredstva za provedbu projekata			% realiziranih sredstava od ukupno planiranih po sektorima
		Ukupno	Proračun	Vanjski izvori	
Gospodarski razvoj	2.908.800	495.700	1.181.800	1.677.500	57,67
Društveni razvoj	7.645.500	821.513	1.239.313	2.060.826	26,95
Zaštita i unapređenja okoliša	10.213.00	2.543.000	2.505.522	5.048.522	43,93
Ukupno	20.768.300	3.860.213	4.926.635	8.786.848	
% (struktura)		43,93	46,07	100,00%	
Postotak realiziranih sredstava od ukupno planiranih				77,27%	

Što se tiče izvora financiranja, u strukturi ukupno realizirana sredstva iz Proračuna je izdvojeno 43,93% a iz vanjskih izvora 46,07%, što navodi na zaključak da je gradska uprava veoma proaktivna u pronalasku vanjskih izvora financiranja.

U narednom razdoblju od sedam godina predviđa se da bi Grad mogao izdvajati između oko 4,5 miliona KM iz proračuna na projekte iz strategije razvitka. Projekcija je urađena na osnovu mogućih povećanja prihoda od koncesija i prihoda koje ubire JP Parkovi, te prihoda od komunalne takse i naknade. Eksterni izvori su projicirani na osnovu vođenih razgovora o potporama projektima Grada Ljubuškog sa viših nivoa vlasti, ali i na osnovu već prijavljenih projekata na raspisane javne pozive međunarodnih i drugih organizacija te prijavljenih i planiranih projekata za prijavu na IPA pozive.

Tabela 14 – Pregled glavnih izvora financiranja

Izvori financiranja lokalne razvojne strategije	Okvirna procjena po godinama							UKUPNO (KM)
	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	
Iz proračuna Grada Ljubuški (KM)	500.000	500.000	500.000	500.000	800.000	800.000	900.000	4.500.000
Vanjski izvori (kredit, entiteti, županija, država, javna poduzeća i privatni izvori) (KM)	400.000	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	3.400.000
Vanjski izvori (IPA, donatori i ostalo) (KM)	400.000	600.000	500.000	1.000.000	1.100.000	1.200.000	1.200.000	6.000.000
UKUPNO (KM)	1.300.000	1.600.000	1.500.000	2.000.000	2.400.000	2.500.000	2.600.000	13.900.000

Tabela 15 – Pregled okvirne raspodjele financiranja po sektorima

Ekonomski sektor	Društveni sektor	Sektor zaštite okoliša	Ukupno
4.700.000	1.000.000	8.400.000	14.100.000

1.3 SWOT analiza i strateško fokusiranje

SWOT analiza za sljedeće sedmogodišnje razdoblje je urađena detaljno i nalazi su grupirani po pojedinim kategorijama radi boljeg pregleda, a iz razloga što nisu rađene pojedinačne SWOT analize po pojedinačnim sektorskim planovima.

Pregled unutrašnjih i spoljnih faktora – SWOT analiza.

Tabela 16. SWOT analiza

SNAGE	<p>Položaj, prirodni resursi, okoliš i infrastruktura</p> <ul style="list-style-type: none"> • Povoljan geostrateški i geoprometni položaj Grada • Slapovi Kravica i Koćuša • Pogodni prirodni resursi i klimatski uvjeti za razvoj poljoprivrede, te tradicijsko nasljeđe u poljoprivrednoj proizvodnji • Grad Ljubuški jedan od vodom najbogatijih gradova u BiH • Još uvijek očuvan okoliš i prirodni ambijent • Blizina svetišta Međugorje • Prihvatljiva kvaliteta infrastrukture: vodna, telekomunikacijska, elektrodistribucije • Izgrađen prečistač otpadnih voda <p>Gospodarstvo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poslovna zona Zvirici • Okretnost, poduzetnost i snalažljivost ljudi i natjecateljski duh • Dobar prirodni i kulturni potencijal za razvoj turizma • Ljubuški mladi krumpir zaštićen oznakom zemljopisnog podrijetla • Potencijal za razvoj privatnog smještaja u turizmu (smještaj u domaćinstvu) <p>Stanovništvo i društvene djelatnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Razvijen i uređen sustav socijalne zaštite (dom za stare i nemoćne, rehabilitacijski centar za osobe s posebnim potrebama, hospicij) • Bogato kulturno-povijesno nasljeđe: Muzej Humac, Humačka ploča, tvrđava Herceg Stjepan Kosača, nekropole stećaka • Angažirana mladež u kulturnim događanjima <p>Upravljanje razvojem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dijaspore koja posjeduje znanje, radno iskustvo i kapital • Javno poduzeće „Parkovi“
SLABOSTI	<p>Položaj, prirodni resursi, okoliš i infrastruktura</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nerazvijena društvena svijest stanovnika za zaštitu okoliša • Dijelom nedovoljno razvijena prometna infrastruktura Grada • Nepostojanje cjelovitog sustava upravljanja otpadom razvrstavanja otpada

	<p>(nema odvojenog prikupljanja, nema deponije krutog otpada...)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nezbrinjavanje otpadnog mulja iz prečištača otpadnih voda • Neriješeno pitanje otpadnih voda duž toka rijeke (ugostiteljski i privatni objekti) • Neriješeno pitanje upravljanja oborinskih voda uzvodno od vrela <p>Gospodarstvo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedostatan i nedovoljno razvijen proizvodni sektor • Usitnjenost poljoprivrednih površina • Nespremnost poduzetnika za uvezivanje i umrežavanje i još uvijek nerazvijen javno-privatni dijalog • Loši/negativni rezultati provedene privatizacije • Još uvijek nema strateškog i sustavnog pristupa privlačenju ulaganja <p>Stanovništvo i društvene djelatnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Iseljavanje stanovništva i odlazak mladih • Još uvijek visoka nezaposlenost • Neusklađenost obrazovanja s potrebama tržišta rada • Nerazvijena svijest društva za volontiranje i društveni angažman • Još uvijek ne postoji skrb o starijim osobama koje žive same u obiteljskim kućama • Nerazvijen sustav prakse u školama <p>Upravljanje razvojem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Još uvijek nedovoljni kapaciteti za razvoj u Gradu • Nedefinirana marketinška strategija općine • Neusklađenost zemljišnih knjiga i neriješeni imovinsko-pravni odnosi • Nepostojanje institucionalizirane suradnje sa dijasporom
<p>PRILIKE</p>	<p>Položaj, prirodni resursi, okoliš i infrastruktura</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tranzitni terminalni potencijal na graničnom prijelazu <p>Gospodarstvo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dostupnost i primjena inovacijskog potencijala i novih tehnologija • Uvezivanje i organiziranje proizvođača (zadrugarstvo, klasteri, udruženja isl.) • Potražnja turista za novim turističkim proizvodima i destinacijama • Potražnja domaćeg i stranog tržišta za domaćim poljoprivrednim proizvodima • Strateški razvoj turizma na razini Županije <p>Stanovništvo i društvene djelatnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Blizina sveučilišta u Mostaru • Redovita zračna veza Mostara s europskim središtima • Izrada strategije razvoja kulture u ŽZH

	<p>Upravljanje razvojem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prekogranična, regionalna i međupćinska suradnja • Dostupnost finansijskih sredstava iz EU fondova • Dostupnost međunarodnih i domaćih izvora financiranja
<p>PRIJETNJE</p>	<p>Položaj, prirodni resursi, okoliš i infrastruktura</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prirodne nepogode (požari, zemljotres, suša...) • Zagađenje vodotoka uzvodno od Ljubuškog • Nepravilno reguliranje ispusta vode iz HE Peć Mlini <p>Gospodarstvo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nezaštićenost domaćih proizvođača i jaki uvozni lobiji, te slaba zaštita potrošača i kontrola kvalitete uvoznih proizvoda • Nepostojanje stabilnih finansijskih instrumenata potpore na višim razinama <p>Stanovništvo i društvene djelatnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pojačan trend iseljavanja stanovništva • Uticaj pandemije uzrokovane virusom Covid 19 • Nepovoljna zakonska rješenja na višim razinama vlasti u kontekstu rješavanja određenih socijalnih, zdravstvenih i drugih pitanja <p>Upravljanje razvojem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Slaba koordinacija različitih razina vlasti (grad, županija, Federacija BiH) • Nestabilnost i neučinkovitost institucionalnog i zakonskog okruženja u BiH • Globalna ekonomska kriza i negativan trend u globalnim kretanjima • Loša provedba i kontrola, te sporost u provedbi zakonskih rješenja • Sporost u približavanju u EU integracijama • Zapošljavanje nestručnog kadra

Strateško fokusiranje

Temeljem provedene analize stanja ukupno je prepoznato 5 strateških pravaca:

Tabela 17 Strateški fokusi

STRATEŠKI FOKUSI	
1.	Privlačenje domaćih i stranih ulaganja u Gradu Ljubuškom
2.	Razvoj turizma utemeljenog na jedinstvenim resursima, maksimalno koristeći snagu svoje pozicije i prirodnih te kulturno-povijesnih potencijala
3.	Razvoj specifične poljoprivredne proizvodnje i povećanje konkurentnosti
4.	Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture
5.	Očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života

Strateški fokus 1: Privlačenje domaćih i stranih ulaganja u Gradu Ljubuškom

Grad Ljubuški u sljedećem strateškom razdoblju želi se dodatno posvetiti privlačenju domaćih i stranih ulaganja kako bi se povećala gospodarska aktivnost i otvorila nova radna mjesta. Naime, grad Ljubuški ima odličnu geostratešku poziciju i ima razvijenu poslovnu infrastrukturu. Međutim, u prethodnom razdoblju se nisu dogodile željene investicije. U prethodnom razdoblju privlačenje ulaganja nije bilo izdvojeno kao poseban fokus. Stoga se aktivnija uloga Grada u privlačenju ulaganja nameće kao jedan od posebnih strateških fokusa u sljedećem sedmogodišnjem razdoblju. Ovo podrazumijeva proaktivniji pristup u identifikaciji potencijalnih investitora i izravan kontakt s potencijalnim investitorima kao i organizirana promocija različitih događaja u Ljubuškom i izvan Ljubuškog vezano za uspostavljanje poslovnih kontakata i privlačenje ulaganja.

Strateški fokus 2: Razvoj turizma utemeljenog na jedinstvenim resursima, maksimalno koristeći snagu svoje pozicije i prirodnih te kulturno-povijesnih potencijala

Ovaj strateški fokus se nije mijenjao, te i dalje ostaje aktualan za sljedeće strateško razdoblje. Naime, turizam je u Gradu Ljubuškom u sve većem zamahu. Stavljanjem u funkciju lokaliteta Kravica i Koćuša već se napravio određeni pomak u turističkoj ponudi. Međutim, Grad Ljubuški u sljedećem razdoblju želi usmjeriti svoju pažnju na proširenje svoje turističke ponude na druge lokacije, diversificirati svoju turističku ponudu i podići kvalitetu usluga te se jače i kvalitetnije promovirati i pratiti trendove u turizmu na području Grada.

Strateški fokus 3: Razvoj specifične poljoprivredne proizvodnje i povećanje konkurentnosti

Poljoprivreda je jedna od strateških grana u Gradu. Ovaj strateški fokus ostaje isti i nije promijenjen. Grad Ljubuški je u proteklom razdoblju napravio određene pomake u razvoju poljoprivrede. Također, u cilju snažnijeg zamaha u razvoju poljoprivrede u budućnosti Grad Ljubuški je u 2018. godini usvojio Strategiju ruralnog razvoja i poljoprivrede kroz koju na detaljan način razrađuje prioritete i mjere. Kroz poljoprivredu se želi iskoristiti potencijale Ljubuškog, te omogućiti stanovništvu dodatne izvore prihoda.

Strateški fokus 4: Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture

Ovaj Strateški fokus je podijeljen na dva dijela, tj. očuvanje okoliša je izdvojeno kao poseban strateški fokus. Ljubuški će se i u budućem strateškom razdoblju usmjeriti na razvoj usluga i podizanje njihove dostupnosti i kvalitete kako bi se povećala kvaliteta života stanovništva i boravka posjetitelja.

Strateški fokus 5: Očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života

Ovaj je strateški fokus izdvojen iz postojećeg strateškog fokusa 4. Naime, okoliš je izuzetno važan čimbenik u održivom razvoju, stoga se Grad želi posebno usmjeriti prema ovom segmentu društvenog razvoja. Ovo se želi postići kako kroz učinkovito upravljanje otpadom, upravljanje vodama, pa do energetske učinkovitosti.

1.4 Vizija razvoja i strateški ciljevi, sa indikatorima

a) Vizija razvoja

Grad Ljubuški - SRCE HERCEGOVINE

VIZIJA RAZVOJA GRADA LJUBUŠKI

Mjesto u kojem želite živjeti, u kojem želite raditi, koje želite vidjeti i koje ćete zapamtiti!

Raditi zajedno - poduzetnička sredina

Živjeti zajedno - grad mladih

Promovirati zajedno - turistička destinacija

Ljubuški će do 2027. godine biti najljepša turistička destinacija u Bosni i Hercegovini, s očuvanim prirodnim ljepotama i tradicionalnim vrijednostima.

Mjesto mudrih ljudi koje će korištenjem svih raspoloživih resursa i znanja voditi računa o uravnoteženom razvoju, stvarati preduvjete zdravog i perspektivnog života svih njegovih žitelja.

Mjesto promicanja dobrog gospodarenja, poduzetništva, konkurentnosti i inovacije.

b) Strateški ciljevi, sa indikatorima

Definirana su tri strateška cilja:

1. Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost
2. Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja
3. Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš

Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost

Ovaj se strateški cilj oslanja na prva tri strateška fokusa i orijentiran je na razvoj gospodarstva Ljubuškog iskorištavanjem postojećih prirodnih resursa kao i na stavljanje u funkciju neiskorištenih poslovnih mogućnosti kao što su poslovne zone, te korištenjem povoljne lokacije Grada. Ovaj cilj obuhvaća razvoj poduzetništva i privlačenje ulaganja te razvoj poljoprivrede i turizma, a u konačnici podizanje kvalitete života u Ljubuškom i otvaranje novih radnih mjesta kako bi se omogućio ostanak mladih ljudi odnosno smanjila potreba za odlaskom u inozemstvo zbog gospodarskih razloga.

Strateški cilj 2: Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja

Ovaj se cilj oslanja na Strateški fokus 4. Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture. Kvaliteta i dostupnost komunalnih i javnih usluga jedan je od ključnih čimbenika kvalitete života u nekoj sredini. Grad Ljubuški u sljedećem razdoblju ima za cilj povećati dostupnost i kvalitetu socijalne infrastrukture i sadržaja što većem broju stanovnika u Ljubuškom.

Strateški cilj 3: Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš

Ovaj se cilj oslanja na Strateški fokus 5. Očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života, kao i na Strateški fokus 4. Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture. Grad ima za cilj u narednom razdoblju posvetiti dodatnu pažnju razvoju komunalne infrastrukture, te posvetiti veću pažnju zaštiti okoliša kao jednom od glavnih resursa Grada Ljubuškog na kojima počivaju stupovi razvoja Grada kao što su turizam i poljoprivreda. S obzirom da je Grad Ljubuški turističko mjesto koje svoj turizam temelji između ostalog na prirodnim resursima, te isto tako na poljoprivredi koja obuhvaća najveći dio gospodarstva, zaštita okoliša kao i razvijena komunalna infrastruktura predstavljaju jedan od strateških ciljeva Grada.

Tabela 18 Indikatori (uticaja) realizacije strateških ciljeva

STRATEŠKI CILJ	Indikator (uticaja)	Polazna vrijednost (2019.)	Ciljna vrijednost (2027.)
STRATEŠKI CILJ 1 Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost	Broj zaposlenih	4.713	4.948
	Broj nezaposlenih	2.574	2.445
	Visina poreznih prihoda Grada	6.700.088	7.370.096
STRATEŠKI CILJ 2 Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja	Migracijski saldo Grada Ljubuški	154	138
	Indeks razvijenosti Grada	0,86	0,90
	Postotak stanovnika zadovoljnog društvenim ulugama na području Grada	0 ²	90%

² Istraživanje nije rađeno u 2019. godini, ali je cilj da se u 2027. godini izvrši anketiranje koje bi pokazalo postotak zadovoljstva korisnika društvenih usuga Grada.

STRATEŠKI CILJ 3 Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš	Indikator (uticaja)	Polazna vrijednost (2019.)	Ciljna vrijednost (2027.)
	Broj priključaka na kanalizacionu mrežu	2.152	2.600
	Broj pretplatnika računa za vodu	6.150	6.450
	Količina recikliranog otpada u t	410	490

3. Prioriteti i mjere sa indikatorima

Prioriteti predstavljaju ključna polja i smjerove djelovanja za ostvarenje vizije i strateških ciljeva i kao takvi imaju najveći utjecaj na razvoj, odnosno ostvarenje strateških indikatora. Definirani prioriteti su grupirani pod relevantnim strateškim ciljevima.

Slika 19 Prioriteti grupirani po strateškim ciljevima

Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost	<ul style="list-style-type: none"> •Prioritet 1: Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju •Prioritet 2: Razviti prepoznatljiv turistički sadržaja sa uređenom turističkom infrastrukturom
Strateški cilj 2: Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja	<ul style="list-style-type: none"> •Prioritet 1: Unaprijediti kvalitet obrazovanja i kulturnih sadržaja •Prioritet 2: Unaprijediti kvaliteta sadržaja za ranjive kategorije
Strateški cilj 3: Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš	<ul style="list-style-type: none"> •Prioritet 1: Podići razinu kvalitete komunalnih usluga •Prioritet 2: Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja

a) Pregled prioriteta i pripadajućih mjera sa indikatorima

Prioriteti za strateški cilj 1, uključujući pripadajuće mjere, prikazani su u Tabeli ispod. U sklopu svakog prioriteta definirani su indikatori (krajnjeg) rezultata sa početnim i ciljnim vrijednostima.

Tabela 20 Prioriteti za strateški cilj 1. sa pripadajućim mjerama

STRATEŠKI CILJ 1	PRIORITETI	Indikator (krajnjeg) rezultata	Polazna vrijednost (2019)	Ciljna vrijednost (2027)
	Prioritet 1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju	Broj aktivnih gospodarskih subjekata	297	326
		Broj poslovnih subjekata u gospodarskoj zoni Zvirići	1	5
		Prihodi od poljoprivredne proizvodnje u KM	40.000,00	42.000,00
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA				
1.1.1. Potpora ulaganjima				
1.1.2. Razvoj poljoprivrede				
	Prioritet 1.2. Razviti prepoznatljiv turistički sadržaj sa uređenom turističkom infrastrukturom	Broj noćenja godišnje (procjena)	1.000	5.000
		Broj turističkih posjeta godišnje	400.000	440.000
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA				
1.2.1 Zaštita kulturno povijesne baštine				
1.2.2 Razvoj turističke ponude				

Prioriteti za strateški cilj 2 sa pripadajućim mjerama prikazani su u Tabeli ispod. U sklopu svakog prioriteta definirani su indikatori (krajnjeg) rezultata sa početnim i ciljnim vrijednostima.

Tabela 21 Prioriteti za strateški cilj 2 sa pripadajućim mjerama

STRATEŠKI CILJ 2 PRIORITETI	Indikator (krajnjeg) rezultata	Polazna vrijednost (2019)	Ciljna vrijednost (2027.)
Prioritet 2.1. Unaprijediti kvalitet obrazovanja i ponudu kulturnih sadržaja	Prosječna ocjena učenika u ciljnim školama na godišnjoj razini	4 u SŠ i 4 u OŠ	4,5 u SŠ i iznad 4 u OŠ
	Broj posjetitelja kulturnih sadržaja mjeren brojem uplatnica godišnje	1200	2000
	Broj međunarodnih sportskih outdoor manifestacija godišnje	2	3
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA			
2.1.1 Unaprjeđenje kulturno-sportskih sadržaja			
2.1.2 Unaprjeđenje obrazovne infrastrukture			
Prioritet 2.2. Unaprijediti kvalitet sadržaja za ranjive kategorije	Broj osoba s teškoćama u razvoju koji sudjeluju u rehabilitacijskim sadržajima	65	80
	Broj usluga / terapija koje pružaju djelatnici u rehabilitacijskom centru	7	14
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA			
2.2.1 Razvoj infrastrukture i unaprjeđenje uvjeta u pružanju kvalitetne skrbi za djecu, mlade i osobe s teškoćama u razvoju			

Prioriteti za strateški cilj 3 sa pripadajućim mjerama prikazani su u Tabeli ispod. U sklopu svakog prioriteta definirani su indikatori (krajnjeg) rezultata sa početnim i ciljnim vrijednostima.

Tabela 22 Prioriteti za strateški cilj 3 sa pripadajućim mjerama

STRATEŠKI CILJ 3 PRIORITETI	Indikator (krajnjeg) rezultata	Polazna vrijednost (2019)	Ciljna vrijednost (2027.)
Prioritet 3.1. Podići razinu kvalitete komunalnih usluga	% stanovništva priključen na kanalizaciju	28%	40%
	% stanovništva priključen na vodovod	85%	95%
	Broj poduzeća u kojima su postavljeni kontejneri za razdvajanje otpada za reciklažu	87	100
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA			
3.1.1 Izgradnja vodovodne infrastrukture			
3.1.2 Izgradnja komunalne infrastrukture			
Prioritet 3.2. Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja	Prihodi od naplate parkinga na godišnjoj razni u KM	115.118,49	126.630,00
	Protočnost lokalnih prometnica u %	70%	75%
	Godišnji troškovi grijanja u KM	200.000	160.000
	Troškovi održavanja javne rasvjete na godišnjoj razini u KM	200.000	180.000
	Nivo investicija u sustav zaštite i spašavanja u KM	50.000	250.000
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA			
3.2.1 Uređenje urbanog dijela Grada			
3.2.2 Uređenje ruralnog dijela Grada			
3.2.3 Energetska učinkovitost			

4. Ključni strateški projekti

Grad Ljubuški je za naredno sedmogodišnje strateško razdoblje definirao sedam ključna strateških projekta, i to:

- „**Izgradnja zelene tržnice**“ - Grad Ljubuški je za realizaciju ovog projekta izradio projektnu dokumentaciju. Realizacijom ovog projekta svi prodavači voća, ogrjeva drva i ostalog biti će locirani na jednom mjestu. Projektom je predviđena izgradnja dvadeset parkirališnih mjesta za kamione i 46 za osobna vozila. Na tržnicu će se nastaviti park. Ukupna vrijednost ovog projekta iznosi 150.000,00 KM.

- „**Revitalizacija Tvrđave Herceg Stjepana i izgradnja posjetiteljskog Centra Gračine**“ omogućava konzerviranje i restauriranje Tvrđave čime će biti uvrštena u turističku ponudu Grada Ljubuškog. Posjetiteljski Centar na Gračinama biti će izgrađen i obnovljen i također uvršten u turističku ponudu Grada Ljubuškog. Implementacija ovog projekta je započela u listopadu 2020. godine i financira se u okviru INTERREG IPA programa. Ukupna vrijednost projekta je 1.956.444 KM. Od čega je 15 % sufinanciranje grada Ljubuškog.

- „**Ljubuški outdoor festival**“ koji se trebao održati 2020. godine, ali je otkazan zbog pandemije COVID-19, u cjelini čini skup sportsko-rekreativnih aktivnosti kojim će se povezati i revitalizirati razasuta kulturno-povijesna i prirodna baština duž natjecateljskih ruta. Paragliding natjecanje, trkačke, biciklističke i trail staze povezuje rijeka Trebižat koja pored svog hidrološkog potencijala baštini i dva prirodna bisera: vodopade Kravicu i Koćušu. Ruta povezuje i nacionalne spomenike kulture, rimski vojni logor na Gračinama i tvrđavu Herceg Stjepana Kosače koje predstavljaju posebno bogatstvo ovog festivala. Festival će nizom predavanja promovirati sportski i zdrav način života u prirodnom okruženju. Također, sva udruženja koja se bave sportsko-rekreativnim aktivnostima na otvorenom imat će priliku prezentirati svoje aktivnosti za vrijeme trajanja festivala na vodopadu Kravica. Ova inovativna i jedinstvena manifestacija u BiH zasigurno će biti značajan poticaj za razvoj i promociju aktivnog destinacijskog turizma u ljubuškom kraju, ali i ostalim sredinama u regiji za razvoj sličnih. Vrijednost projekta je 60.000,00 KM, a financirat će se dijelom od strane Federalnog ministarstva okoliša i turizma (30.000,00 KM), a ostatak JP „Parkovi“.

- „**Izgradnja glavnog transportnog cjevovoda Studenci, Ligat Trseljevina**“ - Izgradnjom vodovodne infrastrukture u mjestima gdje ona nije dostupna povećati će se kvaliteta života građana grada Ljubuškog. Također na ovaj način će se stanovništvo opskrbiti tehnički ispravnom vodom za piće, poboljšat će se kvaliteta života u ruralnim područjima. P „Parkovi“ u 3 mjesecu 2021 potpisalo je ugovor s izvođačem radova. Projektom će se ostvariti pretpostavke za kvalitetnu opskrbu pitkom vodom naselja Studenci, Trseljevina i Ligat i turističkog središta Kravica, koja su izgrađena na terenu koji se prostire neposredno uz magistralnu cestu Čapljina- Ljubuški, te pristupnu cestu turističkom naselju. Ukupna vrijednost ovog projekta je 515.000,00 KM.

- „**Izgradnja sustava javne odvodnje**“ - Grad Ljubuški je potpisao ugovor o izgradnji sustava javne odvodnje. Sporazum je potpisan između Hrvatskih voda, Grada Ljubuškog i JP Prakovi. Sporazum je vrijedan 1,6 milijuna KM. Od navedenog iznosa 80% financiraju Hrvatske vode, 20% Grad Ljubuški i JP Parkovi. Izvorište Prud nalazi se na teritoriju Republike Hrvatske te se koristi za javnu vodoopskrbu područja u dolini rijeke Neretve, kao i za područja na Pelješcu, Korčuli, Mljetu i Lastovu. Sa svrhom zaštite i sprječavanja onečišćenja izvorišta Prud, Sporazumom se definiraju uvjeti, prava i obveze sporazumnih strana za realizaciju projekata izgradnje sustava javne odvodnje na području Grada Ljubuškog te za druge aktivnosti vezane uz zaštitu izvorišta Prud (monitoring, razmjena podataka, postavljanje obavijesnih tabli). Cilj je da izvorište, a time i vodoopskrba bude u potpunosti sigurna o čemu skrbi NPKLM vodovod d.o.o. Korčula. Realizacijom ovog projekta preostali dio grada Ljubuškog koji nije pokriven kanalizacijskim sustavom biti će pokriven.

- „**Nastavak izgradnje zapadne obilaznice**“ - implementacija ovog projekta započela je 2019. godine. Izgradnjom zapadne obilaznice smanjit će prometna gužva kroz urbani dio grada i samim time povećat će se sigurnost svih sudionika u prometu. Ukupna vrijednost izgradnje zapadne obilaznice je 3.500.000,00 KM. Grad Ljubuški učestvuje sa 1.000.000,00 KM, dok Javno poduzeće autoceste Federacije izdvaja 2.500.000,00KM za ovaj značajni projekat.

- „**Izrada regulacijskog plana Duhanske stanice Ljubuški**“ - Regulacijski plan Duhanske stanice planski je dokument koji se donosi za razdoblje od 10 godina (2021. – 2031.). Obuhvaća prostor tzv. Duhanske stanice u Ljubuškom, koja se nalazi u središtu grada između Ulice hrvatskih branitelja na zapadu, Ulice hercega Stjepana Kosače na sjeveru, Ulice IV. brigade HVO-a Stjepana Radića na jugu i Ulice prolaza kod Guiste na istoku, stoji u odluci. Ukupna površina plana je 3,79 ha. Smjernice za izradu su: uređenje i privođenje namjeni prostorne cjeline obuhvata, tretman i valorizacija postojećih objekata graditeljske cjeline Duhanska stanica Ljubuški, prijedlog za njezinu obnovu te privođenje novoj namjeni, mogućnost interpolacije novih objekata i prostornih sadržaja koji bi s postojećim činili skladnu i funkcionalnu cjelinu, definiranje svih budućih sadržaja u obuhvatu, prijedlog prometnog otvaranja i povezivanja s ostalim dijelovima grada, rješenje pješačkih zona, gradskog zelenila i parkirališnog prostora. Vrijednost izrade idejnog plana iznosi 45.000,00 KM, a financirati će se se iz proračuna grada.

5. Provjera međusobne usklađenosti strateških dokumenata

Provjera međusobne usklađenosti podrazumijeva usuglašavanje, osiguranje komplementarnosti razvojnih pravaca i strateških ciljeva sa strateškim ciljevima strateških dokumenata viših razina vlasti kao i sa strateškim dokumentima proizašlim iz procesa europskih integracija i međunarodno prihvaćenim globalnim ciljevima održivog razvoja.

U procesu usklađivanja izvršena je identifikacija strateških i planskih dokumenata te su analizirani ciljevi tih dokumenata kako bi se sa tim ciljevima povezali strateški ciljevi i prioritete Strategije razvoja Grada Ljubuškog za sljedeće sedmogodišnje razdoblje.

Prikaz usklađenosti Strategije razvoja Grada Ljubuški prikazan je u tabeli ispod.

Strateški dokument više razine	Vezani strateški cilj, prioritet i/ili mjera iz strategije razvoja
STRATEŠKI PLAN RURALNOG RAZVOJA BOSNE I HERCEGOVINE (2018-2021) - Okvirni dokument	
Strateški cilj 2: Jačanje konkurentnosti poljoprivrede, šumarstva i ruralnih područja kroz povećanje nivoa investicija i unapređenje prenosa znanja i promoviranje inovacija	Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost <i>Prioritet 1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju</i> <i>Mjera 1.1.1. Potpora ulaganjima</i> <i>Mjera 1.1.2. Razvoj poljoprivrede</i>
Strateški cilj 3: Unaprjeđenje tržišnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda kroz povećanje dodane vrijednosti, poboljšanje standarda kvaliteta i sigurnosti, i jačanje veza unutar lanaca vrijednosti	Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost <i>Prioritet 1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju</i> <i>Mjera 1.1.1. Potpora ulaganjima</i> <i>Mjera 1.1.2. Razvoj poljoprivrede</i>
Strateški cilj 5: Poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima kroz ostvarivanje novih izvora prihoda i unaprjeđenje fizičke infrastrukture, društvene uključenosti i dostupnosti javnih usluga	Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost <i>Prioritet 1.2. Razviti prepoznatljiv turistički sadržaj sa uređenom turističkom infrastrukturom</i> <i>Mjera 1.2.2 Razvoj turističke ponude</i>
OKVIRNA STRATEGIJA PROMETA BOSNE I HERCEGOVINE (2016-2030)	
Strateški cilj 1: Zadovoljiti potrebe u smislu održavanja, poboljšanja i razvoja prometne infrastrukture	Strateški cilj 3: Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš <i>Prioritet 3.2.: Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja</i> <i>Mjera 3.2.1. Uređenje urbanog dijela Grada</i> <i>Mjera 3.2.2. Uređenje ruralnog dijela Grada</i>

<p>Strateški cilj: Minimalni utjecaj na životnu sredinu</p>	<p>Strateški cilj 3: Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš</p> <p><i>Prioritet 3.1. Podići razinu kvalitete komunalnih usluga</i> <i>Mjera 3.1.1. Izgradnja vodovodne infrastrukture</i> <i>Mjera 3.1.2. Izgradnja komunalne infrastrukture</i></p> <p><i>Prioritet 3.2. Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja</i> <i>Mjera 3.2.3. Energetska učinkovitost</i></p>
<p>STARTEGIJA RAZVOJA FEDERACIJE BiH (2021-2027)</p>	
<p>Strateški cilj 1: Ubrzan ekonomski razvoj</p>	<p>Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost</p> <p><i>Prioritet 1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju</i> <i>Mjera 1.1.1. Potpora ulaganjima</i> <i>Mjera 1.1.2. Razvoj poljoprivrede</i></p> <p><i>Prioritet 1.2. Razviti prepoznatljiv turistički sadržaj sa uređenom turističkom infrastrukturom</i> <i>Mjera 1.2.2 Razvoj turističke ponude</i></p>
<p>Strateški cilj 2: Prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj</p>	<p>Strateški cilj 2: Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja</p> <p><i>Prioritet 2.1. Unaprijediti kvalitet obrazovanja i ponudu kulturnih sadržaja</i> <i>Mjera 2.1.1. Unaprijeđenje kulturno-sportskih sadržaja</i> <i>Mjera 2.1.2. Unaprijeđenje obrazovne infrastrukture</i></p> <p><i>Prioritet 2.2. Unaprijediti kvalitet sadržaja za ranjive kategorije</i> <i>Mjera 2.2.1. Razvoj infrastrukture i unapređenje uvjeta u pružanju kvalitetne skrbi za djecu, mlade i osobe s teškoćama u razvoju</i></p>
<p>Strateški cilj 3: Resursno efikasan i održivi razvoj</p>	<p>Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost</p> <p><i>Prioritet 1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju</i> <i>Mjera 1.1.1. Potpora ulaganjima</i> <i>Mjera 1.1.2. Razvoj poljoprivrede</i></p> <p><i>Prioritet 1.2. Razviti prepoznatljiv turistički sadržaj sa uređenom turističkom infrastrukturom</i> <i>Mjera 1.2.2. Razvoj turističke ponude</i></p>
<p>Strateški cilj 4: Efikasan razvoj infrastrukture</p>	<p>Strateški cilj 3: Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš</p> <p><i>Prioritet 3.1.: Podići razinu kvalitete komunalnih usluga</i> <i>Mjera 3.1.1. Izgradnja vodovodne infrastrukture</i> <i>Mjera 3.1.2. Izgradnja komunalne infrastrukture</i></p> <p><i>Prioritet 3.2. Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu</i></p>

	<p><i>i ojačati sustav zaštite i spašavanja</i></p> <p><i>Mjera 3.2.1. Uređenje urbanog dijela Grada</i></p> <p><i>Mjera 3.2.2. Uređenje ruralnog dijela Grada</i></p> <p><i>Mjera 3.2.3. Energetska učinkovitost</i></p>
STARTEGIJA RAZVOJA ZAPADNO HERCEGOVAČKE ŽUPANIJE (2021-2027)	
Strateški cilj 1: Ekonomski razvijena Županija	<p>Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost</p> <p><i>Prioritet 1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju</i></p> <p><i>Mjera 1.1.1. Potpora ulaganjima</i></p> <p><i>Mjera 1.1.2. Razvoj poljoprivrede</i></p> <p><i>Prioritet 1.2. Razviti prepoznatljiv turistički sadržaj sa uređenom turističkom infrastrukturom</i></p> <p><i>Mjera 1.2.2. Razvoj turističke ponude</i></p>
Strateški cilj 2: Društveno odgovorna Županija	<p>Strateški cilj 2: Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja</p> <p><i>Prioritet 2.1. Unaprijediti kvalitet obrazovanja i ponudu kulturnih sadržaja</i></p> <p><i>Mjera 2.1.1. Unapređenje kulturno-sportskih sadržaja</i></p> <p><i>Mjera 2.1.2. Unapređenje obrazovne infrastrukture</i></p> <p><i>Prioritet 2.2. Unaprijediti kvalitet sadržaja za ranjive kategorije</i></p> <p><i>Mjera 2.2.1 Razvoj infrastrukture i unapređenje uvjeta u pružanju kvalitetne skrbi za djecu, mlade i osobe s teškoćama u razvoju</i></p>
Strateški cilj 3: Učinkovito organizirana Županija	<p>Strateški cilj 3: Izgrađena komunalna infrastruktura uz zaštićen okoliš</p> <p><i>Prioritet 3.1. Podići razinu kvalitete komunalnih usluga</i></p> <p><i>Mjera 3.1.1. Izgradnja vodovodne infrastrukture</i></p> <p><i>Mjera 3.1.2. Izgradnja komunalne infrastrukture</i></p> <p><i>Prioritet 3.2. Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja</i></p> <p><i>Mjera 3.2.1. Uređenje urbanog dijela Grada</i></p> <p><i>Mjera 3.2.2. Uređenje ruralnog dijela Grada</i></p>
STARTEGIJA RURALNOG RAZVITKA ŽUPANIJE ZAPADNO HERCEGOVAČKE (2020-2030)	
Strateški cilj 1: Podizanje konkurentnosti poljoprivrede i ukupnog ruralnog razvitka	<p>Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost</p> <p><i>Prioritet 1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju</i></p> <p><i>Mjera 1.1.1. Potpora ulaganjima</i></p> <p><i>Mjera 1.1.2. Razvoj poljoprivrede</i></p> <p><i>Prioritet 1.2. Razviti prepoznatljiv turistički sadržaj sa uređenom turističkom infrastrukturom</i></p> <p><i>Mjera 1.2.2. Razvoj turističke ponude</i></p>
Strateški cilj 3: Postići uravnotežen teritorijalni razvoj ruralnih područja,	<p>Strateški cilj 3: Izgrađena komunalna infrastruktura uz zaštićen okoliš</p> <p><i>Prioritet 3.1. Podići razinu kvalitete komunalnih usluga</i></p>

<p>uključujući stvaranje i očuvanje radnih mjesta</p>	<p><i>Mjera 3.1.1. Izgradnja vodovodne infrastrukture</i> <i>Mjera 3.1.2. Izgradnja komunalne infrastrukture</i></p> <p><i>Prioritet 3.2. Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja</i> <i>Mjera 3.2.1. Uređenje urbanog dijela Grada</i> <i>Mjera 3.2.2. Uređenje ruralnog dijela Grada</i></p> <p>Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost</p> <p><i>Prioritet 1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju</i> <i>Mjera 1.1.1. Potpora ulaganjima</i> <i>Mjera 1.1.2. Razvoj poljoprivrede</i></p>
<p>STARTEGIJA RAZVITKA TURIZMA ŽUPANIJE ZAPADNO HERCEGOVAČKE (2020-2027)</p>	
<p>Strateški cilj 1: Unaprjeđenje uvjeta za razvoj turizma</p>	<p>Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost</p> <p><i>Prioritet 1.2. Razviti prepoznatljiv turistički sadržaj sa uređenom turističkom infrastrukturom</i> <i>Mjera 1.2.1. Zaštita kulturno povijesne baštine</i> <i>Mjera 1.2.2. Razvoj turističke ponude</i></p>
<p>Strateški cilj 2: Povećanje prihoda od turizma kroz unaprjeđenje postojećih i razvoja novih turističkih proizvoda</p>	<p>Strateški cilj 2: Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja</p> <p><i>Prioritet 2.1. Unaprijediti kvalitet obrazovanja i ponudu kulturnih sadržaja</i> <i>Mjera 2.1.1. Unapređenje kulturno-sportskih sadržaja</i></p>
<p>OKVIR ZA CILJEVE ODRŽIVOG RAZVOJA U BIH – SDG OKVIR</p>	
<p>Razvojni pravac: "Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom"</p>	<p>Strateški cilj 3: Izgrađena komunalna infrastruktura uz zaštićen okoliš</p> <p><i>Prioritet 3.1. Podići razinu kvalitete komunalnih usluga</i> <i>Prioritet 3.2. Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja</i></p>
<p>Razvojni pravac: "Pametna rast"</p>	<p>Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost</p> <p><i>Prioritet 1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju</i> <i>Prioritet 1.2. Razviti prepoznatljiv turistički sadržaj sa uređenom turističkom infrastrukturom</i></p>
<p>Razvojni pravac: "Socijalna uključenost – društvo jednakih mogućnosti"</p>	<p>Strateški cilj 2: Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja</p> <p><i>Prioritet 2.1. Unaprijediti kvalitet obrazovanja i ponudu kulturnih sadržaja</i> <i>Prioritet 2.2. Unaprijediti kvalitet sadržaja za ranjive kategorije</i></p>

6. Indikativni finansijski okvir

INDIKATIVNI FINANCIJSKI OKVIR ZA RAZDOBLJE VAŽENJA STRATEŠKOG DOKUMENTA					
Redni broj i oznaka	Struktura financiranja (u %)*	Ukupno (KM)	Proračun institucije (KM)	Ostali izvori	
				(KM)	Naziv potencijalnog izvora
1. Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost	32,98%	4.650.000	1.350.000	3.300.000	
1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju	13,12%	1.850.000	700.000	1.150.000	
1.1.1. Potpora ulaganjima	4,96	700.000	200.000	500.000	Županija, FBiH Ministarstvo RPO
1.1.2. Razvoj poljoprivrede	8,16	1.150.000	500.000	650.000	Županijsko ministarstvo gospodarstva, FbiH
1.1.2.1. Izgradnja zelene tržnice	1,06	150.000	150.000	0	JP Parkovi
1.2. Razviti prepoznatljiv turistički sadržaj sa uređenom turističkom infrastrukturom	19,86%	2.800.000	650.000	2.150.000	
1.2.1. Zaštita kulturno povijesne baštine	17,73%	2.500.000	500.000	2.000.000	INTERREG projekat
1.2.1.1. Revitalizacija Tvrđave Herceg Stjepana i izgradnja posjetiteljskog Centra Gračine	13,87%	1.956.444	293.466	1.662.978	INTERREG projekat
1.2.2. Razvoj turističke ponude	2,13%	300.000	150.000	150.000	Županija, EU, ostali donatori
2. Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja	7,45%	1.050.000	530.000	520.000	
2.1. Unaprijediti kvalitet obrazovanja i ponudu kulturnih sadržaja	6,88%	970.000	500.00	470.000	
2.1.1. Unapređenje kulturnih sadržaja	1,21%	170.000	100.000	70.000	Županija
2.1.1.1. Ljubuški outdoor festival	0,43%	60.000	0	60.000	JP Parkovi (30.000), Federalno min okoliša i turizma (30.000)
2.1.2. Unapređenje obrazovne infrastrukture	5,67%	800.000	400.000	400.000	Županija, Vlada RH
2.2. Unaprijediti kvalitet sadržaja za ranjive kategorije	0,57%	80.000	30.000	50.000	
2.2.1 Razvoj infrastrukture i unapređenje uvjeta u pružanju kvalitetne skrbi za djecu, mlade i osobe s teškoćama u razvoju	0,57%	80.000	30.000	50.000	Županija, Vlada RH, međunarodni donatori
3. Podignuta kvaliteta života	59,57%	8.400.000	2.150.000	6.250.000	

uz očuvan i zaštićen okoliš					
3.1. Podići razinu kvalitete komunalnih usluga	43,97%	6.200.000	1.200.000	5.000.000	
3.1.1. Izgradnja vodovodne infrastrukture	8,51%	1.200.000	200.000	1.000.000	JP Parkovi (dio)
<i>3.1.1.1. Izgradnja glavnog transportnog cjevovoda Studenci, Ligat Trseljevina</i>	<i>3,65%</i>	<i>515.000</i>	<i>200.000</i>	<i>315.000</i>	JP Parkovi (dio)
3.1.2. Izgradnja komunalne infrastrukture	35,46%	5.000.000	1.000.000	4.000.000	Javno poduzeće Autoceste Federacije
<i>3.1.2.1. Nastavak izgradnje zapadne obilaznice</i>	<i>24,82%</i>	<i>3.500.000</i>	<i>1.000.000</i>	<i>2.500.000</i>	Javno poduzeće Autoceste Federacije
<i>3.1.2.2. Izgradnja sustava javne odvodnje</i>	<i>11,35%</i>	<i>1.600.000</i>	<i>320.000</i>	<i>1.280.000</i>	Hrvatske vode, JP Parkovi
3.2. Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja	15,60%	2.200.000	950.000	1.250.000	
3.2.1. Uređenje urbanog dijela Grada	7,09%	1.000.000	500.000	500.000	Županija, FBiH, Međunarodne organizacije
<i>3.2.1.1. Izrada regulacijskog plana Duhanske stanice</i>	<i>0,32%</i>	<i>45.000</i>	<i>45.000</i>	<i>0</i>	Proračun grada Ljubuškog
3.2.2. Uređenje ruralnog dijela Grada	3,55%	500.000	250.000	250.000	Županija, međunarodne organizacije
3.2.3. Energetska učinkovitost	4,96%	700.000	200.000	500.000	Županija, FBiH Fond za okoliš, Međunarodne organizacije
Ukupno iz strateškog dokumenta**	100%	14.100.000	4.030.000	10.070.000	
PREGLED PO IZVORIMA (iznosi u KM i postotci)					
Budžetska sredstva		Kreditna sredstva	Sredstva EU	Ostale donacije	
4.030.000 KM		0 KM	1.662.978 KM	8.307.022 KM	
28,58%		0%	11,79%	59,63%	

* Struktura učešća financiranja (u %) prioriteta i strateških ciljeva u ukupnom iznosu financiranja strateškog dokumenta.

** Struktura financiranja po izvorima financiranja.

7. Okvir za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije razvoja

Plan organizacijskih i institucionalnih kapaciteta za uspješnu implementaciju Strategije izrađen je na osnovu zaključaka koji su proizašli kao rezultat analize koju je proveo Gradski razvojni tim u okviru procesa revizije Strategije razvoja, a na bazi preporuka srednjoročne evaluacije razvojne Strategije Grada Ljubuškog.

Pregled postojećih kapaciteta za implementaciju strategije

Kao rezultat tehničke potpore koju je ILDP pružio Gradu Ljubuškom, a u cilju jačanja funkcije upravljanja razvojem, u ožujku 2017. godine donesen je novi Pravilnik o unutarnjem ustrojstvu Jedininstvenog općinskog tijela uprave općine Ljubuški (Pravilnik) u kojem su definirani poslovi koji se tiču upravljanja razvojem. Jedinica za razvoj (JURA) uspostavljena je u okviru Stručne službe za poslove gradonačelnika (stručna služba).

U okviru Stručne službe je jedno radno mjesto koja se direktno odnosi na upravljanje razvojem, odnosno potporu realizaciji strategije, a to je Stručni savjetnik za razvojne projekte. Ovo radno mjesto je popunjeno. Kroz Pravilnik je predviđeno i radno mjesto Stručnog suradnika za ekonomski razvoj čije bi dužnosti bile da se bavi poslovima razvoja programa Grada, posebno u dijelu gospodarstva, ali i da radi na pripremi i provedbi projekata. Ovo radno mjesto nije popunjeno.

Imajući u vidu gore navedeno, jedna je osoba u Gradu koja je zadužena za sve poslove vezane za procese izrade i provedbe gradske strategije razvoja, i ta osoba zajedno uz podršku drugih gradskih službi obavlja slijedeće poslove:

- Pokreće procese izrade, implementacije i praćenja, te ocjene učinka implementacije strategije razvoja Grada,
- Pokreće proces izrade trogodišnjeg plana implementacije strategije (1+2),
- Pokreće pripremu i izradu godišnjeg plana rada JURA,
- Vodi evidencije, podatke i analize povezane sa poslovima upravljanja razvojem i svakim pojedinačnim projektom koji se implementira u sklopu strategije, te od istih pripremaju neophodna periodična izvješća kao i godišnje izvješće o realizaciji strategije,
- Aktivno radi na praćenju javnih poziva i pripremi projektnih prijedloga za sufinansiranje projekata iz Strategije razvoja.

U sklopu unutarnjeg ustrojstva Grada nalazi se pet Gradskih službi koje po potrebi pružaju potporu u procesima upravljanja razvojem, ali kroz Pravilnik o unutarnjoj organizaciji nisu u potpunosti predviđene uspravne i vodoravne poveznice između JURA-e i gradskih službi. Kroz Pravilnik ova veza je najizraženija sa Službom za gospodarstvo. Kada govorimo o zakonodavnoj vlasti Gradsko vijeće je putem Predsjednika Gradskog vijeća povremeno uključeno u procese upravljanja razvojem, najviše kroz privlačenje vanjskih sredstava za realizaciju značajnih projekata i proces revidiranja strategije. Gradsko vijeće razmatra Izvješće o realizaciji strateških dokumenata Grada, uključujući i Revidiranu integriranu Strategiju razvoja kao vodeći strateški dokument koji je osnova za kreiranje i usvajanje svih ostalih razvojnih politika Grada.

Potrebe za unaprjeđenjem pristupa upravljanju razvojem

U proteklom srednjoročnom razdoblju međusobna komunikacija i razmjena informacija i iskustava vezanih za Strategiju između pojedinih gradskih službi je bila na zadovoljavajućoj razini.

U gradskoj upravi grada Ljubuškog trenutno je u pripremi izrada novog pravilnika o sistematizaciji radnih mjesta u okviru koje će se osnovati Odjel za investicije i razvojne projekte i samim time će se ojačati kapaciteti grada Ljubuškog u smislu planiranja razvoja, upravljanja razvojem.

Finalno vrednovanje implementacije revidirane strategije razvoja izvršit će se sa istekom sedmogodišnjeg razvojnog razdoblja, što se poklapa sa konačnim vrednovanjem implementacije strategije (2027). Konačno vrednovanje će poslužiti i kao podloga za novi ciklus strateškog planiranja.

Pregled osnovnih aktivnosti i odgovornosti za implementaciju Revidirane strategije razvoja Grada Ljubuškog

Aktivnosti^(*)	Nadležnost
Priprema/ažuriranje Kalendara aktivnosti Jedinice za upravljanje razvojnim aktivnostima (JURA-e)	Inicijator i vlasnik procesa: Stručna služba za poslove gradonačelnika do uspostavljanja Odjela za investicije i razvojne projekte Nositelji i sudionici procesa: Stručni savjetnik za razvojne projekte
Definiranje prioriteta na osnovu strateško-programskih dokumenata za naredni 1+2 planski ciklus	Inicijator i vlasnik procesa: Stručna služba za poslove gradonačelnika do uspostavljanja Odjela za investicije i razvojne projekte (zajedno sa Kabinetom gradonačelnika) Nositelji i sudionici u procesu: Šefovi nadležnih gradskih službi; Kolegij gradonačelnika
Priprema trogodišnjih/godišnjih planova rada službi, uključujući projekte iz strategije razvoja i vezane redovne aktivnosti	Inicijator i vlasnik procesa: Šefovi nadležnih gradskih službi Nositelji i sudionici u procesu: Rukovoditelj Odsjeka za investicije i razvojne projekte
Izrada Trogodišnjeg/Godišnjeg plana rada gradske uprave	Inicijator i vlasnik procesa: Stručna služba za poslove gradonačelnika do uspostavljanja Odjela za investicije i razvojne projekte Nositelji i sudionici u procesu: Kolegij gradonačelnika
Uključivanje strateških projekata i aktivnosti u plan Proračuna (<u>za narednu godinu</u>)	Inicijator i vlasnik procesa: Šef Službe za financije Nositelji i sudionici procesa: Šef Odsjeka za investicije i razvojne projekte -e; Kolegij gradonačelnika
Usklađivanje trogodišnjih/godišnjih planova rada službi i Trogodišnjeg/Godišnjeg plana rada gradske uprave sa usvojenim Proračunom (<u>za narednu godinu</u>)	Inicijator i vlasnik procesa: Stručna služba za poslove gradonačelnika do uspostavljanja Odjela za investicije i razvojne projekte (zajedno sa Kabinetom gradonačelnika) Nositelji i sudionici procesa: Šefovi nadležnih službi; Kolegij gradonačelnika
Usvajanje Godišnjeg plana rada gradske uprave (<u>za narednu godinu</u>)	Inicijator i vlasnik procesa: Gradonačelnik Nosioci i učesnici u procesu: Gradsko vijeće
Razrada projekata iz Godišnjeg plana rada JLS	Inicijator i vlasnik procesa: Stručna služba za poslove gradonačelnika do uspostavljanja Odjela za investicije i razvojne projekte Nositelji i sudionici procesa: Stručna služba za poslove gradonačelnika, Nadležne gradske službe
Praćenje i privlačenje eksternih izvora	Inicijator i vlasnik procesa: Šef Odsjeka za investicije i razvojne

financiranja projekata	projekte Nositelji i sudionici procesa: Stručna služba za poslove Gradonačelnika
Praćenje provođenja Godišnjeg plana rada gradske uprave i ostvarenja strateških i sektorskih ciljeva	Inicijator i vlasnik procesa: Stručna služba za poslove gradonačelnika do uspostavljanja Odjela za investicije i razvojne projekte Nositelji i sudionici procesa: Stručna služba za poslove gradonačelnika
Izrada i razmatranje polugodišnjih izvještaja o realizaciji planova rada gradske uprave	Inicijator i vlasnik procesa: Rukovoditelji gradskih službi, Stručna služba za poslove gradonačelnika do uspostavljanja Odjela za investicije i razvojne projekte Nositelji i sudionici procesa: Kolegij gradonačelnika; Rukovoditelj JURA-e
Izrada godišnjih izvještaja o radu gradskih službi	Inicijator i vlasnik procesa: Rukovoditelji gradskih službi Nositelji i sudionici procesa: Kolegij gradonačelnika; Stručna služba za poslove gradonačelnika
Uključivanje Partnerske grupe u praćenje provođenja strategije lokalnog razvoja	Inicijator i vlasnik procesa: Stručna služba za poslove gradonačelnika do uspostavljanja Odjela za investicije i razvojne projekte Nositelji i sudionici u procesu: Stručna služba za poslove gradonačelnika; Partnerska grupa
Priprema i razmatranje Izvješća o razvoju (za prethodnu godinu)	Inicijator i vlasnik procesa: Rukovoditelj JURA-e Nositelji i sudionici u procesu: Stručna služba za poslove gradonačelnika; Šefovi gradskih službi
Priprema i razmatranje Godišnjeg izvješća o radu gradske uprave (za prethodnu godinu)	Inicijator i vlasnik procesa: Stručna služba za poslove gradonačelnika do uspostavljanja Odjela za investicije i razvojne projekte (zajedno sa Stručnom službom za poslove Gradonačelnika) Nositelji i sudionici procesa: Šefovi gradskih službi; Stručna služba za poslove gradonačelnika,
Usvajanje i objavljivanje Izvješća o razvoju (za prethodnu godinu)	Inicijator i vlasnik procesa: Gradonačelnik Nositelji i sudionici procesa: Gradsko vijeće
Usvajanje i objavljivanje Godišnjeg izvješća o radu grada (za prethodnu godinu)	Inicijator i vlasnik procesa: Gradonačelnik Nositelji i sudionici procesa: Gradsko vijeće
Ostale važne aktivnosti: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Redovno ažuriranje web stranice JLS u domenu informacija koje se odnose na razvojne aktivnosti ▪ Redovni kontakti sa višim razinama vlasti ▪ Uspostavljanje i unaprjeđenje međugradske suradnje ▪ Pokretanje procesa finalne evaluacije strategije razvoja 	Inicijator i vlasnik procesa: Rukovoditelj JURA-e Nositelji i sudionici: Stručna služba za poslove gradonačelnika

*Rokovi će se korigirati stupanjem na snagu relevantnih uredbi koje proizlaze iz Zakona o razvojnom planiranju Federacije BiH

8. Prilozi

8.1 Sažeti pregled strategije razvoja

Redni broj i oznaka	NAZIV	INDIKATORI I FINANCIJSKI IZVORI		
1. Strateški cilj	Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost	Indikatori strateškog cilja	Polazne vrijednosti indikatora (2019)	Ciljne vrijednosti indikatora (2027)
		Broj zaposlenih	4.713	4.948
		Broj nezaposlenih	2.574	2.445
		Visina poreznih prihoda Grada	6.700.088	7.370.096
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		1.350.000	3.300.000	4.650.000
1.1. Prioritet	Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj aktivnih gospodarskih subjekata	297	326
		Broj poslovnih subjekata u gospodarskoj zoni Zviriči	1	5
		Prihod od poljoprivredne proizvodnje u KM na godišnjoj razini	40.000	42.000
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		1.850.000	700.000	1.150.000
1.1.1. Mjera	Potpora ulaganjima	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora (2019)	Ciljne vrijednosti (2027)
		Dužina izgrađene vodovodne mreže u m	250	750
		Dodijeljena poticajna sredstva za žene poduzetnice (iznos iz proračuna) u KM	33.000	50.000
		Dužina izgrađene cestovne infrastrukture u poslovnim zonama u m ²	500	1500
		Uspostavljen model upravljanja poslovnom zonom	NE	DA
		Uspostavljena digitalna tržnice za prodaju poljoprivrednih proizvoda	NE	DA

		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		200.000	500.000	700.000
1.1.2. Mjera	Razvoj poljoprivrede	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Dužina rekonstruiranog vodonatopnog kanala u m	1.400m	2.500m
		Dužina uređenih poljskih puteva u m	500m	1.500m
		Razvijen poljoprivredni katastar	NE	DA
		Iznos poticajnih sredstava za poljoprivrednu proizvodnju iz Proračuna Grada u KM	200.000	500.000
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		500.000	650.000	1.150.000
1.2. Prioritet	Razviti prepoznatljiv turistički sadržaja sa uređenom turističkom infrastrukturom	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj noćenja godišnje (procjena)	1.000,00	5000
		Broj turističkih posjeta godišnje	400.000	440.000
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		650.000	2.150.000	2.800.000
1.2.1. Mjera	Zaštita kulturno povijesne baštine	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Broj razvijenih prirodnih i kulturnih dobara	0	1
		Broj razvijenih turističkih objekata	0	2
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		500.000	2.000.000	2.500.000
1.2.2. Mjera	Razvoj turističke ponude	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Dužina opremljenih biciklističkih staza u km	0	15
		Broj turističkih sajмова na kojima je Grad učestvovao	0	10
		Broj uređenih i obilježenih biciklističkih ruta i staza	0	8

		Broj izrađenih autohtoni suveniri od strane Turističke zajednice	0	1
		Broj revitaliziranih turističkih ruta-vinska cesta	0	1
		Broj dodijeljenih poticaja za OPG-ove s turističkom ponudom	0	50
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		150.000	150.000	300.000
2. Strateški cilj	Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja	Indikatori strateškog cilja	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Migracijski saldo Grada Ljubuški	154	138
		Indeks razvijenosti Grada	0,86	0,90
		Postotak stanovnika zadovoljnost društvenim ulugama na području Grada	0	90%
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		530.000	520.000	1.050.000
2.1. Prioritet	Unaprijediti kvalitet obrazovanja i ponudu kulturnih sadržaja	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Prosječna ocjena učenika u ciljnim školama	4 u SŠ i 4 i OŠ	4,5 u SŠ i iznad 4 u OŠ
		Godišnji broj posjetitelja kulturnih sadržaja mjeren brojem ulatnica	1200	2000
		Broj međunarodnih sportskih outdoor manifestacija godišnje	2	3
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		500.000	470.000	970.000
2.1.1. Mjera	Unaprjeđenje kulturno-sportskih sadržaja	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Broj manifestacija iz oblasti kulture godišnje	20	25
		Broj ukupno održanih utrka (biciklizam,	18	62

		paraglajding i sl.) za odrasle		
		Broj ukupno održanih dječjih biciklističkih utrka	0	7
		Broj ukupno održanih kulturno – sportskih radionica	0	20
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		100.000	70.000	170.000
2.1.2. Mjera	Unapređenje obrazovne infrastrukture	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Broj objekata za športske aktivnosti	1	2
		Broj rekonstruiranih školskih objekata	0	2
		Ukupan broj godišnjih analiza potreba tržišta rada i obrazovnog kadra	0	7 (1 svake god.)
		Broj opremljenih kabineta u srednjim školama	1	6
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		400.000	400.000	800.000
2.2. Prioritet	Unaprjediti kvalitet sadržaja za ranjive kategorije	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj osoba s teškoćama u razvoju koji učestvuju u rehabilitacijskim sadržajima	65	80
		Broj usluga / terapija koje pružaju djelatnici u rehabilitacijskom centru	7	14
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		30.000	50.000	80.000
2.2.1. Mjera	Razvoj infrastrukture i unapređenje uvjeta u pružanju kvalitetna skrbi za djecu, mlade i osobe s teškoćama u razvoju	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Izgrađen polivalentni teren	Ne	Da
		Uređen vanjski parter	Ne	Da

		Broj održanih kreativnih radionica	0	5
		Broj obuka na kojima su sudjelovali djelatnici JU	4	10
		Obučeni djelatnici Edukacijsko-rehabilitacijskog centra	0	7
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		30.000	50.000	80.000
3. Strateški cilj	Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš	Indikatori strateškog cilja	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj priključaka na kanalizacionu mrežu	2.152	2.600
		Broj pretplatnika računa za vodu	6.150	6.450
		Količina recikliranog otpada u t	410	490
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.150.000	6.250.000	8.400.00
3.1. Prioritet	Podići razinu kvalitete komunalnih usluga	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		% stanovništva priključen na kanalizaciju	28%	40%
		% stanovništva priključen na vodovod	85%	95%
		Broj preduzeća u kojima su postavljeni kontejneri za razdvajanje otpada za reciklažu	87	100
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		1.200.000	5.000.000	6.200.000
3.1.1. Mjera	Izgradnja vodovodne infrastrukture	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Dužina novoizgrađene vodovodne mreže u km	390	490
		Uspostavljen objekt vodospreme	NE	DA
		Broj novoizgrađenih crpnih stanica	2	7
		Broj rekonstruisanih crpnih stanica	3	8
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		200.000	1.000.000	1.200.000

3.1.2. Mjera	Izgradnja komunalne infrastrukture	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Dužina kanalizacijske mreže u km	15,9	25
		Dužina položenih kolektorskih cijevi i cijevi spojene na kolektorski sustav u km	10	70
		Dužina uređene zapadne obilaznice u km	3	7
		Izrađen i u funkciji objekt za dehidraciju mulja	NE	DA
		Broj komitenata preduzeća za odvoz otpada	4000	4600
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		1.000.000	4.000.000	5.000.000
3.2. Prioritet	Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Prihodi od naplate parkinga na godišnjoj razini u KM	115.118,49	126.630,00
		Protočnost lokalnih prometnica u %	70%	75%
		Godišnji troškovi grijanja u KM	200.000	160.000
		Troškovi održavanja javne rasvjete na godišnjoj razini u KM	200.000	180.000
		Nivo investicija u sustav zaštite i spašavanja u KM	50.000	250.000
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		950.000	1.250.000	2.200.000
3.2.1. Mjera	Uređenje urbanog dijela Grada	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Broj parking mjesta	220	370
		Dužina uređenih nogostupa u m	1000	2000
		Dužina uređenih lokalnih cesta i ulica u km	1700	2500
		Broj obučanih članova DVD-a	9	12
		Broj novonabavljenih vozila za DVD	2	4
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		500.000	500.000	1.000.000

3.2.2. Mjera	Uređenje ruralnog dijela Grada	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Dužina rekonstruiranih nerazvrstanih cesta u km	5	22
		Dužina rekonstruiranih lokalnih cesta u km	20	80
		Broj izgrađenih autobusnih stajališta	2	10
		Broj obnovljenih domova kulture u MZ-ma	1	11
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		250.000	250.000	500.000
3.2.3. Mjera	Energetska učinkovitost	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Broj izrađenih studija izvodljivosti energetske efikasnosti	0	1
		Udio javnih zgrada na području Grada Ljubuškog u kojima je realizirano utopljanje s ciljem povećanja energetske učinkovitosti u odnosu na ukupan broj javnih zgrada	20%	80%
		Iznos poticaja za uvođenje energetske učinkovitosti u privatnim objektima u KM	0	200.000
		Ukupan broj LED svjetiljki u sustavu javne rasvjete na području Grada	0	400
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		200.000	500.000	700.000

8.2 Detaljan pregled mjera

Strateški cilj 1: Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost

Veza sa strateškim ciljem	1. Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost		
Prioritet	1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju		
Naziv mjere	1.1.1. Potpora ulaganjima		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Realizacijom ove mjere kroz navedene projekte te projektne i druge aktivnosti unaprijedit će se investicijska klima i razvoj poduzetništva u Gradu Ljubuškom u svrhu privlačenja investitora, još boljeg i kvalitetnijeg razvoja poljoprivrede, razvoj ženskog poduzetništva koje je iznimno razvijeno u Gradu Ljubuškom.</p> <p>Okvirna područja djelovanja su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja vodovodne i cestovne infrastrukture u PZ Zvirici • Uspostava modela upravljanja poslovnom infrastrukturom u cilju privlačenja novih investicija • Žensko poduzetništvo • Izgradnja vodovoda tehničke infrastrukture u PZ Mostarska Vrata • Uspostava digitalne tržnice za prodaju poljoprivrednih proizvoda • Unapređenje mrežne infrastrukture na području grada Ljubuškog 		
Ključni strateški projekti		Očekivani krajnji rezultat projekta	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti	Ciljne Vrijednosti
	Dužina izgrađene vodovodne mreže u m	250	750
	Uspostavljen model upravljanja poslovnom zonom	NE	DA
	Uspostavljena digitalna tržnice za prodaju poljoprivrednih proizvoda	NE	DA
	Dodijeljena poticajna sredstva za žene poduzetnice (iznos iz proračuna) u KM	33.000	50.000
Dužina izgrađene cestovne infrastrukture u poslovnim zonama u m ²	50	1500	
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Očekuje se da će mjera 1.1. Potpora ulaganjima doprinijeti razvoju gospodarstva, stvaranju novih radnih mjesta i unapređenju investicija u Gradu Ljubuškom.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima	Iznos: 700.000,00 Proračun Grada 200.000,00		

financiranja	Vanjski izvori 500.000,00
Razdoblje implementacije mjere	2021-2027. godine
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Grad Ljubuški
Nositelji mjere	Služba za gospodarstvo i financije
Ciljne grupe	Privrednici, investitori, nezaposleni, građani Grada Ljubuški

Veza sa strateškim ciljem	1. Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost	
Prioritet	1.1. Privući nova ulaganja u gospodarstvo i poljoprivrednu proizvodnju	
Naziv mjere	1.1.2. Razvoj poljoprivrede	
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Grad Ljubuški je u prethodnom razdoblju izdvojio značajna sredstva za razvoj poljoprivrede, budući da je poljoprivreda jedan od ključnih fokusa Grada Ljubuškog. Jedan od takvih projekata je Izgradnja sabirno distribucijskog centra za poljoprivredu koji je smješten u Poslovnoj zoni Zvirici. Realiziran je u okviru IFAD programa, u okviru istog programa dodijeljeno je 76 platenika članovima poljoprivredne Zadruga Plodovi zemlje. Sufinancirana je proljetna i jesenska sjetva uz pomoć Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. U narednom razdoblju realizacije Strategije i dalje će se intenzivno raditi na razvoju poljoprivredne proizvodnje.</p> <p>Ključni strateški projekat: „Izgradnja zelene tržnice“ - Grad Ljubuški je za realizaciju ovog projekta izradio projektnu dokumentaciju. Realizacijom ovog projekta svi prodavači voća, ogrjeva drva i ostalog biti će locirani na jednom mjestu. Projektom je predviđena izgradnja dvadeset parkirališnih mjesta za kamione i 46 za osobna vozila. Na tržnicu će se nastaviti park. Ukupna vrijednost ovog projekta iznosi 150.000 KM.</p> <p>Okvirna područja djelovanja su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sanacija i uređenje poljskih putova • Izvođenje radova na sanaciji kanala za natapanje • Sanacija i održavanje vodonapnog sustava • Razvoj poljoprivrednih katastarskih za pojedine kulture • Poticaj za razvoj poljoprivredne proizvodnje • Promocija regije, razvoj poljoprivrede i marketinga vina od autohtonih sorti • Obnova i rekonstrukcija vodonapnog kanala Klobuk Vojnici • Poticajna sredstva za razvoj plateničke proizvodnje i za proljetnu i jesensku sjetvu 	
Ključni strateški projekti	Izgradnja zelene tržnice	<p>Očekivani krajnji rezultat projekta</p> <p>Krajnji rezultat: Min. 8 korisnika potpisalo ugovore o zakupu stolova</p> <p>Izlazni rezultat: Uređen i</p>

		funkcionalan prostor pijace sa obezbjeđenim parking mjestima	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne Vrijednosti	Ciljne Vrijednosti
	Dužina rekonstruiranog vodonatopnog kanala u m	1400	2500
	Dužina uređenih poljskih puteva u m	500	1500
	Razvijen poljoprivredni katastar	NE	DA
	Iznos poticajnih sredstava za poljoprivrenu proizvodnju iz Proračuna Grada u KM	200.000	500.000
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Realizacijom ovih mjera doprinijet će se poboljšanju razvoja poljoprivrede, povećanju prihoda osoba koje se bave poljoprivrednom proizvodnjom.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 1.150.000,00 KM Grad 500.000,00 KM Vanjski izvori: 650.000,00 KM		
Razdoblje implementacije mjere	2021-2027. godine		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Grad Ljubuški		
Nositelji mjere	Služba za gospodarstvo i financije		
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači. Udruge proizvođača i kućanstva.		

Veza sa strateškim ciljem	1. Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost
Prioritet	1.2. Razviti prepoznatljiv turistički sadržaj sa uređenom turističkom infrastrukturom
Naziv mjere	1.2.1. Zaštita kulturno povijesne baštine
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	<p>Mjerom će se kroz projektne aktivnosti unaprijediti turistička ponuda Grada Ljubuškog. Grad Ljubuški je dosta pažnje posvetio razvoju i unaprjeđenju turističke infrastrukture u svrhu privlačenja turista i korištenja prirodnih, kulturnih i turističkih potencijala. Realizacijom projekata zaštite kulturno povjesne baštine, revitalizirat će se Tvrđava Herceg Stjepana na način da će se izvršiti konzervacija i restauracija iste i samim time omogućit će se stavljanje u funkciju ovog iznimnog turističkog potencijala.</p> <p>Okvirna područja djelovanja su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Revitalizacija ključnih turističkih kapaciteta uključujući i arheološki centar Gračine • Uređenje arheoloških nalazišta i očuvanje lokaliteta kulturno

	povijesne baštine		
	<p>Ključni strateški projekat „Revitalizacija Tvrđave Herceg Stjepana i izgradnja posjetiteljskog Centra Gračine“ omogućava konzerviranje i restauriranje Tvrđave čime će biti uvrštena u turističku ponudu Grada Ljubuškog. Posjetiteljski Centar na Gračinama bit će izgrađen i obnovljen i također uvršten u turističku ponudu Grada Ljubuškog. Implementacija ovog projekta je započela u listopadu 2020. godine i financira se u okviru INTERREG IPA programa. Ukupna vrijednost projekta je 1.956.444 KM. Od čega je 15 % sufinanciranje Grada Ljubuškog.</p>		
Ključni strateški projekti	Revitalizacija Tvrđave Herceg Stjepana i izgradnja posjetiteljskog Centra Gračine	Očekivani krajnji rezultat projekta	
		<p>Krajnji rezultat: Do kraja 2027. godine Tvrđava Herceg Stjepana posjetiteljski centar Gračine uključeni u turističku ponudu Ljubuškog.</p> <p>Izlazni rezultat: Sanirana i konzervirana Kula</p>	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne Vrijednosti	Ciljne Vrijednosti
	Broj razvijenih prirodnih i kulturnih dobara	0	1
	Broj razvijenih turističkih objekata	0	2
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Očekuje se da će Mjera 1.2.1. Zaštita kulturno povijesne baštine doprinijeti razvoju turističke ponude Grada Ljubuškog čime će se povećati broj registriranih turističkih posjeta i broj noćenja		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 2.500.000,00 Proračun grada: 500.000,00 IPA sredstva: 2.000.000,00		
Razdoblje implementacije mjere	2021-2027. godine		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Grad Ljubuški		
Nositelji mjere	Služba za gospodarstvo i financije		
Ciljne grupe	Turisti, građani Grada Ljubuškog		

Veza sa strateškim ciljem	1. Razvijeno gospodarstvo i povećana zaposlenost
Prioritet	1.2. Razviti prepoznatljiv turistički sadržaj sa uređenom turističkom infrastrukturom
Naziv mjere	1.2.2. Razvoj turističke ponude

Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Realizacijom aktivnosti u okviru mjere planira se proširiti turistička ponuda Grada Ljubuškog, raditi na promociji turizma te podršci razvoja OPG-ova iz oblasti ruralnog turizma, a sve u cilju razvoja prepoznatljivog turističkog sadržaja grada, te povećanja broja turista.</p> <p>Okvirna područja djelovanja su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Proširenje turističke ponude na Kravicama • Unaprjeđenje sustava biciklističkih i pješačkih staza na širem području Grada Ljubuškog • Promocija turističkih potencijala Grada • Unaprjeđenje turističke ponude putem izrade autohtonih suvenira • Revitalizacija projekta „Vinska cesta Hercegovine“ na području Grada Ljubuškog • Poticanje razvoja OPG-a u ruralnom turizmu 								
Ključni strateški projekti	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 60%;"></td> <td colspan="2" style="text-align: right;">Očekivani krajnji rezultat projekta</td> </tr> <tr> <td style="height: 30px;"></td> <td colspan="2"></td> </tr> </table>				Očekivani krajnji rezultat projekta				
	Očekivani krajnji rezultat projekta								
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne Vrijednosti	Ciljne Vrijednosti						
	Dužina opremljenih biciklističkih staza u km	0	15						
	Broj turističkih sajmovi na kojima je Grad učestvovao	0	10						
	Broj uređenih i obilježenih biciklističkih ruta i staza	0	8						
	Broj izrađenih autohtoni suveniri od strane Turističke zajednice	0	1						
	Broj revitaliziranih turističkih ruta-vinska cesta	0	1						
	Broj dodijeljenih poticaja za OPG-ove s turističkom ponudom	0	50						
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	<p>Iznos: 300.000,00</p> <p>Proračun Grada: 150.000,00</p> <p>Vanjski izvori: 150.000,00</p>								
Razdoblje implementacije mjere	<p>2021-2027. godine</p>								
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	<p>Grad Ljubuški</p>								
Nositelji mjere	<p>Služba za gospodarstvo i financije</p>								
Ciljne grupe	<p>Turisti, građani, poljoprivrednici</p>								

Strateški cilj 2: Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja

Veza sa strateškim ciljem	2. Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja	
Prioritet	2.1. Unaprijediti kvalitet obrazovanja i ponudu kulturnih sadržaja	
Naziv mjere	2.1.1. Unapređenje kulturno-sportskih sadržaja	
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Grad Ljubuški obiluje bogatom kulturnom i kreativnom scenom. U ljetnim vremenima Grad Ljubuški posjeti velik broj turista i ljudi iz dijaspore stoga bi ovi događaji obogatili turističku ponudu Grada Ljubuškog.</p> <p>Mjerom će se kroz projektne aktivnosti unaprijediti kulturni i športski život u Gradu Ljubuškom. 2019. godine prvi put je organizirano Ljubuško kulturno ljetno i naišlo je na zaista dobar odaziv među građanima i turistima. Grad Ljubuški obiluje kulturnom i kreativnom scenom, i većinom se ova događanja odvijaju u ljetnom razdoblju kada Ljubuški posjeti velik broj turista. Na području Grada Ljubuškog postoji paragliding klub, biciklistički klub i razne druge udruge koje svojim aktivnostima promoviraju kulturne i prirodne ljepote Grada Ljubuškog. Cilj je stvaranje novih turističkih proizvoda kroz promociju svih oblika turizma.</p> <p>Ključni strateški projekat je Ljubuški outdoor festival koji se trebao održati 2020. godine, ali je otkazan zbog pandemije COVID-19.</p> <p>Ljubuški Outdoor Festival u cjelini čini skup sportsko-rekreativnih aktivnosti kojim će se povezati i revitalizirati razasuta kulturno-povijesna i prirodna baština duž natjecateljskih ruta. Paragliding natjecanje, trkačke, biciklističke i trail staze povezuje rijeka Trebižat koja pored svog hidrološkog potencijala baštini i dva prirodna bisera: vodopade Kravicu i Koćušu. Ruta povezuje i nacionalne spomenike kulture, rimski vojni logor na Gračinama i tvrđavu Herceg Stjepana Kosače koje predstavljaju posebno bogatstvo ovog festivala. Festival će nizom predavanja promovirati sportski i zdrav način života u prirodnom okruženju. Također, sva udruženja koja se bave sportsko-rekreativnim aktivnostima na otvorenom imat će priliku prezentirati svoje aktivnosti za vrijeme trajanja festivala na vodopadu Kravica. Ova inovativna i jedinstvena manifestacija u BiH zasigurno će biti značajan poticaj za razvoj i promociju aktivnog destinacijskog turizma u Ljubuškom kraju, ali i ostalim sredinama u regiji za razvoj sličnih. Vrijednost projekta je 60.000,00 KM, a financirat će se dijelom od strane Federalnog ministarstva okoliša i turizma (30.000,00 KM), a ostatak od strane JP „Parkovi“.</p> <p>Okvirna područja djelovanja su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Organizacija kulturnih događaja, radionca i manifestacija u cilju obogaćivanja kulturne scene Grada • Organizacija sportskih manifestacija koja stavljaju fokus na outdoor discipline u cilju obogaćivanja sportskog života Grada • Organizacija i promocija međunarodnih sporskih događaja u cilju povećanja turističke ponude Grada 	
Ključni strateški projekti	Ljubuški outdoor festival	<p>Očekivani krajnji rezultat projekta</p> <p>Do kraja 2027. godine Outdoor festival uključen u listu tradicionalnih manifestacija koje se</p>

		održavaju svake godine Izlazni rezultat: Outdoor festival okuplja učesnike iz najmanje 30 zemalja	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti	Ciljne Vrijednosti
	Broj manifestacija iz oblasti kulture godišnje	20	25
	Broj ukupno održanih utrka (biciklizam, paraglajding i sl.) za odrasle	18	62
	Broj ukupno održanih dječjih biciklističkih utrka	0	7
	Broj ukupno održanih kulturno – sportskih radionica	0	20
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Realizacija ove mjere doprinjet će ponudi kulturnih i sportskih sadržaja Grada, a samim time i ostvarenju strateškog cilja iz oblasti društvenog razvoja. Također, realizacija mjere će imati efekte na razvoj turizma, turističke ponude i povećanje prihoda od ove grane privredne djelatnosti.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 170.000,00 Proračun Grada: 100.000,00 Vanjski izvori: 70.000,00		
Razdoblje implementacije mjere	2021-2027. godine		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Grad Ljubuški		
Nositelji mjere	Služba za društvene djelatnosti		
Ciljne grupe	Stanovnici Grada Ljubuškog, ali i svi zaljubljenici u kvalitetan sportcki i kulturni sadržaj u BiH i regionu		

Veza sa strateškim ciljem	2. Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja
Prioritet	2.1. Unaprijediti kvalitet obrazovanja i ponudu kulturnih sadržaja
Naziv mjere	2.1.2. Unapređenje obrazovne infrastrukture
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjerom će se kroz projekte i projektne aktivnosti te druge aktivnosti unaprijediti kvaliteta obrazovanja, kulturni i socijalni sadržaj u Gradu Ljubuškom. Realizacija mjere osigurat će završetak radova u Gimnaziji Ljubuški, te godišnju analizu potreba tržišta rada za obrazovnim kadrom. Grad Ljubuški je za navedene infrastrukturne radove izradio Glavne projekte. Okvirna područja djelovanja su:

	<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja školske infrastrukture • Izgradnja i opremanje kabineta za rad i učenje u srednjoškolskom centru • Godišnja analiza potreba tržišta rada i obrazovnog kadra 		
Ključni strateški projekti			Očekivani krajnji rezultat projekta
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti	Ciljne Vrijednosti
	Broj objekata za športske aktivnosti	1	2
	Broj rekonstruiranih školskih objekata	0	2
	Broj godišnjih analiza potreba tržišta rada i obrazovnog kadra	0	7 (1 svak god.)
	Broj opremljenih kabineta u srednjim školama	1	6
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojem obrazovne infrastrukture unaprijedit će se kvaliteta obrazovanja, unaprjeđenjem infrastrukture pružit će se kvalitetnije obrazovanje na području Grada. Istovremeno, ostvarit će se direktan doprinos ostvarenju prioriteta, odnosno povćanju dostupnosti i kvaliteti društvenih usluga i sadržaja.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 800.000,00 Proraćun Grada Ljubuški : 400.000,00 Vanjski izvori : 400.000,00		
Razdoblje implementacije mjere	2021-2027. godine		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Grad Ljubuški		
Nositelji mjere	Služba za društvene djelatnosti		
Ciljne grupe	Ućenici srednjih škola, profesori, roditelji		

Veza sa strateškim ciljem	2. Podignuta kvaliteta i dostupnost društvenih usluga i sadržaja
Prioritet	2.2. Unaprijediti kvalitet sadržaja za ranjive kategorije
Naziv mjere	2.2.1. Razvoj infrastrukture i unaprjećenje uvjeta u pružanju kvalitetne skrbi za djecu, mlade i osobe s teškoćama u razvoju
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Na području Grada pokazala se potreba za pružanjem usluga rehabilitacije i edukacije djece i mladih s poteškoćama u razvoju. Kako bi pomogli roditeljima i djeci da potrebne usluge ostvare na području Grada uz podršku donatora 2017. godine otvoren je Edukacijsko-rehabilitacijski centar. Centar trenutno pruža usluge za 65 korisnika. Kako potrebe za ovom vrstom pomoći rastu iz dana u dan, a i potrebe za raznim vrstama rehabilitacijskih tehnika, potrebno je uložiti dodatne napore da se osiguraju dodatne usluge u

	<p>području rehabilitacije na vanjskim terenima, ali i dodatne obuke osoblja. Novim oblicima rehabilitacije korisnici će ostvariti bolji napredak.</p> <p>Okvirna područja djelovanja su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gradnja polivalentnog terena za sportske aktivnosti oko objekta Edukacijsko rehabilitacijskog centra za djecu, mlade i odrasle s teškoćama u razvoju • Uređenje vanjskog partera i gradnja rehabilitacijskog parka oko objekta Edukacijsko rehabilitacijskog centra za djecu, mlade i odrasle s teškoćama u razvoju • Održavanje kreativnih radionica za djecu s posebnim potrebama • Edukacija djelatnika JU za djecu s posebnim potrebama • Povećanje kapaciteta djelatnika Edukacijsko rehabilitacijskog centra 		
Ključni strateški projekti		Očekivani krajnji rezultat projekta	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	Izgrađen polivalentni teren	Ne	Da
	Uređen vanjski parter	Ne	Da
	Broj održanih kreativnih radionica	0	5
	Broj obuka na kojima su sudjelovali djelatnici JU	4	10
Obučeni djelatnici Edukacijsko rehabilitacijskog centra	0	7	
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Realizacija Mjere 2.2.1. će doprinijeti unaprjeđenju kvalitete sadržaja osoba s poteškoćama u razvoju. Usluge će biti bolje, raznovrsnije i moći će se pružiti usluge za veći broj korisnika.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 80.000,00 Proračun grada: 30.000,00 Vanjski izvori: 50.000,00		
Razdoblje implementacije mjere	2021-2027. godine		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Grad Ljubuški		
Nositelji mjere	Služba za društvene djelatnosti		
Ciljne grupe	Polaznici Dnevnog centra, roditelji djece polaznika Dnevnog centra		

Strateški cilj 3: Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš

Veza sa strateškim ciljem	3. Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš		
Prioritet	3.1. Podići razinu kvalitete komunalnih usluga		
Naziv mjere	3.1.1. Izgradnja vodovodne infrastrukture		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Mjerom će se kroz projektne aktivnosti unaprijediti sustav vodovodne mreže, povećati broj korisnika. Također na ovaj način će se stanovništvo opskrbiti tehnički ispravnom vodom za piće, poboljšat će se kvaliteta života u ruralnim područjima. Grad Ljubuški je u suradnji s JP Parkovi d.o.o. izradio tehničku dokumentaciju (idejni i glavni projekat). Za realizaciju navedenih projekata i samim time spremni smo za apliciranje prema donatorima u svrhu realizacije navedenih projekata.</p> <p>Ključni strateški projekat: Izgradnja glavnog transportnog cjevovoda Studenci, Ligat Trseljevina - Izgradnjom vodovodne infrastrukture u mjestima gdje ona nije dostupna povećati će se kvaliteta života građana grada Ljubuškog. Također na ovaj način će se stanovništvo opskrbiti tehnički ispravnom vodom za piće, poboljšat će se kvaliteta života u ruralnim područjima. P „Parkovi“ u 3 mjesecu 2021 potpisalo je ugovor s izvođačem radova. Projektom će se ostvariti pretpostavke za kvalitetnu opskrbu pitkom vodom naselja Studenci, Trseljevina i Ligat i turističkog središta Kravica, koja su izgrađena na terenu koji se prostire neposredno uz magistralnu cestu Čapljina- Ljubuški, te pristupnu cestu turističkom naselju. Ukupna vrijednost ovog projekta je 515.00,00 KM.</p> <p>Okvirna područja djelovanja su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja glavnog transportnog cjevovoda za opskrbu naselja Studenci, Ligat i Trseljevina u gradu Ljubuškom • Unaprjeđenje vodosnadbijevanja Grada Ljubuškog – uspostava veza objekata vodospreme s upravljačkim centrom • Izgradnja glavnog transportnog cjevovoda dionica vodosprema Greda • Rekonstrukcije postojećih crpnih stanica • Izgradnja novih crpnih stanica 		
Ključni strateški projekti	Izgradnja glavnog transportnog cjevovoda Studenci, Ligat Trseljevina.	Očekivani krajnji rezultat projekta	
		Krajnji rezultat: 3 naselja prikopčana na vodoopskrbni sustav Izlazni rezultat: Izgrađeno 7 kilometara transportnog cjevovoda	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	Dužina novoizgrađene vodovodne mreže u km	390	490
	Uspostavljen objekt vodospreme	NE	DA
	Broj novoizgrađenih crpnih stanica	2	7

	Broj rekonstruisanih crpnih stanica	3	8
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Mjerom 3.1.1. Izgradnja vodovodne infrastrukture unaprijedit će se kvaliteta i dostupnost komunalne infrastrukture i poboljšanje kvalitete života u ruralnim područjima.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 1.200.000,00 Proračun Grada : 200.000,00 Proračun JP PARKOVI: 300.000,00 Vanjski izvori: 700.000,00		
Razdoblje implementacije mjere	2021-2027. godine		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Grad Ljubuški, JP PARKOVI		
Nositelji mjere	Služba za stambeno komunalne poslove		
Ciljne grupe	Stanovnici Grada Ljubuškog		

Veza sa strateškim ciljem	3. Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš
Prioritet	3.1. Podići razinu kvalitete komunalnih usluga
Naziv mjere	3.1.2. Izgradnja komunalne infrastrukture
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Realizacijom ove mjere podići će se razina kvalitete života i unaprijediti kvaliteta komunalnih usluga. Grad Ljubuški je od početka implementacije strategije razvoja realizirao značaj broj projekata koji su utjecali na poboljšanje kvalitete usluga. Potrebno je nastaviti raditi na izgradnji kanalizacijskog sustava, prečišćavanju otpadnih voda te unapređenju u prikupljanju i reciklaži otpada.</p> <p>Ključni strateški projekti:</p> <p>1) Nastavak izgradnje zapadne obilaznice čija je implementacija započela i 2019. godini. Izgradnjom zapadne obilaznice smanjit će prometna gužva kroz urbani dio grada i samim time povećati će se sigurnost svih sudionika u prometu. Ukupna vrijednost izgradnje zapadne obilaznice je 3.500.000,00 KM (Grad Ljubuški 1.000.000,00 KM, a Javno poduzeće autoceste Federacije 2.500.000,00 KM).</p> <p>2) Izgradnja sustava javne odvodnje - Grad Ljubuški je potpisao ugovor o izgradnji sustava javne odvodnje. Sporazum je potpisan između Hrvatskih voda, Grada Ljubuškog i JP Prakovi. Sporazum je vrijedan 1,6 milijuna KM. Od navedenog iznosa 80% financiraju Hrvatske vode, 20% Grad Ljubuški i JP Parkovi. Izvorište Prud nalazi se na teritoriju Republike Hrvatske te se koristi za javnu vodoopskrbu područja u dolini rijeke Neretve, kao i za područja na Pelješcu, Korčuli, Mljetu i Lastovu. Sa svrhom zaštite i sprječavanja</p>

	<p>onečišćenja izvorišta Prud, Sporazumom se definiraju uvjeti, prava i obveze sporazumnih strana za realizaciju projekata izgradnje sustava javne odvodnje na području Grada Ljubuškog te za druge aktivnosti vezane uz zaštitu izvorišta Prud (monitoring, razmjena podataka, postavljanje obavijesnih tabli). Cilj je da izvorište, a time i vodoopskrba bude u potpunosti sigurna o čemu skrbi NPKLM vodovod d.o.o. Korčula. Realizacijom ovog projekta preostali dio grada Ljubuškog koji nije pokriven kanalizacijskim sustavom biti će pokriven.</p> <p>Okvirna područja djelovanja su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zbrinjavanje mulja nakon procesa pročišćavanja otpadnih voda • Razdvajanje fekalnih i oborinskih voda u neposrednoj blizini UPOV-a Ljubuški • Nastavak izgradnje putne infrastrukture • Povećanje učešća građana i privrednika u sistemu prikupljanja i reciklaže otpada 		
<p>Ključni strateški projekti</p>	<p>1. Nastavak izgradnje zapadne obilaznice</p> <p>2. Izgradnja sustava javne odvodnje</p>	<p>Očekivani krajnji rezultat projekta</p> <p>1.1. Krajnji rezultat: Povećana protočnost ceste koja prolazi kroz grad za 20% u odnosu na 2019. godinu</p> <p>1.1. Izlazni rezultat: Izgrađena zaobilaznica u dužini od 1700m.</p> <p>2.1. Krajnji rezultat: Pokrivena kompletna teritorija grada kanalizacijskim sustavom</p> <p>2.2. Izlazni rezultat: Izgrađeno 10 km kanalizacijske mreže</p>	
<p>Indikatori za praćenje rezultata mjere</p>	<p>Indikatori (izlaznog rezultata)</p> <p>Dužina kanalizacijske mreže u km</p> <p>Dužina položenih kolektorskih cijevi i cijevi spojene na kolektorski sustav u km</p> <p>Dužina uređene zapadne obilaznice u km</p> <p>Izrađen i u funkciji objekt za dehidraciju mulja</p> <p>Broj komitenata preduzeća za odvoz otpada</p>	<p>Polazne vrijednosti</p> <p>15,9 km</p> <p>10</p> <p>3 km</p> <p>NE</p> <p>4000</p>	<p>Ciljne Vrijednosti</p> <p>25 km</p> <p>70</p> <p>7 km</p> <p>DA</p> <p>4600</p>
<p>Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta</p>	<p>Mjera 3.1.2. doprinijeti će podizanju kvalitete komunalnih usluga kao i rasterećenju prometa u samom središtu grada budući da će se izgradnjom obilaznice rasteretiti sami Centar. Povećat će se broj priključenog stanovništva na kanalizacionu mrežu.</p>		

Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 5. 000.000,00 Grad Ljubuški 1.000.000,00 Vanjski izvori : 4.000.000,00
Razdoblje implementacije mjere	2021-2027. godine
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Grad Ljubuški
Nositelji mjere	Služba za stambeno komunalne poslove
Ciljne grupe	Stanovnici Grada Ljubuškog

Veza sa strateškim ciljem	3. Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš
Prioritet	3.2. Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja
Naziv mjere	3.2.1. Uređenje urbanog dijela Grada
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Ljubuški u posljednjih nekoliko godina ulaže dosta napora kako bi uredio centar Grada i stvorio okruženje u kojem bi taj frekventni dio Grada bio ugodno mjesto življenja za sve koji tu žive i rade, ali i oni koji redovno posjećuju Grad. U samom centru se nalaze sve značajnije gradske i županijske institucije te je nužno radi sigurnosti građana, pružanja boljih usluga i poboljšanja kvalitete života, raditi na rekonstrukciji i dogradnji postojećih zgrada, uređenja partera, proširenju parking prostora.</p> <p>Također, u ovom dijelu Grada smješteno je i Vatrogasno društvo na čijem jačanju kapaciteta, kao i jačanju kapaciteta Civilne zaštite će se raditi u narednom strateškom razdoblju kako bi se omogućila viša razina sigurnosti građana Grada.</p> <p>Ključni strateški projekat: „Izrada regulacijskog plana Duhanske stanice“ - Regulacijski plan Duhanske stanice planski je dokument koji se donosi za razdoblje od 10 godina (2021. – 2031.). Obuhvaća prostor tzv. Duhanske stanice u Ljubuškom, koja se nalazi u središtu grada između Ulice hrvatskih branitelja na zapadu, Ulice hercega Stjepana Kosače na sjeveru, Ulice IV. brigade HVO-a Stjepana Radića na jugu i Ulice prolaza kod Guiste na istoku, stoji u odluci. Ukupna površina plana je 3,79 ha. Smjernice za izradu su: uređenje i privođenje namjeni prostorne cjeline obuhvata, tretman i valorizacija postojećih objekata graditeljske cjeline Duhanska stanica Ljubuški, prijedlog za njezinu obnovu te privođenje novoj namjeni, mogućnost interpolacije novih objekata i prostornih sadržaja koji bi s postojećim činili skladnu i funkcionalnu cjelinu, definiranje svih budućih sadržaja u obuhvatu, prijedlog prometnog otvaranja i povezivanja s ostalim dijelovima grada, rješenje pješačkih zona, gradskog zelenila i parkirališnog prostora. Vrijednost projekta je 45.000,00 KM, a financirati će se se iz proračuna grada</p> <p>Okvirna područja djelovanja su:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Uređenje lokalnih cesta i ulica • Uređenje trotoara, parking mjesta i zelenih površina • Jačanje kapaciteta Vatrogasnog društva i Civilne zaštite kroz opremanje i obuke 		
Ključni strateški projekti	Izrada regulacijskog plana Duhanske stanice	Očekivani krajnji rezultat projekta	
		Krajnji rezultat: Usvojen regulacijski plan Duhanske stanice. Izlazni rezultat: Pripremljena nacrtna osnova i održane javne rasprave	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti	Ciljne Vrijednosti
	Broj parking mjesta	220	370
	Dužina uređenih nogostupa u m	1000	2000
	Dužina uređenih lokalnih cesta i ulica u m	1700	2500
	Broj obučeni pripadnika DVD-a	9	12
	Broj novonabavljenih vozila za DVD	2	4
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Mjera 3.21. će doprinijeti ljepšem vanjskom izgledu Grada Ljubuškog koji je izuzetno važan zbog samih građana Grada Ljubuškog kao i turista koji dođu posjetiti Grad Ljubuški.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 1.000.000,00 KM Proračun grada: 500.000,00 Vanski izvori : 500.000,00		
Razdoblje implementacije mjere	2021-2027. godine		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Grad Ljubuški, JP „Parkovi“		
Nositelji mjere	Služba za gospodarstvo i financije		
Ciljne grupe	Građani Grada Ljubuškog		

Veza sa strateškim ciljem	3. Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš
Prioritet	3.2. Povećati kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja
Naziv mjere	3.2.2. Uređenje ruralnog dijela Grada
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Na teritoriji cijeloga Grada ima oko 500km lokalnih cesta, tu je još i 42km regionalnih i 37km magistralnih cesta. Dobar dio stanovništva živi van samog

	<p>centra grada i važno je osigurati dobru putnu infrastrukturu kako bi im olakšalo kretanje i dostupnost svih usluga, ali i povećala sigurnost svih sudionika prometa. Grad je zadnjih godina dosta ulagao u rekonstrukciju, sanaciju i izgradnju lokalnih cesta, ali zbog velike površine potrebno je sa istim aktivnostima nastaviti te uložiti dodatne napore da se poveća dužina trotoara i broj autobusnih stajališta kako bi se osigurala sigurnost pješaka. Nadalje, potrebno je zadovoljiti i potrebe građana mjesnih zajednica u smislu organizacije dodatnih sadržaja (sasatanaka, obuka, kulturnih događaja) koji se organiziraju, a za koje uglavnom nemaju prostor za organizaciju istih.</p> <p>Okvirna područja djelovanja su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rekonstrukcije lokalnih cesta i ulica • Rekonstrukcija i izgradnja autobuskih stajališta • Rekonstrukcija objekata mjesnih zajednica • Potpora mjesnim zajednicama za razvoj 		
Ključni strateški projekti		Očekivani krajnji rezultat projekta	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne Vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	Dužina rekonstruiranih nerazvrstanih cesta	5	22
	Dužina rekonstruiranih lokalnih cesta	20	80
	Broj novoizgrađenih autobusnih stajališta	2	10
	Broj obnovljenih domova kulture u MZ-ma	1	11
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Mjera 3.2.2 će doprinijeti uređenju ruralnih područja Grada Ljubuškog, infrastrukturni radovi po mjesnim zajednicama također će doprinijeti kvaliteti života stanovnika mjesnih zajednica.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 500.000,00 Proračun grada : 250.000,00 Vanjski izvori : 250.000,00		
Razdoblje implementacije mjere	2021-2027. godine		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Grad Ljubuški		
Nositelji mjere	Služba za društvene djelatnosti		
Ciljne grupe	Stanovnici mjesnih zajednica Grada Ljubuškog		
Veza sa strateškim ciljem	3. Podignuta kvaliteta života uz očuvan i zaštićen okoliš		

Prioritet	3.2. Povećat kvalitetu javne infrastrukture u gradu i na selu i ojačati sustav zaštite i spašavanja		
Naziv mjere	3.2.3. Energetska učinkovitost		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	<p>Cilj ove mjere je smanjenje emisije stakleničkih plinova, smanjenje potrošnje električne energije i minimiziranje toplotnih gubitaka u javnim zgradama i na području Grada Ljubuškog. Ključna područja djelovanja su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mapiranje objekata, izrada studije izvodljivosti, uređivanje lokalnih akata i regulative i izrada planskih dokumenata za uvođenje novih tehničkih rješenja za energijsku učinkovitost u javnim zgradama i privatnim objektima; • Realizacija energetski učinkovitih tehničkih rješenja u javnim zgradama na području JLS; • Realizacija poticaja za uvođenje energijski učinkovitih tehničkih rješenja u privatnim objektima na području JLS; • Zamjena svjetala u sustavu javne rasvjete sa LED svjetlima. 		
Ključni strateški projekti			Očekivani krajnji rezultat projekta
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	Broj izađenih studija izvodljivosti energetske efinskanosti	0	1
	Udio javnih zgrada na području Grada Ljubuškog u kojima je realizirano utopljanje s ciljem povećanja energetske učinkovitosti u odnosu na ukupan broj javnih zgrada	20%	80%
	Iznos poticaja za uvođenje energetske učinkovitosti u privatnim objektima u KM	0	200.000
	Ukupan broj LED svjetiljkama u sustavu javne rasvjete na području Grada	0	400
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Očekuje se da će mjera 3.2.3. stimulirati korištenje novih goriva (iz obnovljivih izvora energije) povećano zapošljavanje u sektor energije i opće poboljšanje kvalitete okoliša.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 700.000,00 KM Proračun Grada Ljubuškog 500.000,00 Vanjski izvori : 200.000,00		
Razdoblje implementacije mjere	2021-2027. godine		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije	Grad Ljubuški		

mjere	
Nositelji mjere	Služba za stambeno komunalne poslove
Ciljne grupe	Stanovnici Grada Ljubuškog